

ZAKLJUČNO POROČILO
O REZULTATIH OPRAVLJENEGA RAZISKOVALNEGA DELA
NA PROJEKTU V OKVIRU CILJNEGA RAZISKOVALNEGA
PROGRAMA (CRP) »KONKURENČNOST SLOVENIJE 2006 – 2013«

I. Predstavitev osnovnih podatkov raziskovalnega projekta

1. Naziv težišča v okviru CRP:

Povezovanje ukrepov za doseganje trajnostnega razvoja

REPUBLIKA SLOVENIJA
NOSILEC JAVNEGA POBLASTILA

JAVNA AGENCIJA ZA RAZISKOVALNO DEJAVNOST

REPUBLIKE SLOVENIJE, LJUBLJANA 3

Prejeto: 15-10-2008

Sig. št.
0/10

Pril.:

Šifra zadeve:

63113-389/06

Vrednost:

2. Šifra projekta:

V4-0360

3. Naslov projekta:

Odnosi med generacijami in spoloma na kmetijah v Sloveniji

11

3. Naslov projekta

3.1. Naslov projekta v slovenskem jeziku:

Odnosi med generacijami in spoloma na kmetijah v Sloveniji

3.2. Naslov projekta v angleškem jeziku:

Generations and gender relations on farms in Slovenia

4. Ključne besede projekta

4.1. Ključne besede projekta v slovenskem jeziku:

Kmetje, družina, nasledstvo, odnosi med generacijami, odnosi med spoloma, socialna omrežja, delovno okolje

4.2. Ključne besede projekta v angleškem jeziku:

Farmers, family, succession, generations relations, gender relations, social networks, working environment

5. Naziv nosilne raziskovalne organizacije:

Znanstvenoraziskovalni center SAZU

5.1. Seznam sodelujočih raziskovalnih organizacij (RO):

Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta

6. Sofinancer/sofinancerji:

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS) in
Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano

7. Šifra ter ime in priimek vodje projekta:

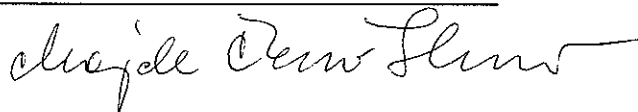
5735

Majda Černič Istenič

Datum: 15. 10. 2008

Podpis vodje projekta:

Doc. dr. Majda Černič Istenič

Podpis in žig izvajalca:

Prof. dr. Oto Luthar

II. Vsebinska struktura zaključnega poročila o rezultatih raziskovalnega projekta v okviru CRP

1. Cilji projekta:

1.1. Ali so bili cilji projekta doseženi?

- a) v celoti
 b) delno
 c) ne

Če b) in c), je potrebna utemeljitev.

1.2. Ali so se cilji projekta med raziskavo spremenili?

- a) da
 b) ne

Če so se, je potrebna utemeljitev:

2. Vsebinsko poročilo o realizaciji predloženega programa dela¹:

Pri prijavi projekta smo izhajali iz dejstev, da so družinske kmetije še vedno prevladujoča oblika kmetijske dejavnosti tako v Sloveniji kot tudi drugod po svetu; da se v Sloveniji število kmetij iz leta v leto zmanjšuje, za 1,6 % na letni ravni; da imamo v Sloveniji neugodno starostno strukturo kmečkega prebivalstva in posledično majhno reprodukcijsko sposobnost družinskih kmetij, ki se kaže tudi v odsotnosti zagotovljenega naslednika. V Sloveniji imajo samo na 23 odstotkih kmetij izbranega naslednika, kar kaže na problematičnost medgeneracijskih odnosov in odnosov med spoloma. Vse to je z vidika strateških funkcij, ki jih država pričakuje od družinskih kmetij v okviru t.i. ekososialnega modela kmetijstva, izrazito neugodna podoba kmetovanja v Sloveniji.

Upoštevajoči prakso po svetu, ki kaže, da so vitalnejše tiste kmečke družine, ki lažje razrešujejo protislovja in napetosti, ki nastajajo v soočenju »tradicije in modernosti«, t.j. ohranjanja kmetije kot celote oz. upoštevanje interesov njenih posamičnih članov, smo slednje skušali raziskati s predlaganim projektom. Pri tem smo upoštevali tudi state of the art v znanosti - da je raziskav s področja preučevanja odnosov med generacijami v kmečkih družinah še razmeroma malo. Zanimalo nas je predvsem vprašanje, kako se medgeneracijski odnosi v času spreminjajo, in kako nanje vplivajo strukturne spremembe v družini in spremenjene vloge med spoloma. Primerno teoretično izhodišče smo videli v konceptu ambivalence, osredotočili pa smo se zlasti na proučevanje družinske klime, ki omogoča oz. ovira predajo kmetije in na pomen kmetijskih subvencij pri odločitvi posameznika za ohranitev družinske kmetije.

Temeljni hipotezi sta se glasili: (H1) Obstoj in vitalnost kmečke družine sta odvisna od sposobnosti članov kmečkega gospodinjstva pri reševanju nasprotij med ohranjanjem družinske tradicije in individualnimi hotenji. (H2) Odnosi med spoloma in med generacijami pomembno razlikujejo kmečka gospodinjstva, ki so uspela pridobiti subvencije za zgodnejšo predajo kmetije nasledniku in za zgodnje upokojevanje, od kmečkih gospodinjstev, ki take subvencije niso prejela.

Poglavitni instrument raziskovalnega dela je bil anketni vprašalnik, ki je vključeval vsebine, ki se nanašajo na družinsko zaledje in socialna omrežja posameznika in njegovega delovnega okolja. V končni vzorec (N=817) smo zajeli prebivalce Slovenije, obeh spolov, starih od 20 do 80 let (N=410) in posebej oblikovali tri skupine kmečke populacije: prejemnike subvencij za zgodnje upokojevanje (N=151), mlade prevzemnike kmetij (N=150) in kmete, ki takih subvencij niso prejeli (N=106).

Projekt je trajal dve leti. V prvi polovici prvega leta so potekale priprave za terensko izvedbo raziskave (priprava vprašalnika, izdelava vzorca) ob sočasni analizi relevantne znanstvene in strokovne literature (glej Zaključno poročilo, poglavje 3). Pregledali in analizirali smo zlasti sociološko literaturo o družinskih kmetijah oz. kmečkih družinah in jo razvrstili v 3 kategorije: kmečka družina in razvoj kmetijstva, spol in kmečka družina in medgeneracijski odnosi (nasledstvo, upokojevanje) in kmečka družina. V drugi polovici prvega leta smo zbrali podatke na terenu (z internim natečajem je bil kot izvajalec terenskega dela raziskave izbran Aragon d.o.o.) in oblikovali podatkovno zbirko. V prvi polovici drugega leta smo analizirali podatke z univariatnimi in bivariatnimi metodami. V drugi polovici drugega leta pa smo podatke javno predstavili (glej t. 6) in oblikovali obsežnejše končno poročilo (glej priloženi izvod).

¹ Potrebno je napisati vsebinsko raziskovalno poročilo, kjer mora biti na kratko predstavljen program dela z raziskovalno hipotezo in metodološko-teoretičen opis raziskovanja pri njenem preverjanju ali zavračanju vključno s pridobljenimi rezultati projekta.

Na podlagi dobljenih rezultatov (poglavje 4. Zaključnega poročila) je presoja hipotez naslednja:

Prvo temeljno hipotezo - (Obstoj in vitalnost kmečke družine sta odvisna od sposobnosti članov kmečkega gospodinjstva pri reševanju nasprotij med ohranjanjem družinske tradicije in individualnimi hotenji.) – lahko deloma potrdimo. Mladi prevzemniki so skupina v kmečki populaciji, ki kaže voljo za nadaljevanje s kmetovanjem. Čeprav so proti razdelitvi dediščine med več upravičencev in živijo na večjih kmetijah, so uspešni pri usklajevanju interesov različnih članov gospodinjstva. To sklepamo na podlagi izrečene visoke stopnje zadovoljstva z odnosi z drugimi družinskimi člani, višje izobrazbe (in to take, ki se nanaša na kmetijsko dejavnost) v primerjavi s kmečko populacijo brez subvencij in višje rodnosti. Hkrati so bolj zavezani k skrbi za starejšo generacijo, in so manj vključeni v širše socialno omrežje zunaj svojega ožjega sorodstvenega okolja. Njihova pripravljenost nadaljevati in izboljšati kmetovanje se med drugim kaže tudi v kritični presoji opremljenosti svojega bivalnega okolja s storitvenimi dejavnostmi.

Drugo temeljno hipotezo – (Odnosi med spoloma in med generacijami pomembno razlikujejo kmečka gospodinjstva, ki so uspela pridobiti subvencije za zgodnejšo predajo kmetije nasledniku in za zgodnje upokojevanje, od kmečkih gospodinjstev, ki take subvencije niso prejela.) - naši rezultati ne potrjujejo. Dobljeni rezultati kažejo, da so statistično pomembne razlike glede odnosov med spoloma in generacijami identificirane bolj med urbanim, podeželskim in kmečkim prebivalstvom kot pa med prejemniki in neprejemniki subvencij za prevzem kmetije in zgodnje upokojevanje.

Presoja specifičnih hipotez pa je naslednja:

Hipotezo – Zadovoljstvo z odnosom s partnerjem pomembno prispeva k ohranjanju in vitalnosti družinske kmetije - lahko v celoti sprejmemo na podlagi komentarja prve temeljne hipoteze. Zadovoljstvo med partnerjema na kmetijah, ki so prejele subvencijo je višje kot na kmetijah, ki subvencije niso prejele.

Prav tako lahko potrdimo hipotezo, da Medgeneracijska solidarnost pomembno prispeva k ohranjanju in vitalnosti družinske kmetije. Rezultati kažejo, da je mlada generacija, ki je prejela subvencijo za prevzem kmetije pripravljena skrbeti za starejšo generacijo, kar med drugim potrjujejo tudi običajno tri-generacijska gospodinjstva prejemnikov subvencij.

Hipotezo, da Ekonomski položaj kmečkega gospodinjstva pomembno prispeva k ohranjanju in vitalnosti družinske kmetije prav tako ne moremo zavreči. Mladi prevzemniki z večjih kmetij so bolj pripravljeni nadaljevati s kmetovanjem in ga celo povečati kot pa kmetje, ki niso prejemniki subvencij.

Hipotezo - Raven izobrazbe in izobrazbene motivacije pomembno prispevajo k ohranjanju in vitalnosti družinske kmetije – prav tako ne moremo zavreči. Dobljeni rezultati so namreč pokazali, da so mladi prevzemniki bolje izobraženi kot drugi kmetje, predvsem pa je pomembno, da so se skupaj s partnerji pogosteje usposobili za kmetijski poklic v procesu rednega izobraževanja (zlasti univerzitetnega) kot drugi kmetje, neprejemniki subvencij.

Nenazadnje, na podlagi dobljenih rezultatov lahko zavrnemo hipotezo, ki trdi, da Vključenost v socialna omrežja pomembno prispeva k ohranjanju in vitalnosti družinske kmetije. Mladi prevzemniki kot najverjetnejši nosilci razvoja kmetijstva v Sloveniji niso vključeni v širša socialna omrežja, ampak nasprotno, opirajo se izključno na svoje ožje sorodstvo.

3. Izkoriščanje dobljenih rezultatov:

3.1. Kakšen je potencialni pomen² rezultatov vašega raziskovalnega projekta za:

- a) odkritje novih znanstvenih spoznanj;
- b) izpopolnitev oziroma razširitev metodološkega instrumentarija;
- c) razvoj svojega temeljnega raziskovanja;
- d) razvoj drugih temeljnih znanosti;
- e) razvoj novih tehnologij in drugih razvojnih raziskav.

3.2. Označite s katerimi družbeno-ekonomskimi cilji (po metodologiji OECD-ja) sovpadajo rezultati vašega raziskovalnega projekta:

- a) razvoj kmetijstva, gozdarstva in ribolova - Vključuje RR, ki je v osnovi namenjen razvoju in podpori teh dejavnosti;
- b) pospeševanje industrijskega razvoja - vključuje RR, ki v osnovi podpira razvoj industrije, vključno s proizvodnjo, gradbeništvo, prodajo na debelo in drobno, restavracijami in hoteli, bančništvom, zavarovalnicami in drugimi gospodarskimi dejavnostmi;
- c) proizvodnja in racionalna izraba energije - vključuje RR-dejavnosti, ki so v funkciji dobave, proizvodnje, hranjenja in distribucije vseh oblik energije. V to skupino je treba vključiti tudi RR vodnih virov in nuklearne energije;
- d) razvoj infrastrukture - Ta skupina vključuje dve podskupini:
 - transport in telekomunikacije - Vključen je RR, ki je usmerjen v izboljšavo in povečanje varnosti prometnih sistemov, vključno z varnostjo v prometu;
 - prostorsko planiranje mest in podeželja - Vključen je RR, ki se nanaša na skupno načrtovanje mest in podeželja, boljše pogoje bivanja in izboljšave v okolju;
- e) nadzor in skrb za okolje - Vključuje RR, ki je usmerjen v ohranjanje fizičnega okolja. Zajema onesnaževanje zraka, voda, zemlje in spodnjih slojev, onesnaženje zaradi hrupa, odlaganja trdnih odpadkov in sevanja. Razdeljen je v dve skupini:
- f) zdravstveno varstvo (z izjemo onesnaževanja) - Vključuje RR - programe, ki so usmerjeni v varstvo in izboljšanje človekovega zdravja;
- g) družbeni razvoj in storitve - Vključuje RR, ki se nanaša na družbene in kulturne probleme;
- h) splošni napredek znanja - Ta skupina zajema RR, ki prispeva k splošnemu napredku znanja in ga ne moremo pripisati določenim ciljem;
- i) obramba - Vključuje RR, ki se v osnovi izvaja v vojaške namene, ne glede na njegovo vsebino, ali na možnost posredne civilne uporabe. Vključuje tudi varstvo (obrambo) pred naravnimi nesrečami.

² Označite lahko več odgovorov.

3.3. Kateri so **neposredni rezultati** vašega raziskovalnega projekta glede na zgoraj označen potencialni pomen in razvojne cilje?

Z našo raziskavo smo testirali obsežen mednarodni vprašalnik Odnosi med generacijami in spoloma in ugotovili, da ga je nujno vsebinsko prestrukturirati zaradi dolžine (v povprečju je trajal 1,5 ure). Anketiranci so se pritoževali, da se je po 45 minutah njihova koncentracija bistveno zmanjšala. Prav tako smo tekom raziskave ugotovili, da bi bilo koristno izpeljati kvalitativne intervjuje zaradi nekaterih občutljivih in kompleksnih tem, ki jih anketiranci niso mogli zadovoljivo pojasniti z anketnimi odgovori.

Prispevek izpeljanega projekta se kaže prav gotovo v nanovo pridobljenih podatkih. Analiza state of the art-a v Sloveniji kaže, da anketnih raziskav o družbenih značilnosti kmečke populacije v Sloveniji praktično ni. Prav tako je ta tematika slabo obdelana tudi nasploh v slovenskem družboslovju in humanistki. Pokazalo pa se je, da je nujna za boljše razumevanje sorodnih tem, ki jih preučujejo druge znanstvene discipline, npr. agrarna ekonomika, geografija, etnologija, demografija, ekologija. Z našo raziskavo smo prispevali k interdisciplinarni obravnavi kmetijstva v Sloveniji.

Dobljeni rezultati naše raziskave so aplikativni. Na njihovi podlagi lahko oblikovalci politike ocenjujejo uspešnost oz. učinkovitost svojih konkretnih ukrepov (subvencije za zgodnje upokojevanje in za mlade prevzemnike) in se posledično odločajo o nadaljnjem usmerjanju razvoja podeželja in tudi kmetijstva. Dobljene rezultate o ocenjevanju bivalnega okolja lahko načrtovalci razvoja podeželja uporabijo pri načrtovanju izboljšav bivalnega okolja v smeri oblikovanja mreže socialnih storitev in izboljšane infrastrukture.

3.4. Kakšni so lahko **dolgoročni rezultati** vašega raziskovalnega projekta glede na zgoraj označen potencialni pomen in razvojne cilje?

Dolgoročni načrt je izpeljati mednarodno raziskavo Odnosi med generacijami in spoloma na vzorcu vseh prebivalcev Slovenije. S tem bomo lahko tudi zdaj pridobljene podatke s CRP raziskavo bolj podrobno in zanesljivo razložili.

Zdaj pridobljene podatke bomo skušali tudi mednarodno primerjati (prijave partnerskim mednarodnih projektov, npr. COST, 7. okvirni program) in s tem pridobiti novo vrednost pri razvoju tovrstnih študij v mednarodni akademski sferi bodisi v družboslovju bodisi v interdisciplinarnih študijih.

Dolgoročno je nujno sodelovati s svetovalnimi službami na področju kmetijstva in jih opremljati s tovrstnimi izsledki in znanji. Prav tako je tovrstne vsebine potrebno vključiti v pedagoški proces tako za slušatelje družboslovnih ved kot tudi biotehniških ved.

Prav tako se je nujno dejavno angažirati (javne predstavitve, okrogle mize, soočanja, delavnice) s potencialnimi uporabniki tovrstnega znanja in kot oblikovalci strokovnih podlag prispevati k oblikovanju kmetijske politike in politike razvoja podeželja.

3.5. Kje obstaja verjetnost, da bodo vaša znanstvena spoznanja deležna zaznavnega odziva?

- a) v domačih znanstvenih krogih;
- b) v mednarodnih znanstvenih krogih;
- c) pri domačih uporabnikih;
- d) pri mednarodnih uporabnikih.

3.6. Kdo (poleg sofinancerjev) že izraža interes po vaših spoznanjih oziroma rezultatih?

Zveza kmetov Slovenije; IRSA (International Rural Sociological Association).

3.7. Število diplomantov, magistrstov in doktorjev, ki so zaključili študij z vključenostjo v raziskovalni projekt?

Ena magistrska naloga in dve univerzitetni diplomi.

4. Sodelovanje z tujimi partnerji:

4.1. Navedite število in obliko formalnega raziskovalnega sodelovanja s tujimi raziskovalnimi inštitucijami.

V času izvedbe CRP projekta smo imeli 1 formalno sodelovanje s tujimi raziskovalnimi institucijami. Sodelovali smo z naslednjimi partnerji: glavna koordinatorica sodelovanja je Dr. Margreet van der Burg iz Univerze v Wageningenu (Nizozemska); drugi partnerji pa so: dr. Maria-Dolors Garcia-Ramon, Autonomous University of Barcelona, dr. Sofia Efstratoglou, Agricultural University of Athens, dr. Jo Little, University of Exeter, dr. Vera Majerova, University of Agriculture of Prague, dr. Leen van Molle, University of Leuven, dr. Baiba Rivza, Latvian University of Agriculture, dr. Janina Sawicka, Warsaw University of Life Sciences, dr. Pirjo Markkola and dr. Ann-Catrin Ostman, Abo Akademi University, dr. Serap Cabuk, Ankara University, dr. Eniko Veress, Babes-Bolyai, University Cluj-Napoca, dr. Theresia Oedl-Wieser, Federal Institute for Less Favoured and Mountainous Areas Vienna, dr. Berit Brandth in dr. Marit S. Haugen, NTNU Centre for Rural Research (Norveška).

4.2. Kakšni so rezultati tovrstnega sodelovanja?

Rezultati tega sodelovanja je skupna prijava COST projekta z naslovom: Facing Rural Gender and Diversity in the European Countryside: Dynamics and Opportunities from Interdisciplinary Rural Gender and Diversity Perspective. Oddana je bila 26. 9. 2008.

5. Bibliografski rezultati³ :

Za vodjo projekta in ostale raziskovalce v projektni skupini priložite bibliografske izpise za obdobje zadnjih treh let iz COBISS-a) oz. za medicinske vede iz Inštituta za biomedicinsko informatiko. Na bibliografskih izpisih označite tista dela, ki so nastala v okviru pričujočega projekta.

³ Bibliografijo raziskovalcev si lahko natisnete sami iz spletne strani: <http://www.izum.si/>

6. Druge reference⁴ vodje projekta in ostalih raziskovalcev, ki izhajajo iz raziskovalnega projekta:

Sodelovanje s prispevkom na mednarodni konferenci:

Majda Černič Istenič in Duška Knežević Hočevalar sta sodelovali na konferenci New incentives in Agriculture and Food Production (Dunaj, 18. in 19. september 2008) s prispevkom Razumevanje medgeneracijskih odnosov na kmetijah skozi perspektivo spola / Perception of intergenerational relationships on farms through the gender lens.

Prenos izsledkov v pedagoško dejavnost:

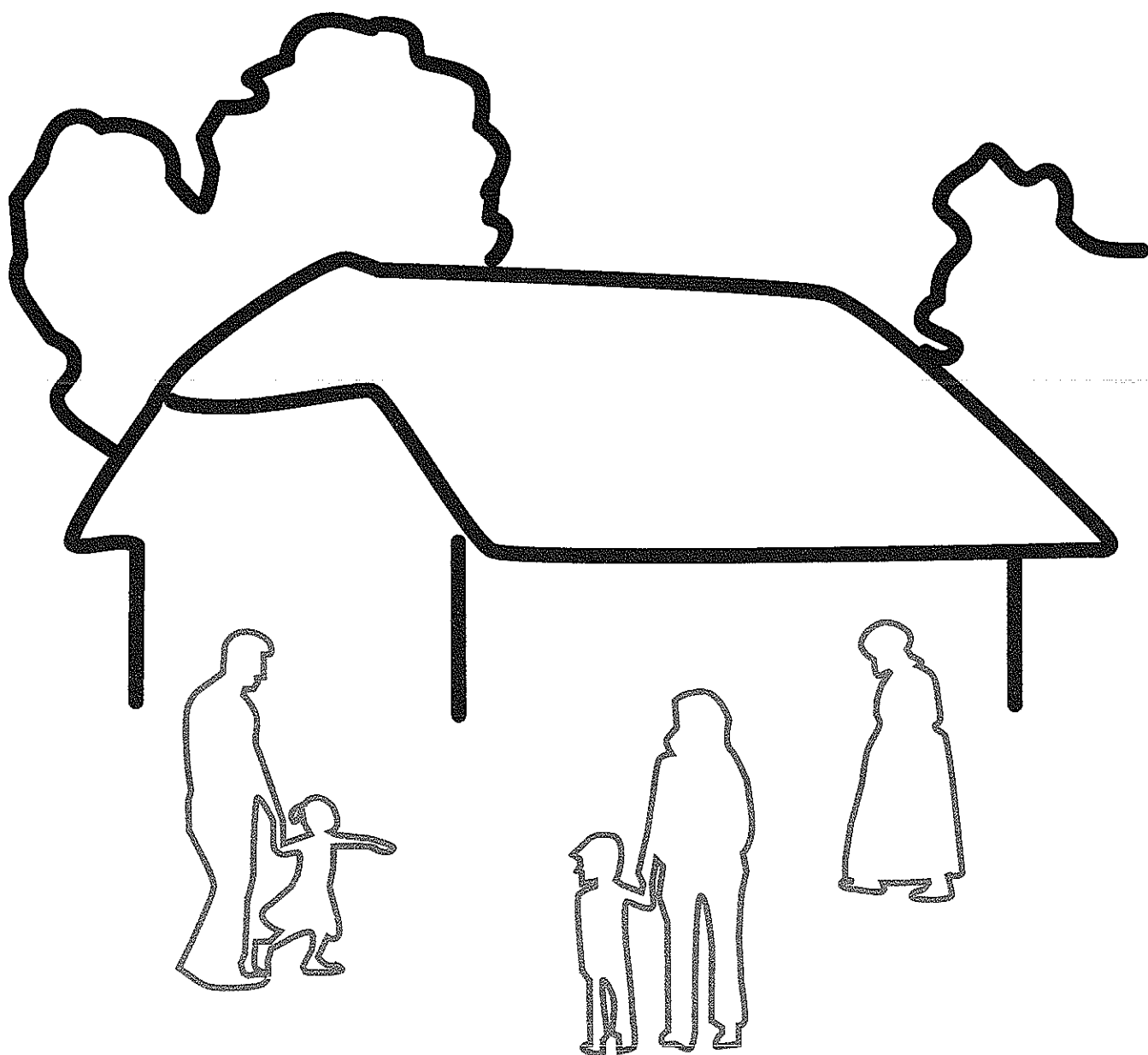
Majda Černič Istenič je v okviru predmetov: Ruralna sociologija (Oddelek za agronomijo na Katedri za agrarno ekonomiko in razvoj podeželja, Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani), Izbrana poglavja iz ruralne sociologije (Podiplomski študij, Biotehniška fakulteta), Metode raziskovanja v ruralni sociologiji (Podiplomski študij, Biotehniška fakulteta), Celostni razvoj podeželja (Podiplomski študij, Biotehniška fakulteta) in Sociologija varovanja okolja v kmetijstvu / na podeželju (Podiplomski študij, Biotehniška fakulteta) predavala tudi vsebine, ki se metodološko in teoretično nanašajo na izpeljan CRP.

Duška Knežević Hočevalar je podiplomske slušateljke pri predmetu Antropološka demografija (Študijskega programa Interkulturni študiji – Primerjalni študij idej in kultur, Univ. v Novi Gorici) marca 2008 seznanila z metodološkimi in teoretičnimi vsebinami, ki se navezujejo na izpeljan CRP.

⁴ Navedite tudi druge raziskovalne rezultate iz obdobja financiranja vašega projekta, ki niso zajeti v bibliografske izpise, zlasti pa tiste, ki se nanašajo na prenos znanja in tehnologije.

Navedite tudi podatke o vseh javnih in drugih predstavitev projekta in njegovih rezultatov vključno s predstavitvami, ki so bile organizirane izključno za naročnika/naročnike projekta.

Odnosi med generacijami in spoloma na kmetijah v Sloveniji

Družbenomedicinski inštitut ZRC SAZU
Majda Černič Istenič
Duška Knežević Hočevar

Ljubljana, oktober 2008

ZAKLJUČNO POROČILO
O REZULTATIH OPRAVLJENEGA RAZISKOVALNEGA DELA NA PROJEKTU
»ODNOSI MED GENERACIJAMI IN SPOLOMA NA KMETIJAH V
SLOVENIJI«
V OKVIRU CRP »KONKURENČNOST SLOVENIJE 2006 - 2013«

Izvajalci raziskave:

Družbenomedicinski inštitut ZRC SAZU:

Dr. Majda Černič Istenič

Dr. Duška Knežević Hočevar

Dr. Lilijana Šprah

Dr. Sanja Cukut

Biotehniška fakulteta, Univerza v Ljubljani:

Dr. Andrej Udovč

Urednici:

Dr. Majda Černič Istenič

Dr. Duška Knežević Hočevar

Naročnika raziskave:

Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS

Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano

Ljubljana, oktober 2008

KAZALO

I. IZHODIŠČE RAZISKAVE.....	4
Opredelitev problema.....	4
Raziskovalna vprašanja in delovne hipoteze.....	7
II. METODIKA PROJEKTA.....	9
Izhodiščna metodologija.....	9
Realizirana metodologija.....	9
III. PREGLED IN ANALIZA ZNANSTVENE IN STROKOVNE LITERATURE.....	11
Pregled relevantne literature o kmečkih družinah oz. družinskih kmetijah.....	11
Globalni razvoj in kmečke družine: med tradicijo in modernostjo.....	11
Vloga spola v kmečkih družinah.....	14
Medgeneracijski odnosi v kmečkih družinah.....	16
Kratek pregled stanja o izvajanju sheme zgodnjega upokojevanja in mladih prevzemnikov v nekaterih državah.....	21
Zgodnje upokojevanje.....	21
Španija.....	21
Irska.....	22
Primerjava medgeneracijskega prenosa kmetij v Franciji, Angliji in Kanadi.....	25
Finska.....	25
Ozemeljski vpliv sheme zgodnjega upokojevanja kmetov.....	27
Ukrep mladih prevzemnikov v državah članicah EU.....	28
IV. REZULTATI.....	31
Dobljeni rezultati.....	31
Kako se uresničuje zaveza mlade generacije – skrbeti za starejšo generacijo na kmetijah?.....	32
Kakšni so odnosi med starši in otroki na družinski kmetiji in med partnerjema?	33
Kakšna je znotraj družinska solidarnost in kakšna je solidarnost v okviru širšega sorodstvenega omrežja in kako na te odnose vplivajo imetje gospodinjstva, višina dohodka, poklicna in izobrazbena sestava gospodinjstva?.....	34
Kakšne so njihove bivanjske razmere?.....	35
Kakšne so motivacije posamičnih članov kmečkih družin za nadaljnje izobraževanje?.....	36
Kakšna je delitev dela in odločanja med člani kmečke družine pri kmetijskih opravilih?.....	36
Kakšne so oblike varstva za otroke in ostarele v kmečki družini?.....	37
Kakšno je rodnostno vedenje v kmečki družini?.....	37
Kakšne so vrednotne usmeritve med člani v kmečki družini in splošnih družbenih vrednot?.....	38
Potrditev/zavrnitev hipotez.....	38
Potencialni vpliv rezultatov.....	40
V. LITERATURA.....	42
VI. DODATEK (Slike in preglednice).....	45
Slika 1: Odgovornost družine/družbe do odvisnih članov družine.....	45
Slika 2: Odgovornost odraslih otrok do ostarelih staršev.....	46
Slika 3: Odgovornost staršev do svojih odraslih otrok.....	47

Slika 5: Opremljenost bivalnega okolja s storitvami – pogreša.....	49
Slika 6: Težave v bivalnem okolju.....	50
Preglednica 1: Zadovoljstvo s člani gospodinjstva	51
Preglednica 2: Zadovoljstvo s člani gospodinjstva (GLM) F statistike	52
Preglednica 3: Osebe, od katerih vprašanec pričakuje pomoč.....	52
Preglednica 4: Osebe, katerim je vprašanec nudil pomoč.....	53
Preglednica 5: Osebe, s katerimi je vprašanec govoril o svojih občutkih.....	53
Preglednica 6: Osebe, s katerimi je vprašanec govoril o njihovih občutkih	54
Preglednica 7: Socialne vezi (GLM) F statistike	55
Preglednica 8: Izobrazba anketiranca in njegovega partnerja in želja po nadaljnjem izobraževanju	56
Preglednica 9: Delitev dela na kmetiji po spolu.....	57
Preglednica 10: Delitev dela na kmetiji po starosti.....	58
Preglednica 11: Vrsta bivanja matere in očeta, ki ne živita z vprašano osebo.....	60
Preglednica 12: Oblike otroškega varstva.....	60
Preglednica 13: Dejansko in pričakovano število otrok.....	61
Preglednica 14: Dejavniki rodnot (F statistika).....	62
Preglednica 15: Stališča in vrednote	63
Preglednica 16: Opredelitev do družbenih ciljev	63

I. IZHODIŠČE RAZISKAVE

Opredelitev problema

Družinske kmetije so še vedno prevladujoča oblika kmetijskih gospodarstev v Sloveniji kot tudi drugod po svetu (te predstavljajo npr. 80% vseh kmetijskih gospodarstev v Franciji, 100% v Grčiji, 67 % v Veliki Britaniji, 80% v ZDA, 90% v Avstraliji; Hildenbrand in Hennon, 2005). Leta 2005 je bilo v Sloveniji med vsemi kmetijskimi gospodarstvi 77 042 družinskih kmetij in 133 kmetijskih podjetij (SURS, 2006). Velikost družinskih kmetij v Sloveniji je v primerjavi z velikostjo družinskih kmetij v EU-15 sorazmerno majhna. Družinskih kmetij v Sloveniji, ki so večje od povprečno velike kmetije v EU-15 (14 hektarjev kmetijskih zemljišč v uporabi) je manj kot 5 odstotkov. Tako velike kmetije delujejo v Sloveniji na nekaj več kot 10 odstotkih kmetijskih zemljišč v uporabi, medtem ko je primerljiv delež za EU-15 75 odstotkov (Willems in drugi, 2002). Družinske kmetije v Sloveniji so v veliki meri samooskrbne (68,5 %) in večinoma delujejo na območjih z omejenimi dejavniki za kmetijsko dejavnost (75 %) (SURS, 2006). Tudi gospodarski potencial kmetij v Sloveniji je zelo majhen. Dohodek kmeta je za dva do trikrat manjši od dohodka osebe, zaposlene v drugih dejavnostih; le 2 do 3 odstotkov kmetij dosega dohodek, primerljiv z drugimi poklicnimi skupinami (Kovačič, 2001). To kaže na zmanjševanje pomena kmetijske dejavnosti in potrebo po zapolnjevanju družinskega proračuna na kmetijah z dohodki iz drugih nekmetijskih virov.

Število kmetij je iz leta v leto manjše. Intenzivno zmanjševanje števila družinskih kmetij se je začelo že v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja. Od Popisa kmetijskih gospodarstev leta 1991 do Popisa leta 2000 se je število družinskih kmetij zmanjšalo za 25 000, v zadnjih petih letih pa za dodatnih 9 294 (SURS, 2006), to je za 1,6 % na letni ravni (Kovačič, 2001). Z vidika povečevanja velikosti kmetijskih gospodarstev je ta proces zaželen in pozitiven (Kovač, 2002) – zmanjšujejo se zlasti družinske kmetije, manjše od 10 hektarjev. Toda z vidika drugih strateških funkcij, ki jih država pričakuje od kmetijske dejavnosti, kot so ohranjanje poseljenosti in kulturne krajine, ohranjanje proizvodnega potenciala za čas morebitne motene oskrbe, zagotavljanje pridelave zdrave hrane ter ohranjanje okolja v okviru tako imenovanega eko-socialnega modela kmetijstva (Program reforme kmetijske politike, 1998), v katerem kot ključne nosilke nastopajo ravno družinske kmetije, pa ta trend še zdaleč ni ugoden. Še zlasti ne, zaradi že tako neugodne starostne strukture kmečkega prebivalstva.

Že po podatkih Popisa iz leta 1991 je bil indeks staranja¹ pri kmečkem prebivalstvu znatno višji (141) kot pri celotnem prebivalstvu Slovenije (72) (Kovačič, 2000). Kot kažejo podatki iz zadnjega Popisa kmetijskih gospodarstev 2000, pa je kar slaba polovica vse delovne sile na družinskih kmetijah starejša od 55 let (SURS, 2002). V primerjavi z EU-15 (11 odstotkov) ima Slovenija izrazito višje povprečje v deležu starejših prebivalcev na družinskih kmetijah (19 odstotkov). Reprodukcijska sposobnost družinskih kmetij je tako v Sloveniji pomembno manjša. Brez pravočasnega ukrepanja na podlagi poznavanja in razumevanja socialne dinamike znotraj kmečkih družin, njihovega stanja in trendov ter posledično zagotavljanja optimalnih življenjskih pogojev, ki jih kmečko prebivalstvo potrebuje za svojo obstoj in nemoteno reprodukcijo, se bo ta neugoden trend nadaljeval tudi v prihodnost, s čimer bodo ogroženi prej omenjeni strateški cilji države.

Kmečka družina je med vsemi oblikami družin drugih socialnih/poklicnih skupin ohranila precejšnje zavezanost »tradiciji«. Dandanašnje kmečke družine tako kot tiste daleč v preteklosti nalagajo poročenemu paru odgovornost za vzdrževanje posesti kmetije v obsegu zagotavljanja preživetja celotne kmečke družine oz. kmečkega gospodinjstva ter hkrati odgovornost skrbeti za starejšo generacijo in si zagotoviti naslednika – prenesti kmetijo kot celovito enoto na zanesljivega naslednika. Zaradi ohranjanja ustaljenih vzorcev delovanja in ohranjanja kmečke družine se ta zdi trdna in vztrajna. Vendar pa procesi modernizacije, s katerimi običajno razumemo večje poudarjanje individualnih interesov posameznih članov kmečkega gospodinjstva, enakost med vsemi otroki - dediči in med spoloma, vplivajo na spremembe v reprodukciji in uspešnem delovanju današnjih kmečkih družin. Izsledki tujih študij (Hildenbrand in Hennon, 2005) kažejo, da so uspešnejše in vitalnejše (v reproduktivnem smislu) tiste kmečke družine, ki lažje razrešujejo protislovja in napetosti, ki nastajajo v t.i. soočenju tradicije (ohranjanja kmetije kot celovite enote) in modernosti (upoštevanja interesov vseh posameznikov kmečke enote). Najbolj izrazita težava, ki izhaja iz neuspešnega razreševanja takih protislovij, naj bi bila prav odsotnost zagotovljenega naslednika. V primeru, ko pa naslednik je zagotovljen, si ta običajno ne najde partnerke. Taka praksa ima nemalokrat za posledico alkoholizem, depresijo, socialno izključenost in nenazadnje propad kmečkega gospodinjstva.

Problem odsotnih naslednikov in njihovih težav pri iskanju partnerk je bil v Sloveniji prepoznan že koncem osemdesetih let prejšnjega stoletja. Ugotovljeno je bilo, da si 3 000 kmetov zaman išče partnerko (Barbič, 1993). Desetletje pozneje pa je bil evidentiran podatek, da je v Sloveniji kar 40 odstotkov kmetij takih, ki nimajo zagotovljenega naslednika (Kovačič, 2001), oziroma, le 23 odstotkov kmetij ima izbranega naslednika (Dernulc in drugi, 2002). Ta dejstva opozarjajo na problematičnost medgeneracijskih odnosov in odnosov med spoloma znotraj današnjih kmečkih družin v Sloveniji in zahtevajo njihovo temeljito preučitev.

¹ Indeks staranja oz. indeks starosti prebivalstva prikazuje razmerje med deležema starejšega in mlajšega prebivalstva. Indeks staranja izračunamo tako, da število prebivalcev starejših od 65 let in več delimo s številom otrok, starih od 0 do 14 let in količnik pomnožimo s 100. To pomeni, da indeks staranja izraža število tako opredeljenih starih v neki družbi na 100 otrok, starih od 0 do 14 let. Na podlagi rezultatov lahko ugotovimo tip starostne strukture.

Da bi znali usmerjati in spodbujati kmetijsko dejavnost, je pomembno ugotoviti, kako člani kmečkih družin živijo, razumejo in vrednotijo svoje vsakodnevne življenjske prakse in ocenjujejo svoje možnosti v bodočnosti. Socialna struktura in dinamika kmečkih družin namreč vplivata na odločanje in delovanje kmetije. Kot že omenjeno, empirična evidenca kaže, da »tradicionalnost« kmečke družine označujejo prav močne socialne vezi med družino in kmetijo. Majhne razlike v mišljenju, vrednotenju in načrtovanju dela med člani kmečke družine pogosto dajejo vtis, da je družina kmetija in kmetija družina. »Tradicionalno gospodinjstvo« je običajno tri-generacijsko, odlikuje pa ga predanost njegovih članov skupinskim vrednotam in normam.

Ena izmed bolj pomembnih značilnosti »modernih kmečkih družin« naj bi bila prav večja razmejitev družine in kmetije. To pomeni, da viri dohodkov, zadovoljstva in interesov posamičnih članov kmečke družine ne izhajajo samo iz kmetijstva. Njihov življenjski stil je bolj podoben urbanemu, ki je običajno vezan na skupno življenje samo dveh generacij. Kmetija ima od družine ločen proračun, odnosi v gospodinjstvu pa naj bi bili utemeljeni na načelih večje enakopravnosti med spoloma pri delitvi dela, oziroma upoštevanja čim večje pestrosti interesov in vrednot posamičnih članov družine. Izbira kmečkega poklica potemtakem ni avtomatično določena z rojstvom ali pa posledica skupnih družinskih pričakovanj, ampak je stvar odločitve posameznika. Privzemanje bolj modernih vzorcev vedenja in mišljenja pa najpogosteje ne poteka premočrtno in na vseh življenjskih področjih hkrati, temveč variira vzdolž različnih dimenzij posamezne družine, kar lahko vodi do konfliktov in nasprotij med posameznimi člani kmečke družine. Kot kažejo tuje raziskave (Rossier, 2005; Bock in Shortall, 2006), organiziranje družinskih kmetij v skladu z načeli premakljive porazdelitve vlog med spoloma, ki jo nenazadnje pogojujejo t.i. zunanje zahteve in pritiski (npr. reforme kmetijske politike EU), še ni običajna praksa v kmečkih družinah. Še zlasti je vztrajna »tradicionalna delitev dela in odločanja med spoloma« na kmetijah. Ta je neprivlačna za ženske in tudi mlajše generacije, kar se kaže v njihovih pogostih odhodih, ne samo iz kmetije ampak tudi iz kmetijstva. Številne študije spolov, ki so se v zadnjih dvajsetih letih močno razmahnile tudi v ruralni sociologiji (Brandth, 2002) dokazujejo, da so perspektive in razvojne možnosti kmetij močno povezane z dejavno vlogo žensk v okviru kmečke družine ne le kot izvajalk in pomočnic pri kmečkih opravilih, ampak tudi kot dejavnih lastnic, upravljavk in investitork na kmetiji.

Raziskav s področja preučevanja odnosov med generacijami v kmečkih družinah je še razmeroma malo. Razumevanje medgeneracijskih odnosov in medsebojne pomoči pa ima zaradi prepoznanega splošnega problema staranja prebivalstva in podaljševanja življenja v večini razvitih držav že razvito tradicijo (Bengston, 2001; Hareven, 1996; Willson in drugi, 2003). Bengston (2001) pravi, da postajajo odnosi med več generacijami zaradi strukturnih sprememb v sodobni družini vse bolj pomembni. Ob tem predpostavlja, da postajajo vezi med več kot dvema generacijama pomembne za posameznike in družine, da postajajo vse bolj raznolike v strukturnem in funkcionalnem smislu in da poudarjajo in v nekaterih primerih že nadomeščajo funkcije tako imenovane nuklearne družine, še zlasti zaradi pomena, ki ga imajo medgeneracijske vezi pri zagotavljanju blaginje in opore posamezniku skozi njegovo celotno življenje. Ob tem se zastavljajo vprašanja,

kako se medgeneracijski odnosi v času spreminjajo, in kako nanje vplivajo strukturne spremembe v družini in spremenjene vloge med spoloma. Pri iskanju tega odgovora se kot primerno teoretično izhodišče predlaga pojem protislovja (Willson in drugi, 2003; Bengtson, 2002; Brannnen, 2003; Connidis, McMullin, 2002). Ta se naša na protislovna čustvena in kognitivna doživetja v medsebojnih intimnih odnosih; poudarja kompleksnost družinskih odnosov in vsebuje potencial vrednotenja odnosov bodisi kot pozitivnih bodisi negativnih (ki ustvarjajo protisloven občutek); omogoča prepoznavanje mehanizmov, ki ljudi povezujejo in razdružujejo. Medgeneracijska nasprotovanja se tako nanašajo na odnose med starši in odraslimi otroki, izhajajočimi iz obstoječih družbenih struktur (norm, povezanih s statusi in vlogami) in subjektivno ravno (kognicijami in čustvi).

Življenjski prehodi med generacijami so v kmečkih družinah medsebojno prepleteni. Čas predaje kmetije sovpada s prevzemom kmetije, oziroma upokojitev starejše generacije sovpada z dedovanjem mlajše generacije. V kmečkih družinah upokojitev ni individualno dejanje, ampak del zaporedja prehodov v odnosih med generacijami. Vzporeden proces upokojitve in prevzema kmetije simbolizira vstop družine v novo življenjsko obdobje in na novo opredeljuje pravila medsebojnih odnosov. Upokojitev je za mnoge kmečke družine bolj stresna kot v mnogih drugih nekmečkih družinah. Na mnogih kmetijah se zato z upokojitvijo odlaša ali se jo postopoma uvaja (Rosenblatt, Anderson, 1981). Ta problem so kot izjemno pereč problem zaznali tudi oblikovalci kmetijske politike v EU, kar se med drugim odraža tudi v vpeljavi ukrepov subvencioniranja zgodnjega upokojevanja oziroma predaje kmetije na mlajšo generacijo.

S predlaganim projektom bomo torej raziskali, kako kmečke družine razrešujejo protislovje med ohranjanjem družinske tradicije in težnjami posameznikov po samouresničitvi, ki niso nujno v soglasju z ohranjanjem družinske tradicije. Osredotočili se bomo zlasti na proučevanje družinske klime, ki omogoča oz. ovira predajo kmetije in na pomen subvencij pri odločitvi posameznika za ohranitev družinske kmetije.

Raziskovalna vprašanja in delovne hipoteze

Da bi znali usmerjati in spodbujati kmetijsko dejavnost v Sloveniji, je nujno pridobiti nova znanja o tem, kako člani kmečkih družin živijo, razumejo in vrednotijo svoje vsakodnevne življenjske prakse in ocenjujejo svoje možnosti v bodočnosti. Socialna struktura in dinamika kmečkih družin namreč vplivata na odločanje na kmetiji in njeno delovanje. Na podlagi povedanega bomo preverjali naslednja raziskovalna vprašanja in hipoteze:

Kako se uresničuje zaveza mlade generacije – skrbeti za starejšo generacijo na kmetijah?

Kakšni so odnosi med starši in otroki na družinski kmetiji?

Kakšni so odnosi med partnerjema (gospodarjem/gospodarico; nasledniki in njihovimi partnerji)?

Kakšna je znotraj družinska solidarnost in kakšna je družinska solidarnost v okviru širšega družinskega omrežja?

Kako na te odnose vplivajo imetje gospodinjstva, višina in vrste dohodka, poklicna in izobrazbena sestava gospodinjstva?

Kakšna je prisotnost in stopnja socialnega kapitala (stopnja zaupanja v druge ljudi in dejanska izkušnja v povezavi s pomočjo s strani drugih) pri članih kmečkih gospodinjstev?

Kakšne so njihove bivanjske razmere?

Kakšne so motivacije posamičnih članov kmečkih družin za nadaljnje izobraževanje?

Kakšna je delitev dela in odločanja med člani kmečke družine pri gospodinjstvi delih in kmečkih opravilih?

Kakšne so oblike varstva za otroke in ostarele v kmečki družini?

Kakšno je rodnostno vedenje v kmečki družini?

Kakšne so vrednotne usmeritve med člani v kmečki družini glede odnosov med spoloma in generacijami in splošnih družbenih vrednot?

Raziskovalne hipoteze:

Temeljni hipotezi:

Obstoj in vitalnost kmečke družine sta odvisna od sposobnosti članov kmečkega gospodinjstva pri reševanju nasprotij med ohranjanjem družinske tradicije in individualnimi hotenji.

Odnosi med spoloma in med generacijami pomembno razlikujejo kmečka gospodinjstva, ki so uspela pridobiti subvencije za zgodnejšo predajo kmetije nasledniku in za zgodnje upokojevanje, od kmečkih gospodinjstev, ki take subvencije niso prejela.

Specifične hipoteze:

Partnerski odnosi med spoloma pomembno prispevajo k ohranjanju in vitalnosti družinske kmetije.

Medgeneracijska solidarnost pomembno prispeva k ohranjanju in vitalnosti družinske kmetije.

Ekonomski položaj kmečkega gospodinjstva pomembno prispeva k ohranjanju in vitalnosti družinske kmetije.

Raven izobrazbe in izobrazbene motivacije pomembno prispevajo k ohranjanju in vitalnosti družinske kmetije.

Vključenost v socialna omrežja pomembno prispeva k ohranjanju in vitalnosti družinske kmetije.

II. METODIKA PROJEKTA

Izhodiščna metodologija

Sprva smo v smeri zastavljenih ciljev kot poglavitni instrument raziskovalnega dela določili dograjen mednarodni anketni vprašalnik z naslovom *Odnosi med generacijami in spoloma*. Originalen mednarodni vprašalnik vključuje vsebine, ki se nanašajo na družinsko zaledje in socialna omrežja posameznika in njegovega delovnega okolja. Vprašalnik je dostopen v angleškem jeziku. V nadaljnjem postopku raziskovalnega dela smo načrtovali prevod

vprašalnika in njegovo prilagoditev glede na specifičnost slovenskega kulturnega prostora. Prav tako smo nameravali vprašalnik dograditi s specifičnimi vsebinami, ki se nanašajo na kmečko družino, ga grafično primerno oblikovati in izvesti kvalitativno pilotsko študijo vprašalnika (testni vzorec je praviloma majhen in vsebuje od 5 do 10 enot). Anketar, ki bi izvedel pilotne intervjuje bi poleg vodenja sogovornika skozi vprašalnik moral tudi beležiti svoja opažanja ob vsakem postavljenem vprašanju.

Prav tako smo predpostavili začetni vzorčni načrt. Pri tem smo določili ciljno populacijo: prebivalci Slovenije obeh spolov, stari od 20 do 80 let (N=400). Posebej smo izpostavili tri skupine kmečke populacije: prejemnike subvencij za zgodnje upokojevanje (N=150), mlade prevzemnike kmetij (N=150) in kmete, ki takih subvencij niso prejeli (N=150).

Za analizo smo predvideli uporabo bivariatnih in multivariatnih metod ter tabelarno in grafično predstavitev rezultatov.

Realizirana metodologija

V skladu z načrtanimi časovnimi mejniki smo v obdobju od marca do septembra 2007 izpeljali obsežno anketno raziskavo *Odnosi med generacijami in spoloma v kečkih družinah v Sloveniji* po celotni Sloveniji. Vprašalnik je vključeval vsebine o družinskem zaledju in socialnem omrežju posameznika, značilnostih posameznikovega in partnerjevega delovnega okolja, materialnih pogojih, vrednotnih usmeritvah, specifičnih vsebinah, vezanih na kmečko družino in kmečko gospodarstvo (lastništvo, nasledstvo, načrti s kmetijo, delitev dela in odločanja).

Z internim natečajem je bil kot izvajalec terenskega dela raziskave izbran Aragon d.o.o., ki je s svojimi anketarji izpeljal razgovore z izbranimi osebami na njihovih domovih.

Izobraževanje anketarjev je potekalo v sodelovanju s sodelavci projekta.

V navedenem obdobju smo na podatkih, pridobljenih z obsežnim anketnim vprašalnikom, najprej preverili konsistentnost izhodiščnega kvotnega vzorca oz. štirih pod-vzorcev: 1. prejemniki subvencije za zgodnji prevzem kmetije; 2. prejemniki rente za zgodnje upokojevanje; 3. splošna kmečka populacija in 4. splošna populacija prebivalcev Slovenije z dobljenimi podatki. Pri tem smo ugotovili, da je v splošnem kmečkem pod-

vzorcu 44 oseb odgovorilo, da ne živijo na kmetiji, zato smo jih izločili iz vseh nadaljnjih analiz. Do neskladja med izhodiščnim seznamom, pridobljenim s strani Statističnega urada R Slovenije, je gotovo prišlo zaradi precejšnje časovne razlike med izvajanjem naše ankete v letu 2007 in vzorčnim načrtom splošne kmečke populacije, ki je temeljil na edini razpoložljivi evidenci kmečkega prebivalstva, na Popisu kmetijskega gospodarstva 2000. Kljub ugotovljenemu neskladju, število uporabnih enot v na novo oblikovanem pod-vzorcu še vedno zadošča za pridobitev statistično veljavnih rezultatov z načrtovanimi analizami. Pri drugih dveh kmečkih pod-vzorcih in vzorcu splošne populacije neskladij med vzorčnim načrtom in njegovo realizacijo nismo ugotovili. Tako naši delovni pod-vzorci zdaj štejejo: 150 oseb med mladimi prevzemniki; 151 oseb med zgodnjimi kmečkimi upokojenci, 106 oseb iz splošne kmečke populacije in 410 iz splošne populacije. Analiza je pokazala, da je v splošni populaciji tudi 25 kmetov (6 odstotkov splošne populacije), ki jih v analizah tudi posebej upoštevamo. Končno število opravljenih anket je torej 817.

V omenjenem obdobju smo na podlagi zelo kompleksnega nabora informacij, pridobljenih z anketiranjem, izdelali 65 indeksov oz. novih sintetičnih spremenljiv, ki smo jih vključili v bivariatno analizo – primerjavo med vsemi štirimi pod-vzorci.

Kratko a poučno poročilo anketarjev s terena prikazujemo v naslednjem povzetku: Osemindeset anketarjev je v povprečju izpeljalo anketiranje v eni uri in pol. Prav tako je anketar v povprečju izpeljal od 8 do 12 anket. Najpogostejše težave, s katerimi so se srečevali pri izvedbi terenskega anketiranja, pa so naslednje:

- Med najbolj občutljive teme v anketi so anketarji navedli partnerske odnose, nasledstvo, rodnost, kontracepcijo, dohodek, dodatno delo.
- Pri izpolnjevanju »razpredelnice gospodinjstva« so anketarji imeli precej težav zaradi tega, ker se je istočasno izvajal popis nepremičnin. Zgodnji upokojenci in mladi kmetje so bili zelo skeptični glede uporabe teh podatkov.
- Anketarji so poročali o tem, da so se respondenti pritoževali predvsem nad dolžino ankete. Med zgodnjimi upokojenci in njihovimi partnerji je bilo največ zavrnitev ravno zaradi tega. Če pa so odgovarjali na anketo, pa so se anketarji pritoževali nad popuščanjem zbranosti že po 45 minutah.
- Pri izvedbi anket med mladimi kmeti so anketarji imeli največ težav pri iskanju njihovih partnerk. Izkazalo se je, da jih je ogromno samskih.
- Pri izvedbi ankete med zgodnjimi upokojenci in mladimi kmeti so anketarji poročali o težavah pri anketiranju njihovih partnerk. Če je bil zgodnji upokojenec oz. mladi kmet moški in smo želeli anketirati njegovo partnerko, se je dogajalo, da zgodnji upokojenec oz. mladi kmet ni hotel, da partnerka sodeluje v anketi.
- Največ rezervnih naslovov so anketarji uporabili za izvedbo terenskih anket med zgodnjimi upokojenci. Kot glavna razloga so navedli njihovo zavračanje sodelovanja zaradi dolžine ankete in njene tema, ter smrt zgodnjega upokojenca ali njegove partnerke.
- Pri vseh kmetih so imeli anketarji težave tudi s tem, ker jih veliko ni imelo telefona, da bi se anketar lahko prej najavil. Nekateri kmetje pa so živeli na nedostopnih terenih (npr. neasfaltirane ceste, nejasno razporejeni naslovi).

III. PREGLED IN ANALIZA ZNANSTVENE IN STROKOVNE LITERATURE

Sočasno z izvajanjem terena je potekala tudi podrobna analiza relevantne znanstvene literature o kmečkih družinah oz. družinskih kmetijah ter o izvajanju shem zgodnjega upokojevanja in mladih prevzemnikih kmetij v nekaterih državah.

Pregled relevantne literature o kmečkih družinah oz. družinskih kmetijah

Raziskave, ki presojajo sodobne družinske kmetije, lahko v skladu z njihovo središčno problematiko in poudarki razvrstimo med take, ki problematizirajo globalni razvoj, vlogo spola in medgeneracijske odnose v navezavi na kmečke družine.

Globalni razvoj in kmečke družine: med tradicijo in modernostjo

Zaradi globalizacije kmetijske ekonomije, ki od kmetov zahteva, da so bolj produktivni in učinkoviti, raziskovalci držav, ki imajo še vedno visok delež družinskih kmetij v kmetijski dejavnosti, skušajo ugotoviti, ali so kmetje tržno usmerjeni in ali obstaja potencial za podjetnost med družinskimi kmetijami. Običajno sta s tega vidika evidentirani dve temeljni strategiji. Prva se kaže v okrepitvi temeljne produkcije s povečanjem velikosti kmetije ali proizvodne enote, kar vodi v specializacijo kmetijske dejavnosti samo v določene veje produkcije, druga pa se kaže v spreminjanju posla na kmetiji in sicer v smeri kombiniranja dohodka iz kmetijstva z drugimi viri dohodka (npr. turizem, usluge transporta, gozdarska dela, kovinska industrija, proizvodnja energije). Preučevalci poslovne diverzifikacije družinskih kmetij oziroma razvoja podeželja skušajo med drugim tudi oceniti, ali pri teh procesih kmet ohranja osebni nadzor nad uspehom svojega posla v celotni verigi odnosov, ki vključuje tudi druge deležnike (predelovalce, trgovce na debelo, trgovce na drobno, posrednike med kmetijo in potrošniki) vertikalne »verige prehrane« na nacionalnih kot tudi mednarodnih trgih. Predstava o nadzoru se namreč nanaša na vrednote avtonomije in neodvisnosti, usmeritev k dosežkom in samo-učinkovitosti (Skinner, 1996), kar naj bi bila podlaga za podjetniško usmerjenega kmetovalca. Tako je ena izmed primerjalnih analiz študije med kmeti in kmečkimi družinami, ki so vpleteni v poslovno diverzifikacijo (Vesala in Peura, 2005) pokazala, da prav vse tovrstne primere lahko razvrstimo na kontinuum med dva krajna primera osebnega nadzora kmetovalca: na enem kraju gre za primer, v katerem lahko kmet pridobi iz kompleksnega odnosa nadzora med marketingom in stranko, na drugem kraju pa je primer, v katerem sredstva za nadzor praktično ne obstajajo.

Uveljavljanje tradicionalnih in sodobnih vzorcev delovanja kmečkih družin je osrednja tema raziskav, ki se ukvarjajo s procesi modernizacije na kmetijah. Take študije poudarjajo, da se modernizacija običajno ne dogaja hkrati na vseh ravneh družbenega delovanja (npr. na ekonomski ravni, na ravni družine ali posameznika) in tudi ne na enoten način. Velikokrat so glede na stopnjo dosežene modernizacije na eni ravni identificirana protislovja v primerjavi z drugo ravni, še posebno, če sta kot krajna konca intervala kompleksnega procesa prehoda od tradicionalizma k modernizaciji določena »tradicionalna kmečka družina« in »agrobiznis«. Ali povedano s primerom:

tradicionalizem kmečkih družin na ekonomski ravni je opredeljen kot bolj medosebna usmeritev, ki naj ne bi vključevala sodobnih praks in napovedi racionalnega in znanstvenega upravljanja v kmetijski dejavnosti, tipična zanjo pa naj bi bila tudi večja usmeritev na lokalne trge in kmetovanje bolj za obstoj kot pa posej. Na ravni družine se to kaže kot močna povezava med družino in kmetijo, kar pomeni, da med člani kmečke družine prevladujejo skupne vrednote, skupno načrtovanje in skupni proračun; družina je kmetija in kmetija je družina. Take družine so običajno tri-generacijska gospodinjstva, ki prakticirajo t.i. tradicionalni življenjski stil. Na ravni posameznika pa se tradicionalizem kaže kot taka osebna biografija, ki je tesno povezana s kmečko družino; pri sprejemanju odločitev posameznik vselej upošteva koristi kmetije in družine, druge priložnosti pa opušča ali pa si zanje prizadeva z namenom, da bi ohranil tesno povezavo s kmetijo. Modernizacija se na ravni družine kaže kot njena ločitev od kmetije in usmerjenost k pridobivanju drugih virov dohodka in zanimanj. Življenjski stil bolj moderne družine je podoben bolj urbanemu, gospodinjstva pa so običajno dvo-generacijska. Taka družinska kmetija vodi obsežne evidence, saj je kmetija posej s proračunom, ki je ločen od družinskega proračuna. Gospodinjstvo je organizirano na načelih bolj enakopravnih vlog med spoloma in delitvi dela med njenimi člani. Na ravni posameznika se kaže že določena distanca od družine, še posebno pa od kmetije. Individualistične vrednote so bolj pomembne od kolektivnih aspiracij in vrednot družine. - EU definicija tradicionalnega kmečkega gospodinjstva pa navaja, da so to gospodinjstva z neodvisno (t.j. samozaposlena) dejavnostjo kmetovanja na posestvu, ki je poglaviti vir dohodka celotnega gospodinjstva. In nasprotno, bolj moderne kmečke družine naj bi bile usmerjene v pridobivanje kapitala in prakticiranje meznega dela.

Tovrstne raziskave so evidentirale zanimiv pojav, ki bi ga lahko povzeli s sintagmo, da bolj moderne kmečke družine prekinajo s tradicijo, da bi ohranile svoje tradicije kot družinske kmetije (npr. Hennon in Hildenbrand, 2005). To pomeni, da se modernizirajo samo toliko, kot je nujno, da preživijo kot kmečke družine. Take kmetije niso osamljene, samozadostne, neodvisne enote proizvodnje obstoja in potrošnje. Te družine se morajo povezati s trgi, se soočiti z nihajočimi cenami, naraščajočim obsegom ukrepov, praksami globalizacije, kvotami, sodobnimi veterinarskimi praksami ipd. Še posebno v EU je vsakodnevna praksa družinskih kmetij zelo omejena. Da bi torej dosegli uspeh kot družina in kmetija, morajo razviti strategije za prehodno upravljanje (npr. nasledstvo, novi kmetijski ukrepi in regulacije, poroke) in selektivno prisvajanje modernizacijskih praks (npr. intenzifikacijo, diverzifikacijo, pluriaktivnost, knjiženje, upoštevanje širših trgov). Pri tem velja poudariti, da so taki teoretični konstrukti podkrepjeni s poskusnimi rezultati študij, ki so bile opravljene predvsem v Zahodni in Severni Evropi. Kako tradicionalne kmečke družine v kontekstu naraščajoče internacionalizacije ukrepov in trgov in povezanih agro-poslov, komercializacije in industrializacije upravljajo prehode in pritiske in hkrati visoko vrednotijo tak življenjski stil je vprašanje, ki bi ga bilo nujno preučiti tudi v drugih evropskih državah.

Nemalo je študij primerov, ki povezujejo razvojne usmerjenosti kmetij s spreminjajočimi se odnosi in vlogami med spoloma oziroma člani kmečkih družin (npr. Rossier, 2005). Take raziskave kažejo, da se kmečke družine, v katerih so vloge med partnerjema in drugimi člani družine rigidno porazdeljene, neinovativne. Sama velikost kmetije namreč

še ne zagotavlja preživetja družine ali nadaljevanje s kmetovanjem. Tudi izobrazba ni avtomatično merilo ekonomskega uspeha v kmečkem poslu. Današnje kmetovanje je odvisno bolj od ustvarjalnosti in motivacije posamičnih družinskih članov in usklajevanja njihovih posamičnih interesov. Nekateri študije primerov (*ibid.*) dopuščajo trditev, da se družinske kmetije, v katerih se člani pogajajo o odločitvah in jih usklajujejo, lažje spopadajo s tehničnimi, ekonomskimi in ekološkimi izzivi, ali pa se postopoma celo umaknejo iz kmetijstva. Ženske in moški, ki zaslužijo dodaten prihodek zunaj kmetovanja se bodo npr. lažje zoperstavili tveganju v obdobjih krize. Strategije v sektorju storitev in uslug, kot sta neposredni marketing ali agro-turizem, običajno niso uspešne brez sodelovanja vseh članov družine.

Bolj ali manj uspešno prilagajanje kmetijske dejavnosti zahtevam globalnega razvoja se kaže tudi v raziskavah o splošni blaginji med kmečkim prebivalstvom. Procesi naraščajoče tekmovalnosti na mednarodnih trgih hrane, ki imajo za posledico tudi večje gospodarsko tveganje, upadanje števila kmetij in njihovega dohodka ter naraščajoča potreba po delu zunaj kmetije zbuja zanimanje raziskovalcev, da preučujejo tudi dejavnike stresa, ki se vežejo za kmečko delo. Trend spodbujanja po obsegu in dejavnosti večjih ter bolj prilagodljivih kmetij, ki jih strokovna literatura opisuje z izrazi, kot so industrijska več dejavnost (pluriaktivnost), strukturna diverzifikacija, podjetništvo portfelnj, alternativno kmetijsko podjetništvo in več-produktne kmetije, raziskovalci gledajo kot enega izmed bolj verjetnih povzročiteljev stresnega življenja na kmetijah. Izključevalne karijerne zahteve članov kmečkih družin in njihovih dolžnosti na več področjih kmečkega življenja (npr. delo na kmetiji, zunaj kmetije, v gospodinjstvu) lahko vodijo do manjše psihološke blaginje in konfliktnih odnosov med partnerjema in generacijami na kmetijah. V nasprotju z večino družin, sta pri kmečkih družinah delo in družina prepletene, meje med njima pa pogosto nejasne, kar lahko proizvede stresne okoliščine (Weigel in Weigel, 1987). Čeprav je večina tovrstnih študij pokazala, da je stres konstantna značilnost sodobnega kmetovanja, so sicer redke med njimi (Melberg 2003) tudi poudarile, da je kmečko prebivalstvo še posebno sposobno upravljati s stresom, povezanim z njihovim delom, se mu prilagajati ali celo upirati. Raziskava Marotz-Baden in Colvin (1986) je na primer pokazala, da finančne in poslovne napetosti pomembno prispevajo k celoviti akumulaciji stresorjev pri ruralnih parih, takoj pa jim sledijo napetosti v odnosih v družini in prehodi dela in družine. V primerjavi z raziskavami, ki so pokazale, da se moški na splošno drugače odzivajo na stres kot pa ženske (Rook et al., 1991; du Fort et al., 1994; Sullivan, 1996), je raziskava Melberg (2003) pokazala, da na psihološko blaginjo kmečkih parov na Norveškem vpliva visoka stopnja stresnih dejavnikov iste vrste, kar kaže na določeno stopnjo podobnosti kmečkih partnerjev pri doživljanju psiholoških stisk, verjetno zaradi prepletenosti dela in družine kmečkega načina življenja. V nasprotju z raziskavami, ki so pokazale, da avtonomija pri delu zmanjšuje depresivna obolenja (Mirowsky in Ross, 1989), je ta raziskava pokazala, da ima navidezna svoboda kmetovanja samo majhen vpliv na blaginjo kmečkega prebivalstva. Ta rezultat je v skladu z javno podobo norveškega kmetovanja kot neodvisnega toda delovno intenzivnega poklica (Løwe, 1998; Haugen, 1998; Knudsen in Melberg, 1999; Rye, 2000). Čeprav je poglavitna ugotovitev številnih študij, da so intimni odnosi (poroka itd.) najpomembnejši vir družbene podpore in vir posamezne družine (Lorenz et al., 1993; Curton, 1996; Boss, 2002), pa je ta študija pokazala, da

splošna domneva o odnosu med stresom, družbeno podporo in blaginjo ne more neposredno razložiti vzorcev reakcij na stres pri norveških kmetih. Ena razlaga je lahko ta, da kmetje pridobijo psihološko podporo s tem, da živijo v razširjeni družini in potemtakem niso odvisni samo od svojih partnerjev.

Emocionalne stiske so tudi v središču zanimanja raziskav, ki se ukvarjajo s tekmovalnimi predstavami o osebnem uspehu kot pogoju za prakticiranje določenega stila kmetovanja in zaposlitev žensk zunaj kmetije (Barlett in Cogner, 2004). Primerjava različnih predstav o moškosti in t.i. moškem uspehu na ameriških kmetijah je pokazala, da se te v zadnjem stoletju nanašajo na različna obdobja gospodarskega razcveta ali pa krize. Analize primerljivih psiholoških in anketnih podatkovnih zbirk so potrdile, da bolj industrijska predstava kmečke moškosti, t.j. poudarjanje pomena finančnega tveganja, višjega dohodka, življenjskega stila in pričakovanje, da je moški izključno edini hranilec družine, ima za posledico večje emocionalno breme zlasti moških v obdobjih finančne krize. Nedavno oblikovanje ameriških družbenih gibanj, ki zagovarjajo trajnostno kmetovanje, ima za posledico tudi drugačno predstavo o moškosti. V ospredju ni več retorika, ki poudarja tradicionalno žilavost, trdnost, težko delo in »falocentrično impregnacijo zemlje«, temveč retorika, ki poudarja nujno podporo skupnosti, ekološki vidik dela, manj individualistično in tekmovalno usmerjenega kmetovalca, in predvsem globalno bolj ekološko ozaveščenega kmetovalca.

Vloga spola v kmečkih družinah

Vprašanje, kako se odnosi med spoloma spreminjajo v kmečkih družinah v okviru globalnih trendov t.i. modernizacije, oz. v kontekstu transformacije ruralnega življenja in kmetovanja, so raziskovalci bolj sistematično začeli preučevati že v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja. V t.i. zahodnih državah je razvoj študij spolov na podeželju zaznamovan z razvojem teoretičnih konceptov in prevladujočimi raziskovalnimi diskurzi o vidnosti žensk v kmetovanju in razvoju, o prepoznavanju žensk kot dejavnih akterk in nenazadnje, o priznanju razlik in premakljivi identiteti spolov (Brandth, 2002; Bock, 2006).

V osemdesetih letih prejšnjega stoletja je v tovrstnih študijah v ospredju kritika t.i. tradicionalne podobe kmeta. Kljub kmetijski modernizaciji in mehanizaciji kot moški domeni kmečke dejavnosti je bilo tačas namreč veliko »statistično nevidnega« dela na ramenih žensk, ki običajno ni plačljivo pa tudi ne uvrščeno v statistične definicije dela na kmetijah. Raziskave, ki se ukvarjajo z diskurzivno analizo znanstvene literature o identiteti spola v evropskem družinskem kmetovanju (npr. Brandth, 2002), so za to obdobje kot prevladujoči diskurz v številnih evropskih raziskavah in tudi drugod po svetu identificirale tak diskurz o družinski kmetiji, ki je delo žensk opredelil kot »nepravo«. V opisih družinskih kmetij so prevladovali poudarki, kot so: družinska kmetija je prenesena z očeta na sina; ženske vstopijo v kmetovanje s poroko; družinsko kmetovanje je patriarhalno; ženske so odgovorne za dom in gospodinjska opravila, kar je posledica »naravne distribucije« dela po spolu; v najboljšem primeru se ženske gleda kot pomočnice kmetu. Tak opis naj bi bil značilen za marksistično inspirirano blagovno teorijo, ki je zlasti v osemdesetih letih skušala razložiti vztrajnost družinskega

kmetovanja v kapitalističnih državah in je zanemarila obravnavo spolov. Tačas uveljavljena feministična teorija, ki se je osredotočila predvsem na razlago emancipacije in enakopravnosti na področju dela, pa je področje doma gledala predvsem kot področje zatiranja. Potemtakem ni obdelala položaja žensk drugače kot le gospodinj oz. mezdnih delavk. Tovrstne študije, ki še dandanes skušajo razložiti, zakaj je ženskam dodeljen položaj podrejenosti kot ženam kmetov, obravnavajo zlasti patriarhalnost, lastništvo, blagovno produkcijo, vloge med spoloma, biologizem in tradicijo, torej gledajo ženske predvsem kot žrtve oblasti zgodovinsko utemeljenih diskurzov ali diskriminacije.

V devetdesetih letih prejšnjega stoletja so raziskave o položaju žensk v kmetijstvu kot razlagalno orodje uvedle koncept spola namesto teorije vlog spolov. Z uvedbo tega koncepta so skušali razkriti, kakšna je interakcija med identitetami spolov, institucijami, normami in vrednotami in kako se proizvajajo in reproducirajo neenaki odnosi med spoloma. Ženske niso obravnavane le kot žrtve sistema temveč aktivne udeleženke v kmetovanju. Študije proizvedejo številne klasifikacije, ki ilustrirajo različne položaje in moč žensk na kmetijah ter analizirajo udeležbo žensk v kmetovanju in njihov prispevek k razvoju skozi diverzifikacijo kmetovanja (Bock, 2006). Vzporedno je preučevan položaj moškega subjekta, ki se pojavi v literaturi, ki obravnava drastične spremembe v kmetijstvu. Tako imenovani diskurzi maskulinizacije se osredotočajo predvsem na procese, ko sta kmetijstvo/poljedelstvo postali področji moškega (Brandth, 2002). Veliko tovrstnih raziskav je bilo opravljenih na Norveškem. Med drugim izvemo, da je bilo poljedelstvo na Norveškem do prve polovice 19. stoletja v domeni žensk. Šele s spremembo od enostavne k blagovni produkciji moški prevzamejo to področje, kar skupaj z uveljavljajočim se procesom modernizacije v kmetijstvu in s spremembami v tehnologiji dela vodi v deskilizacijo žensk in degradiranje njihovega dela. Šele v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja se z vsesplošnimi novimi priložnostmi na trgu dela (ženske sodelujejo v delovnem procesu povsod po državi) tudi na ruralnih področjih poveča participacija žensk. Med letoma 1975 in 1990 pa je na Norveškem identificirana največja strukturalna sprememba v kmetijstvu, t.j. uveljavijo se »samostojne kmetije« v primerjavi s poprej prevladujočimi družinskimi kmetijami. Posledično moški izgubijo položaj glave patriarhalno organizirane družinske delovne skupine, ženske pa se zaposlujejo zunaj kmetije. S tega vidika je moški interpretiran kot ne-moderen, zaostal in depriviligiran, ženske pa so gledane kot avtonomne, dejavne zastopnice, ki oblikujejo svojo pozno moderno identiteto.

V istem obdobju pridobi na pomenu predstava o razliki: ni dovolj razlikovati med moškimi in žensko, ampak tudi znotraj teh kategorij, oz. še po drugih strukturnih značilnostih, kot so razred, etničnost, rasa, starost, religija in spolnost, ki lahko prispevajo k produkciji družbene neenakosti. V znanstveni literaturi se govori o detradicionalizaciji in raznolikosti in dokumentirani so različni položaji, ki jih imajo ženske in moški na kmetijah. V ospredju je preučevanje procesov, v katerih ženske na kmetiji spogajajo svoj položaj v vsakdanjem življenju.

Vsi trije omenjeni diskurzi so sodobni, čeprav imajo različne zgodovinske korenine. Diskurzi se počasi spreminjajo v primerjavi s spremembami v strukturi kmetovanja. Tako je na primer pomembno utemeljiti, zakaj je prvi diskurz, t.j. diskurz o družinskih

kmetijah, še vedno prevladujoč. Kot namreč kažejo nekatere raziskave (Rossier, 2005; Bock, Shortall, 2006), organiziranje družinskih kmetij v skladu z načeli premakljive porazdelitve vlog med spoloma še vedno ni običajna praksa v kmečkih družinah. Še zlasti je vztrajna »tradicionalna delitev dela in odločanja med spoloma« na kmetijah. Ta je nepriljubljena za ženske in tudi mlajše generacije, kar se kaže v njihovih pogostih odhodih, ne samo iz kmetije ampak tudi iz kmetijstva. Številne študije spolov, ki so se v zadnjih letih močno razmahnile tudi v ruralni sociologiji (Brandth, 2002; Morell in Brandth, 2007) dokazujejo, da so perspektive in razvojne možnosti kmetij močno povezane z dejavno vlogo žensk v okviru kmečke družine ne le kot izvajalk in pomočnic pri kmečkih opravilih, ampak tudi kot dejavnih lastnic, upravljavk in investitorok na kmetiji.

Medgeneracijski odnosi v kmečkih družinah

Raziskav s področja preučevanja odnosov med generacijami v kmečkih družinah je razmeroma malo. Posredno se s to vsebino ukvarjajo študije o nasledstvu oz. prevzemu kmetije. Življenjski prehodi med generacijami so v kmečkih družinah namreč močno prepleteni. Čas predaje kmetije sovpada s prevzemom kmetije, oziroma upokojitve starejše generacije sovpada z dedovanjem mlajše generacije. V kmečkih družinah upokojitve ni individualno dejanje, ampak del zaporedja prehodov v odnosih med generacijami. Vzporeden proces upokojitve in prevzema kmetije simbolizira vstop družine v novo življenjsko obdobje in na novo opredeljuje pravila medsebojnih odnosov. Upokojitve je za mnoge kmečke družine bolj stresna kot v mnogih drugih nekmečkih družinah. Na mnogih kmetijah se zato z upokojitvijo odlaša ali pa se jo postopoma uvaja (Rosenblatt, Anderson, 1981). Ta problem so kot izjemno pereč zaznali tudi oblikovalci kmetijske politike v EU, kar se med drugim odraža v vpeljavi ukrepov subvencioniranja zgodnjega upokojevanja oziroma predaje kmetije na mlajšo generacijo.

Študije o nasledstvu družinskih kmetij poudarjajo, da je njihovo preživetje ogroženo zaradi mednarodne tekmovalnosti na trgu prehrane in posledično, zmanjšanega interesa za ohranjanje družinske kmetije. Ker pa je *agrobiznis* zelo pomemben ekonomski sektor v Evropi kot tudi Severni Ameriki, večina študij skuša ugotoviti, kaj vpliva na naslednjo generacijo, da nadaljuje z družinskim kmetovanjem navkljub tem težavam in, ali se ti dejavniki razlikujejo pri ženskah in moških (npr. Dumas et al., 1995).

V zadnjih treh desetletjih so se tovrstne študije osredotočile predvsem na odkrivanje ovir pri odločitvi za nasledstvo družinskih kmetij kot tudi poglavitnih spodbujevalcev za nadaljevanje kmetovanja. Med najbolj običajnimi ovirami tako zasledimo: nezadostno podporo za pomoč staršem in njihovim družinskim naslednikom, manj vladnih podpor za kmetovanje, tržno nestabilnost, okoljske pritiske, težave v prenosu kmetij iz ene na drugo generacijo, vedno večje poklicne zahteve v kmetovanju in znaten delež kapitala za zemljišče in strojno opremo. Med spodbujevalce za prevzem družinskih kmetij, zlasti med moškimi nasledniki, pa študije uvrščajo: zavezanost kmetiji, pomanjkanje alternativne zaposlitve, zgodnja socializacija v družinski posel, samo-zaposlitev, stanovanje na kmetiji, notranje nagrajevanje (npr. priložnost, da si sam svoj gospodar, raznolikost vsakdanjih opravil), ljubezen do kmečkega stila življenja, stik z naravo, tesno povezanost med družino in delom in zaznavo preučevane kmečke populacije, da so

njihove kmetije locirane na področjih z zagotovljenimi socialnimi in poklicnimi storitvami z dovolj prostočasnimi dejavnostmi.

Čeprav ni posebnih študij o naslednicah, temveč le o ženskah v kmetijstvu, so slednje študije posredno identificirale iste spodbujevalce za vztrajanje v kmetijstvu pri ženskah kot pri moških. Razlike po spolu naj bi se nanašale predvsem na bolj primerno usklajevanje dela in družine v kmetijstvu, premakljiv delovni čas, lažje posredovanje dela na otroke, podporo drugih družinskih članov, boljše kvaliteto življenja zaradi nestresne narave dela, možnosti počitka in dela v zdravem okolju, delo s soprogom in skrb za družinsko življenje. Identificirane ovire pa so podobne kot pri moških: pomanjkanje finančne stabilnosti in varnosti za družino, tendenca po rasti in specializaciji kmetovanja, potreba po trajnem izobraževanju in ohranitvi določene kvalitete življenja, nasledstveni problemi zaradi globalnih tržnih sprememb, ki podpirajo ločitev kmetije od družine, utrujenost in preobremenjenost, slabi delovni pogoji, majhna finančna avtonomija, premalo moči odločanja, prenizka izobrazba, preslabo prepoznavanje položaja žensk kot hčer, žen, snah, slabo organizirano otroško varstvo na podeželju, dvojno breme – slaba porazdelitev družinskih obveznosti. Najbolj pogoste sociokulturne ovire za ženske, ki so lastnice ali so-lastnice družinskih kmetij pa naj bi bil še vedno patriarhalni proces nasledstva (*ibid.*).

Nasledstvo je v literaturi opisano kot večstopenjski proces in raziskovalci so oblikovali več modelov, ki naj bi ta proces razložili. Pogosto uporabljen je kronološki model prenosa *managerskega know-how-a* in lastnine na moškega naslednika (Hugron, 1991). Ta model predpostavlja štiri stopnje prenosa in sicer: inkubacijo (naslednik je vpeljan v vrednote, norme in vedenje; obdobje od otroških let do prevzema); izbiro naslednika (merila za izbor naslednika); skupno upravljanje in odhod predhodnika. S tega vidika so uporabne študije, ki odkrivajo posamične stopnje prenosa pri več generacijah kmetov zlasti v okoliščinah postopnih sprememb t.i. modernizacijskih procesov, ki ne dosegajo vseh skupin ali vseh področij življenja na isti način. Namen takih študij je razumeti situacije kmetov v povezavi z njihovim posebnim načinom življenja kot tudi v povezavi z obsežnejšimi zgodovinskimi, družbenimi in kulturnimi procesi. To dosegajo predvsem z uporabo dveh pristopov k preučevanju: z analizo načina življenja in življenjskih potekov. Taka je npr. primerjalna študija treh generacij kmetov in kmetic na Norveškem o razumevanju različnih generacijskih vhodov v kmetovanje, položaja kmeta/kmetice v heterogeni ruralni družbi in njihove izkušnje z nasledstvom (Villa, 1999). Rezultati so pokazali, da je starejša generacija vhod v kmetovanje občutila kot obvezo in potek, ki je bil zanje določen – nekaj nadaljevati, kar so njihovi predniki začeli. Podobno je bila srednja generacija z delom socializirana v kmetovanje, toda njihovo sodelovanje je bilo omejeno na šolske počitnice in vikende. Srednja generacija je bila prva, ki je dobila priložnost, da je migrirala iz lokalne skupnosti po obveznem izobraževanju, da bi pridobila nadaljnjo izobrazbo in se ustalila kje drugje. V najmlajši generaciji pa so že bili identificirani primeri takih, ki niso prevzeli kmetije kot najstarejši otroci, kot tudi taki, ki jih niso spodbujali, da bi sodeloval pri delu na kmetiji že v otroštvu. Prav tako je najmlajša generacija gledala kmetovanja že kot »katerokoli drugo delo«.

Čeprav je bila jedrna družina običajna družinska oblika v ruralnih območjih v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, je ugotovljeno, da na kmetijah običajno živijo tri generacije v istem gospodinjstvu. Živeti v razširjeni družini je pomenilo dolžnost odraslih otrok skrbeti za starejše starše (partnerjeve starše), ko je bilo potrebno. Rezultati omenjene primerjalne študije kažejo, da je s tega vidika pri mlajših generacijah vedno bolj prisotna zahteva po avtonomiji med generacijami. V nasprotju s starejšimi ženskami, najmlajše ženske zavračajo idejo, da bi živele na kmetiji skupaj s partnerjevimi starši. Ločeno življenje vključuje več avtonomije pri delu, kar je bil tudi razlog, da so začele kmetovati. Srednja generacija je uvedla, mlajša pa zahtevala, skrb za ostarele starše »z razdalje«. Navkljub temu pa vse generacije načrtujejo, da bodo ostale v lokalni skupnosti, ko se upokojijo in da bodo na razpolago za pomoč na kmetiji, ko bo potrebno.

Za srednjo generacijo je vprašanje nasledstva kmetije povezano z interesi naslednika in odnosom do dela in dohodka. Še posebno ženske (v vseh generacijah) so izrazile potrebo po svobodni izbiri odločitve in ne avtomatičnemu prevzemu iz navade. V skladu s tendenco po manjšemu nadzoru med generacijami, je bilo uvedeno zgodnje upokojevanje pri srednji in najmlajši generaciji kmetov. Zgodnja upokojitev in živeti »na razdalji« od kmetije je ideal, toda prav vse generacije načrtujejo, da bodo ostale v lokalni skupnosti ali soseski za to, da bi bile na razpolago za pomoč in nasvete pri varovanju otrok in delu na kmetiji. Pri tem je nujno poudariti, da so za svoje otroke zagovarjali svobodo izbire in življenja glede na njihove lastne interese, kar je v skladu z vedno bolj uveljavljenim trendom »od družbe dolžnosti k družbi možnosti« (*ibid.*).

Nekatere druge študije pa opozarjajo, da je kljub vedno bolj uveljavljeni diverzifikaciji ruralnega načina življenja zaradi globalnih tržnih in okoljskih pritiskov, boj za kmetijo kot enoto nasproti interesom posamičnih dedičev še vedno prisoten. V svoji študiji o prenosu kmetije in njenem vstopu v Evropsko skupnost sta Blanc in Perrie-Cornet (1993: 322) poudarila dvoje: »Ali bi moralo biti posestvo preneseno kot posamična enota na enega naslednika ali bi moralo biti deljeno med številne naslednike? In, ali bi morali biti različni dediči enako obravnavani ali ne, ko je lastnina razdeljena?« S tega vidika sta avtorja identificirala tri običajne prakse, ki se v Evropi še vedno izvajajo. Tako naj bi bila za mediteransko Evropo značilna praksa delitve posestva na enake dele, kar lahko dolgoročno pelje v razpad kmetovanja. V Franciji, na Danskem in v Belgiji prakticirajo prakso enakih deležev in ohranjanja posestva kot enote, torej mora biti naslednik iz vrst dedičev sposoben odkupiti kmetijo od drugih enakovrednih dedičev. Za veliko Britanijo, Irsko, Nizozemsko in Nemčijo pa še vedno velja načelo neenakih deležev in ohranjanje enotnosti posestva. Ta dvojnost delitve posesti je v tovrstni literaturi označena kot konflikt med tradicijo (kmetija kot enota s ciljem čvrsto vzdrževati družinsko tradicijo) in modernostjo (pravična obravnava interesov posameznikov) (Hildenbrand in Hennon, 2005).

Preučevalci »konflikta med tradicijo in modernostjo« so v prvi vrsti skušali dognati, kakšno bodočnost imajo družinske kmetije glede na dejstvo, da so še vedno prevladujoča oblika kmetovanja v »razvitem svetu« in da je glede na vedno bolj obsežno industrializacijo družinskega kmetovanja težje ohranjati njen »tipičen« način življenja. Za primer »nemške prakse« sta Hildenbrand in Hennon (2005) v svoji kvalitativni študiji

identificirala štiri vrste družinskih kmetij. Poimenovala sta jih: »tradicionalni kmetje na točki poravnave«, »modernizatorji zaradi nuje«, »nepolno zaposleni kmetje« in »inovativni podjetniki«. Za prve velja, da zavračajo zahteve po spremembah in racionalizaciji in se oklepajo tradicionalnega kmetovanja, kar običajno vodi v neperspektivno zastarelo kmetovanje. Drugi se zavedajo nuje po spremembah posla in družine vendar spremenjenega načina življenja zlasti v delu ne uspejo povsem uveljaviti v praksi. Nepolno zaposleni kmetje svoj dohodek pridobivajo predvsem zunaj kmetije, inovativni podjetniki pa opuščajo tradicionalno kmetovanje vendar še vedno visoko vrednotijo družinski posel. Avtorja skleneta, da se uspešna strategija kaže v primerih, ko družinska kmetija skuša ohraniti tradicijo in modernost v ravnovesju, kar je protislovje, saj se modernizirajo, da bi ostali tradicionalni.

Primer prenosa kmetije na podlagi egalitarne razdelitve dediščine med vse dediče družinske kmetije pa je pokazal, da taka praksa v bodoče ne zagotavlja preživetja. V Španiji je npr. poklic kmeta in dostop do nadzora nad kmetijo večinoma deden (Ramos, 2005). Če zemlja ni dobljena z dedovanjem, je težko postati kmet, ker je kapitalaska investicija ogromna. Prav tako zakoni, ki upravljajo nasledstvo družinskih kmetij, ne pomagajo novim generacijam vstopiti v kmetijstvo. Transfer kmetij je namreč uresničen z egalitarno razdelitvijo dediščine med vse sorodnike družinske kmetije, če so, ali niso, zaposleni na kmetiji. Prav zaradi pomanjkanje mladih naslednikov je pomembno preučiti učinke načela enakosti dednih pravic na nadaljevanje sistema družinskega kmetovanja. To pa vodi do obravnave potrebe po vrniti na običajno prakso zakonitosti neenakosti pri dodeljevanju kmetijske lastnine, saj nekompatibilnost med sistemom dedovanja in nasledstva kmetije povzroča precej evidentiranih težav, ki vplivajo na odločitev mladih kmetov o tem, ali bi bili še vedno zaposleni na družinski kmetiji in bili potencialni nasledniki. Te težave so v glavnem naslednje: egalitarna delitev kmetij zmanjšuje njihovo velikost in jih pretvarja v manj dobičkonosne enote. Dediči, ki niso povezani s kmetijsko dejavnostjo špekulirajo z dediščino in jo običajno prodajajo lastnikom, ki so pripravljene zanj veliko plačati. Na ruralnih območjih zgolj preživljajo prosti čas. Da bi ohranil enoto družinske kmetije, je mlad potencialni naslednik prisiljen kupiti parcele drugih dedičev po tržni ceni; pri tem je običajno, da skuša pridobiti ne/ugodne kredite. Nenazadnje tak sistem dedovanja lahko spodbudi napetosti med člani družine – takimi, ki živijo zunaj kmetije in takimi, ki so prispevali svoje delo na kmetiji kot pomoč. Za mladega kmeta je kmetija delovno mesto, za druge pa samo kapital. Kljub temu je merilo enakosti pri razdelitvi kmetije družbeno sprejeto v Baskiji (*ibid.*).

Na splošno so raziskovalci posvetili malo pozornosti sorodstvenim odnosom med kmečkim prebivalstvom (Lee in Cassidy, 1981; Marotz-Baden et al., 1988). Javne podobe kmečkega življenja posebej poudarjajo, da so tesni in podporni odnosi med generacijami s sorodstvenimi vezmi in vezmi razširjene družine močnejši med ruralnim kot pa urbanim prebivalstvom (Lee in Cassidy 1985; Marotz-Baden et al. 1988). Splošno mnenje je, da živijo člani družinske kmetije k družini usmerjeno življenje; pretekle študije so jasno nakazovale, da je interakcija s sorodniki bolj pogosta in pomenljiva med ruralnim prebivalstvom, in da prav deljeno delo vodi do pričakovanja, da so vezi med generacijami močne (Elder et al., 1996). V primerjavi z nekmečkimi družinami se na družinskih kmetijah običajno delovno in domače življenje odvijata na istem ali sosednjih

prostorih, zato je tudi večja verjetnost, da se vzorci dajanja oskrbe razlikujejo med ruralno in urbano družbo. Vzajemna odvisnost, vzpostavljena s pogostim stikom s člani družine in olajšana s sobivanjem in bližino, lahko pogojuje pozitivne kot negativne občutke, t.j. ambivalenco (Lüscher in Pillemer, 1998), med člani kmečke družine.

Preučevanje medgeneracijskih odnosov, zlasti medgeneracijske pomoči, pa ima zaradi prepoznanega splošnega problema staranja prebivalstva in podaljševanja življenja v večini razvitih držav že dolgo tradicijo (Bengtson, 2001; Hareven, 1996; Willson in drugi, 2003). Bengtson (2001: 6) pravi, da postajajo odnosi med več generacijami zaradi strukturnih sprememb v sodobni družini vse bolj pomembni: »Zaradi podaljšanega obdobja skupnega življenja bodo odnosi med generacijami - v smislu dajanja ali prejemanja pomoči, solidarnosti ali konfliktov ali kar obojega - vedno bolj pomembni za družinsko življenje v prihodnosti«. Ob tem predpostavlja, da postajajo vezi med več kot dvema generacijama pomembne za posameznike in družine, da postajajo vse bolj raznolike v strukturnem in funkcionalnem smislu in da poudarjajo in v nekaterih primerih že nadomeščajo funkcije tako imenovane nuklearne družine, še zlasti zaradi pomena, ki ga imajo medgeneracijske vezi pri zagotavljanju blaginje in opore posamezniku skozi njegovo celotno življenje. Ob tem se zastavljajo vprašanja, kako se medgeneracijski odnosi v času spreminjajo, in kako nanje vplivajo strukturne spremembe v družini in spremenjene vloge med spoloma.

Pri iskanju tega odgovora večina raziskovalcev uporablja koncept ambivalence (Willson in drugi, 2003; Bengtson, 2002; Brannnen, 2003; Connidis, McMullin, 2002). Ta se naša na protislovna čustvena in kognitivna doživetja v medsebojnih intimnih odnosih; poudarja kompleksnost družinskih odnosov in vsebuje potencial vrednotenja odnosov bodisi kot pozitivnih bodisi negativnih, ki ustvarjajo protisloven občutek; omogoča prepoznavanje mehanizmov, ki ljudi povezujejo in razdružujejo. Medgeneracijska nasprotovanja se tako nanašajo na odnose med starši in odraslimi otroki, izhajajočimi iz obstoječih družbenih struktur (norm, povezanih s statusi in vlogami) in subjektivno ravnijo (kognicijami in čustvi). Ljudje v medsebojnih odnosih hkrati doživljajo bližino in oddaljenost med intimnostjo in postavljenimi mejami. Odrasel otrok, denimo, doživlja svoj odnos z ostarelimi starši kot zahteven, a po drugi strani tudi izpolnjujoč odnos, torej kot bližino in hkrati kot stres. Protislovnost pogojujejo socialni odnosi, strukturirani s spolom in starostjo.

Medsebojna soodvisnost članov kmečkih družin, izoblikovana s skupnim bivanjem in delom, lahko vodi do razvoja pozitivnih kot tudi negativnih čustev (Lüscher, Pillmer 1998; Lee, Cassidy, 1985; Marotz-Baden in drugi, 1988). Medsebojna prepletenost dela, bivanja in načina življenja, značilna za kmečko družino, lahko posameznikom otežuje izstop iz morebitnih konfliktnih, protislovnih odnosov. Ob tem se pogosto tudi pričakuje, da so vezi med generacijam trdne, na kar sicer bolj pogosto vplivajo ekonomski dejavniki kot pa močna pripadnost družini (Lee, Cassidy, 1985). Vendar so v določenih življenjskih obdobjih potrebe po medsebojni pomoči tudi v kmečki družini bolj poudarjene.

Nekateri avtorji menijo (Hareven, 1996b), da je najzanesljivejša oblika varstva ostarelih staršev njihovo sobivanje z odraslimi otroki. Prav tako pa je mlajša generacija, ko vstopi

v obdobje starševstva, lahko deležna pomoči svojih ostarelih staršev pri varstvu otrok. Kadar ostarele obkroža močna podporna sorodstvena mreža, so potrebe po formalnih oblikah varstva manjše kot na primer v urbanem okolju. Vendar pa glavnino tovrstnih obveznosti najpogosteje nosijo ženske, ki so dandanes vse bolj razpete med družinskimi in zaposlitvenimi obveznostmi zunaj domače kmetije. Toda, kot kažejo nekatere raziskave (Melberg, 2002), sinovi na družinskih kmetijah pogosteje bolj skrbijo za svoje ostarele starše kot hčerke, ker z njimi živijo.

Kratek pregled stanja o izvajanju sheme zgodnjega upokojevanja in mladih prevzemnikov v nekaterih državah

Zgodnje upokojevanje

Ena pomembnih značilnosti in težav evropskega kmetijstva je neuravnotežena starostna struktura kmetov, z naraščajočim deležem kmetov tik pred upokojitvijo, oz. ostarelih kmetov. Po podatkih Eurostata je več kot polovica kmetov v EU starejših od 55 let, starejši pa kmetujejo predvsem na manjših kmetijah. Kot navaja Mazorra (2000) je takšen vzorec še posebej značilen za mediteranske države, kjer je kar med 25 % do 30 % kmetov starejših od 65 let, poleg starostne strukture pa je problematična tudi neučinkovita struktura kmetij. V Španiji so ob popisu leta 1995 ostareli kmetje in kmetje tik pred upokojitvijo gospodarili na okrog 60 % kmetijah, od tega je bilo 72 % kmetij manjših od 10 ha. - Reforma CAP je leta 1992 vpeljala tudi shemo zgodnjega upokojevanja, kar naj bi (in do neke mere tudi je) omogočilo prestrukturiranje in izboljšanje strukture kmetijskih gospodarstev.

Španija

Španski ukrep zgodnjega upokojevanja je imel v prvi vrsti ekonomski namen, to je prispevati k modernizaciji kmetijskih struktur. Ekonomski vidik ukrepa so podpirala predvsem vladna telesa, medtem ko so socialni partnerji, kot so kmečki sindikati in združenja kmetov, podpirala predvsem socialni pristop, torej brez poudarka na ekonomski velikosti kmetij. Pomanjkanje konsenza med socialnimi partnerji ter minimalni odziv kmetov na ukrep zgodnjega upokojevanja je vodilo do več reform ter do liberalizacije ukrepa ter povečanja njegove socialne vsebine, kar se je zgodilo tudi v nekaterih drugih državah (npr. v Franciji). Na regionalnem nivoju kmetijstvo nima homogene razporeditve in ne predstavlja konvergentnih značilnosti, čeprav prevladuje samooskrbno kmetijstvo. Posledično je učinek na strukturno prilagoditev zelo omejen in pod pričakovanji. Poleg tega je šlo v veliko primerih zgolj za statistični, ne pa za realni prenos posesti. Pogosto je zemlja še vedno ostala v lasti »zgodnje upokojenih« kmetov, prenos posesti na mlade kmete pa je bil zgolj začasen, za obdobje, ki je bilo za to potrebno.

Kot omenja Mazzora (2000), je naslednji problematičen dejavnik dejstvo, da gre za prostovoljno odločitev kmeta za ta ukrep na mikro ravni. Kmetje se namreč za ukrep odločajo na podlagi njihovih lastnih (ne le strokovnih) okoliščin in interesov. Kot

ugotavlja Mazzora, je zaradi nepovezanosti ukrepa zgodnjega upokojevanja s tradicijami in procesom dedovanja v ruralnem okolju, potrebno raziskovalno delo v sodelovanju s kmeti in drugimi partnerji z namenom, da bi izboljšali in prilagodili proces potrebam kmetov v fazi izvajanja.

Irska

Kmetijska zemljišča na Irskem so pretežno v zasebni lasti. To je po eni strani lahko prednost, kot navaja Gillmor (1999), saj lastnik lahko deluje v skladu s svojimi interesi in ima popoln nadzor, po drugi strani pa to zmanjšuje fleksibilnost. Kmetje so tako tudi tesneje navezani na svojo posest in praviloma odklanjajo prodajo zemlje ali opustitev kmetovanja. Ena od posledic takega stanja je tudi ostarela kmečka populacija: 41 % gospodarjev družinskih kmetij je bilo leta 1991 starejših od 55 let in samo 11,8 % mlajših od 35 let. Ostarelost gospodarjev in pozen prenos lastništva močno vplivajo na inovativnost ter produktivnost v kmetijstvu. Prenos lastništva se vrši pretežno znotraj družine. Zelo majhen delež zemlje je na razpolago na prostem trgu, pa tudi omejen dolgoročni najem zemljišč močno otežuje strukturne spremembe. Da bi to olajšali, so na Irskem že zelo zgodaj, med 1967 in 1973, pričeli izvajati svojo shemo zgodnjega upokojevanja, da bi spodbudili starejše kmete ali kmete nesposobne za nadaljnje delo, da bi ponudili svojo zemljo za prestrukturiranje, torej da bi nekdo lahko začel na novo kmetovati ali pa povečal svojo kmetijo. Odziv je bil zelo majhen, saj je bilo podpisanih samo 38 dogovorov. Razlogi, ki se omenjajo za tak neuspeh (Gillmor, 1999) pa so: slaba ozaveščenost, odklanjanje upokojitve, želja po ohranitvi zemlje znotraj družine, želja po varnosti in neodvisnosti na stara leta (to na nek način zagotavlja lastništvo), rast cen kmetijskih zemljišč, davčne obveznosti ter vplivi na socialno blagostanje. Osnovni problem pri sprejemanju te sheme s strani kmetov je lahko tudi osebna dilema mnogih individualnih kmetov do vsake večje spremembe in prilagajanja njihove vloge ter načina njihovega življenja.

Evropska skupnost je s spodbujanjem zgodnjega upokojevanja začela leta 1972 in sicer za kmete v starosti med 55 in 65 leti. Pogoj je bil, da je njihova zemlja na razpolago za prodajo oz. vsaj najem za najmanj 12 let drugemu kmetu, ki kmetuje na podlagi razvojnega načrta. Na Irskem je bila ta shema v izvajanju od 1974 do 1985, v njej pa je sodelovalo le 600 kmetov, kar je bilo precej manj od pričakovanega in potencialnega. Ključni razlogi za zavračanje sheme v tem obdobju so bili: kmetje so se videli kot aktivni, sposobni in željni za nadaljevanje kmetovanja, v mislih so vedno imeli določenega naslednika (niso pa bili pripravljene odreči se zemlji, kot je bila zahteva sheme), čustvena navezanost na zemljo, ekonomski razlogi, vključno z zaskrbljenostjo, da dohodek v okviru sheme ne bi zadostoval.

Cilji pomoči za zgodnje upokojevanje naj bi prispevali k zagotavljanju prihodka za ostarele kmete, ki prenehajo s kmetovanjem; spodbujanju zamenjave ostarelih kmetov s kmeti, sposobnimi izboljšati ekonomsko sposobnost preostalih kmetijskih gospodarstev; dodelitvi kmetijske zemlje za nekmetijske namene, kjer ni mogoče zagotoviti kmetovanja pod zadovoljivimi pogoji.

Med pogoje za zgodnjo upokožitev je EU določila naslednje: kmet, ki se upokojuje na ta način mora imeti vsaj 55 let, drugače pa ni dovolj star za običajno upokožitev. Kmetovanje mora biti njegova primarna dejavnost vsaj zadnjih 10 let. Kmetuje lahko še vedno na 10 % svojih zemljišč, vendar ne na več kot 1 ha zemljišč in še to ne v komercialne namene. Prevzemnik pa mora imeti ustrezno strokovno znanje in usposobljenost za prevzem kmetovanja kot njegove glavne dejavnosti vsaj za nadaljnjih 5 let. Da bi izboljšali ekonomsko sposobnost, naj bi se velikost kmetijskega gospodarstva povečala v skladu z osebnimi in lokalnimi okoliščinami.

Shema zgodnjega upokoževanja kot EU ukrep je bila na Irskem uvedena oktobra 1993. Kot pogoje so določili starost kmeta od 55 do 66 let, kmetovanje in kmetijske dejavnosti na gospodarstvu morajo predstavljati vsaj polovico skupnega kmetovega prihodka v zadnjih 10-tih letih, obseg kmetijskih zemljišč kmeta, ki se upokojuje, mora biti vsaj 5 ha kmetijskih zemljišč v uporabi. Kmetija se mora prenesti kor darilo, najem ali nakup na usposobljenega kmeta, ki še ni dopolnil 50 let. Ta oseba mora imeti že v lasti 5 ha ali pa alternativno razširiti gospodarstvo za 5 ha ali 10% kmetije kmeta, ki se upokojuje. Če ni ustreznega prevzemnika kmetije, se lahko zemlja nameni v nekmetijske namene oz. ji lastnik lahko spremeni namembnost v nekmetijski namen, ali pa v gozd oz. za ekološko rezervo, kar pa mora odobriti Oddelek za kmetijstvo in prehrano. Pokojnina je dodeljena za maksimalno 10 let, vendar ne po dopolnjenem kmetovem 70-tem letu.

Shema zgodnjega upokoževanja je bila na Irskem predstavljena januarja 1994 in odziv kmetov je bil zelo hiter, s kar 1425 vlogami za prenos že v prvem letu. V drugem letu je bilo 2305 odobrenih vlog, v letu 1996 je bilo odobrenih 1668 vlog, 1702 vlogi v letu 1997 in 1222 v letu 1998. Skupaj v letih 1994-1998 je bilo torej na ta način izvedenih 8322 prenosov kmetij, kar predstavlja skoraj 8 % kmetij v popisu 1996 zabeleženih na Irskem. Skupaj je to predstavljalo 254.581 ha zemljišč ali 5,7 % vse kmetijske zemlje v uporabi. Povprečna površina prenesene kmetije je bila 31,7 ha. Stroški sheme do konca leta 1998 so znašali 269 milijonov EUR ali 41 % več, kot je bilo predvideno ob uvedbi ukrepa.

Značilne razlike v izvajanju na Irskem so se pokazale med posameznimi provincami. Večja udeležba v shemi je bila v južnih provincah: v provinci Munster z 38 % skupnih irskih kmetijskih zemljišč je bilo kar 52 % zemljišč prenešenih v shemi, v Connacht-u z 21 % skupnih irskih kmetijskih zemljišč pa le 9 %. Razlike so bile tudi med okrožji in sicer med 2 % v okrožju Mayo ter 11 % v Wexfordu-u.

V primerjavi s predhodnimi shemami zgodnjega upokoževanja na Irskem je bila ta shema v obdobju 1994-1998 v sklopu EU ukrepov zelo uspešna. Shema je bila atraktivna tudi zaradi ponujenih boljših finančnih pogojev, kmetom je nudila tudi večji občutek varnosti na stara leta. Možnost najema je po drugi strani sinovom in hčeram omogočila možnost odločitve, če se s kmetovanjem želijo ukvarjati profesionalno ali ne, drugim mladim pa je omogočila dostop do zemlje, saj je niso bili sposobni kupiti. Koncept zgodnjega upokoževanja je dosegel določeno stopnjo sprejemanja tudi v zelo kmetijskih skupnostih kljub tradicionalni navezanosti na zemljo.

Shema je nekoliko prispevala tudi k zmanjšanju nemobilnosti na Irskem trgu z zemljišči, kljub temu pa se je večina transferjev izvršila v krogu družine; le malo zemlje je prišlo na odprt trg za prodajo ali najem. V primeru najema pa je zemlja lahko spet prešla nazaj k upokojenemu kmetu, ko je obdobje prejemanja rente poteklo.

Ključne ugotovitve o shemi so naslednje (Gillmore, 1999):

- Dovoljena starost prevzemnika (49 let) je bila previsoka, tako je lahko 55 let star kmet dal zemljo v najem svojemu partnerju ali drugemu sorodniku, ki je bil star 49 let le za pet let.
- Zgornja starostna meja za kmeta, ki je kmetijo predajal je onemogočila prenos velikega dela kmetij, ki bi bile tega najbolj potrebne, torej kmetije z gospodarjem, starejšim od 66 let, ki niso mogle sodelovati v shemi.
- Shema je bila manj uspešna v bolj marginalnih okrajih z največ starejšimi kmetijami.
- Večanje kmetij in izboljšana ekonomska sposobnost kmetije sta bila cilj in zahteva sheme, kar je vsekakor vplivalo na strukturo velikosti kmetijskih gospodarstev, vendar pa je to hkrati zmanjšalo udeležbo v shemi. Prepreko je predstavljalo predvsem mladim, saj niso imeli finančnih sredstev za povečanje kmetijskega gospodarstva ali pa zemlje v njihovem lokalnem okolju preprosto ni bilo na razpolago za nakup ali najem. Visoke cene nakupa ali najema dodatne zemlje pa so hkrati slabile ekonomsko sposobnost kmetijskega gospodarstva. Kaže, da je zahteva po povečanju gospodarstva vplivala na prostorski vzorec izvajanja sheme.
- Ovira, ki je omejevala udeležbo v shemi je bila tudi zahteva, da se mora prevzemnik s kmetijstvom ukvarjati profesionalno. Zaradi potrebe po alternativnem prihodku na kmetiji (tudi za ohranitev kmetije) je bila ta zahteva tudi zelo omejujoča.
- Pozitiven učinek sheme je, da so številne kmetije, da bi zadostile zahtevam sheme, uredile uradno lastništvo, kar pred tem ni bilo narejeno. To je bilo problematično predvsem na manjših kmetijah.
- Zaznane so bile tudi medsebojne interakcije med shemo zgodnjega upokojevanja ter pridruženima ukrepoma CAP, ki sta se nanašala na kmetijsko okoljske ukrepe in gozdarstvo. Ugotovljeno je bilo, da sta omenjena ukrepa omogočala alternativne vire prihodka, zato kmetje, ki so jih izvajali, niso bili toliko zainteresirani za povečevanje kmetij. Izkazalo se je, da je bilo tam, kjer je bila udeležba v shemi zgodnjega upokojevanja najmanjša, največ izvajanja drugih dveh ukrepov in obratno.

Splošna ugotovitev je, da je shema zgodnjega upokojevanja značilno prispevala k prestrukturiranju irskega kmetijstva. Seveda ni šlo brez težav in prav večja fleksibilnost bi omogočila še večji sprejem sheme. Večji poudarek bi bil potreben predvsem večji udeležbi v shemi na območjih, kjer je to najbolj potrebno. Hkrati so plačila iz sheme predstavljala pomemben prispevek k ruralni ekonomiji, saj predstavljajo premik iz cenovnih podpor k dohodkovnim podporam v okviru CAP ter širšemu konceptu razvoja podeželja.

Primerjava medgeneracijskega prenosa kmetij v Franciji, Angliji in Kanadi

Errington (2002) navaja naslednje zaključke primerjalne analize med omenjenimi državami:

- relativno malo prevzemnikov je pripravljenih prevzeti upraviteljski nadzor nad domačo kmetijo z uvedbo ločene *stand by* kmetije. V Kanadi je bolj pogost profesionalni ovinek, včasih zunaj kmetijstva. V Angliji je bolj pogosto, da dalj časa delajo vzporedno s starejšo generacijo na domači kmetiji.
- Tako v Angliji kot v Kanadi značilen delež naslednikov vodi ločeno podjetje na domači kmetiji. Z diverzifikacijo na kmetiji in možnostmi ukrepov v ta namen je to mogoče storiti in v zadnjih letih to narašča. To omogoča dodatni zaslužek na kmetiji ter razvoj novih znanj, ki so potencialno uporabna tudi za vodenje kmetije kot celote.
- Kmetje v Angliji imajo raje, da naslednik dela skupaj z njimi na kmetiji, kar je prav nasprotno zabeleženo pri kmetih v Franciji in Kanadi.
- V vseh treh državah se zdi, da gre za progresiven prenos različnih vrst odgovornosti, začeni s številnimi tehničnimi ter kratkoročnimi odločitvami in na koncu s prenosom tudi finančnih odločitev ter finančne kontrole nad samim poslovanjem na družinski kmetiji.
- Zaporedje prenosa upravljaljskih kontrol kaže, da je optimalni čas za razvoj finančnih in upravljaljskih znanj šele precej let po tem, ko naslednik zaključi svoje izobraževanje. Potrebno je torej zagotoviti ustrezna usposabljanja v ta namen za družinske kmetije, da bi se zagotovil kontinuiran profesionalni razvoj v tem času. Nepripravljeni nasledniki, ki so le delali na kmetiji, predstavljajo lahko resno grožnjo za preživetje poslovanja na družinski kmetiji, ki je vse bolj odvisno od upravljaljskega znanja njihovih lastnikov.
- Čeprav je pot prenosa v osnovi enaka v vseh treh državah, pa je sama stopnja oz. hitrost prenosa precej različna med državami; precej hitrejša je npr. v Franciji kot v Angliji. Razlog je verjetno v tem, da se je Francija odločila za izbiro »zgodnjega upokojevanja« in »instalacije« (kmetov začetnikov) v sklopu uredbe za razvoj podeželja na podlagi CAP, medtem, ko se je angleška vlada izognila temu delu uredbe. Rezultat tega je, da so angleški kmetje precej starejši kot francoski, pa tudi kanadski. Številni so tudi primeri, ko mlada generacija dela vzporedno na kmetiji, a le kot delovna sila z le malo ali pa sploh nič vključevanja v upravljanje in sprejemanje odločitev. To predstavlja značilno neizkoriščenost človeških virov. To je prav tako vzrok za strese znotraj kmetijske družine, še posebej v času kmetijske recesije, ko je strateško načrtovanje, ki upošteva cilje, ambicije in potenciale družinskih članov na kmetiji, ključno za uspešnost in preživetje družinskega kmetovanja.

Finska

Tudi na Finskem so izvedli raziskavo (Väre in Heshmati, 2004) o učinkih kmetije in družinskih značilnosti, ekonomskih spodbudah in nekmetijskemu prihodku družine na odločitve o upokojitvi in pokojninskem sistemu. Obstoječi pokojninski sistem se v grobem ločuje na kmečko zgodnje upokojevanje in vse druge oblike običajnega upokojevanja. Izbira zgodnjega upokojevanja se nadalje loči na prenos kmetije na novega

gospodarja ali pa na prenehanje s kmetovanjem. Pri primerjavah kmetij, ki so izbrale shemo zgodnjega upokojevanja in tistih, ki je niso, se je pokazalo, da so v prvem primeru kmetje in njihovi življenjski partnerji precej starejši kot pa so v drugem primeru, pa tudi na kmetiji delajo skupaj in imajo večje število otrok, ki pa so že tudi starejši. Kmetije upravljane s strani tistih, ki so izbrali zgodnje upokojevanje, so prav tako večjega obsega kot druge kmetije v vzorcu, merjene na podlagi velikosti kmetijskih zemljišč v uporabi in obsega gozdnih zemljišč. Značilnosti kmetij, ki so izbrale shemo zgodnjega upokojevanja, so na podlagi omenjene raziskave še naslednje: bolj pogosto so locirane v južnih predelih države in so manj živinorejske; imajo sorazmerno večji prihodek od kmetijstva kot druge kmetije; izguba prihodka je bolj izrazita. Kmetije imajo manjši delež prihodka zunaj kmetije kot druge kmetije v vzorcu.

Rezultati raziskave potrjujejo tudi predhodne izsledke, da se po začetni porasti, verjetnost upokojitve v smislu sheme zgodnjega upokojevanja kmetov zmanjšuje v povezavi s kmetovo starostjo. Kmetova zgodnja upokojitev je tudi naraščajoča funkcija starosti partnerja. Prav tako, čim večja je kmetija in čim dalj časa kmet kmetuje, bolj priljubljeno je zgodnje upokojevanje. Odločitev za shemo je bolj pogosta v južnejših predelih Finske ter bolj na ne-živinorejskih kmetijah. Naraščajoč kmetijski prihodek in prihodek zunaj kmetije zmanjšujeta verjetnost zgodnjega upokojevanja.

Ko se kmet enkrat odloči za shemo zgodnjega upokojevanja, večja kot je kmetija, večja je verjetnost, da bo kmetija prenešana in zelo verjetno se ne nahaja v bližini mesta. Prenos kmetije je prav tako bolj verjeten na kmetijah, ki imajo več otrok in je v značilni povezavi z naraščajočo starostjo najstarejšega otroka. Prenehanje s kmetovanjem je bolj pogosto v severnejših predelih Finske in na kmetijah z manjšim prihodkom. Prav tako delež subvencij v skupnem prihodu kmetije povečuje verjetnost, da kmetija preneha s kmetovanjem in zmanjšuje verjetnost prenosa kmetije.

Med kmečkimi pari, ki niso izbrali sheme zgodnjega upokojevanja, čim starejši je par in čim dlje že kmetuje, bolj verjetno bo izbral drugo upokojitveno shemo. Prav tako obstoj potencialnega naslednika v njegovi optimalni starosti poveča verjetnost upokojitve. V severnejših predelih države so kmetje manj navdušeni nad nadaljnjim kmetovanjem.

Rezultati bivariatnega probit modela, kjer sta bili preverjeni obe nasledstveni odločitvi kažejo, da sta izbira sheme zgodnjega upokojevanja kmetov ter prenos kmetije na novega gospodarja soodvisni, medtem ko ni evidentirane odvisnosti med izbiro zgodnjega upokojevanja in nadaljevanjem kmetovanja. Izbira sheme zgodnjega upokojevanja poveča možnost prenosa kmetije, neizbira pa poveča verjetnost nadaljevanja kmetovanja.

Za razliko od univariatnega modela, naraščajoča starost kmeta zmanjšuje verjetnost prenosa, medtem ko naraščajoča starost partnerja povečuje verjetnost prenosa v primeru izbire sheme zgodnjega upokojevanja. Dodatno, ne-živinorejske kmetije so bolj pogosto prenešene na novega začetnika v primeru izbire sheme zgodnjega upokojevanja.

Tudi učinek zunaj kmetijskega prihodka kmetije se razlikuje glede na uporabo univariatnega ali bivariatnega modela. Univariatni model predlaga, da zunaj kmetijski

prihodek zmanjšuje verjetnost izbora sistema zgodnjega upokojevanja, toda povečuje verjetnost prenosa kmetije. Bivariatni probit model pa nakazuje, da zunaj kmetijski prihodek zmanjšuje tako verjetnost izbora sheme zgodnjega upokojevanja kot tudi prenosa kmetije na novega gospodarja. Rezultati potrjujejo tudi predhodno opravljene študije, ki ugotavljajo, da nekmetijski viri prihodka in kmetovanje ob zaposlitvi pospešujejo obstoj kmetije.

Študija kot najbolj pomembne dejavnike za zgodnje upokojevanje in prenos kmetij oziroma prenehanje kmetovanja tako navaja:

- starost kmeta, njegovega partnerja in najstarejšega otroka,
- število potencialnih naslednikov,
- velikost kmetije,
- lokacijo kmetije,
- nekmetijske vire zaslužka ter subvencije skupaj z izgubami prihodka.

Ozemeljski vpliv sheme zgodnjega upokojevanja kmetov

Bika (2007) je proučevala relacije med instrumentom zgodnjega upokojevanja evropskih kmetov ter strukturnimi in socialnimi posledicami tega ukrepa. Glavni prejemniki sredstev te sheme so bile predvsem Grčija, Irska in Francija. Analiza kaže, da je dohodek od pokojnine po tej shemi pretežno višji, kot so bili zaslužki teh kmetov iz kmetovanja, pri povečevanju kmetij pa je ta ukrep le zmerno uspešen, saj se večina transferjev zgodi med družinskimi člani iste družine. Vse kaže, da je shema zgodnjega upokojevanja bolj povezana z regionalnimi tradicijami dedovanja kot pa s skrbjo za strukturo kmetij. Shema je prav tako predmet manipulacij v okviru regionalnih specifičnih okoliščin in na ta način bolj izpolnjuje socialne cilje kot pa strukturno kohezijo. Bika (2007) ugotavlja naslednje:

- V državah z najvišjo stopnjo udeležbe v shemi (Francija, Grčija in Irska) je bil strukturni učinek nekoliko boljši, kot bi bil sicer v precej daljšem časovnem obdobju.
- Shema zgodnjega upokojevanja (SZU) ni povečala stopnje upokojevanja v dolgoročnem smislu in v glavnem ni spodbudila prenosa kmetij izven družine. Upoštevanja vreden učinek je bil dosežen le v relaciji z območji z omejenimi dejavniki (LFA), za katera je značilna več kot povprečna občutljivost do časa izhoda iz kmetijstva (kot npr. v Grčiji).
- Čas pridobljen s SZU je pomemben v povezavi z problemom depopulacije in demografske ogroženosti ter pomanjkanja naslednikov kmetij v LFA območjih. Mlada generacija namreč zavrača kmetovanje kot profesionalno dejavnost zaradi zavlačevanja s prenosom kmetij, kar ne vodi le v alternativne zaposlitve, pač pa zelo pogosto v izselitev z območja.

Obstajajo jasni vzorci sprejemanja SZU (Francija, Irska, Norveška, Finska in Španija). Največja stopnja sprejemanja je zabeležena v sorazmerno uspešnih kmetijskih regijah in takih z visokim številom mladih kmetov; torej v območjih, ki najmanj potrebujejo tako shemo. Obstaja močna sektorska privlačnost za mlečno/intenzivna kmetijska območja (Francija, Irska, Norveška) in/ali regije z velikim pridelkom (Grčija in Španija). Žitna območja so pretežno indiferentna do sheme (Francija, Norveška). Prihodki od pokojnine,

ki so višji od siceršnjih zaslužkov s kmetovanjem, so pogosto razlog za odločitve za shemo (Francija, Irska). Stopnja sprejemanja SZU je višja pri tistih kmetijskih gospodarstvih s prihodki, nižjimi od povprečnih (Francija, Grčija, Španija, Finska), medtem ko odsotnost mladih naslednikov in samski status kmetov zmanjšujejo verjetnost odhoda iz kmetijstva (Finska, Španija in Irska). Kmetje s kmetij z mešano dejavnostjo niso bili naklonjeni shemi zgodnjega upokojevanja (Norveška, Grčija, Irska in Finska).

SZU je bila torej uvedena za doseganje tako socialnih kot tudi strukturnih ciljev, ni se pa upoštevalo regionalnih variacij in okoliščin. Njeno oblikovanje se je razlikovalo med državami in temeljilo je pretežno na nacionalnih ciljih. Več uspeha je bilo pri zagotavljanju nadaljevanja družinskega kmetovanja in stabilizacije poseljenosti kot pa pri povečevanju konkurenčnosti in strukturnega prilagajanja. Zgodnje upokojevanje kmetov je bilo bolj povezano z regijsko značilnimi dejavniki kot pa z odnosi znotraj družine (med starši in otroki). SZU tako ni pretirano pripomogla k »povezovanju generacij v spremenjenem svetu«, temveč je bolj odražala regionalne razlike. Regionalna neuravnoteženost kaže, da so vzorci zgodnjega upokojevanja manj vezani na profitabilnost kmetovanja, bolj pa so povezani z demografskimi značilnostmi, družbeno organiziranostjo ter odsotnostjo mladih naslednikov.

Ukrep mladih prevzemnikov v državah članicah EU

Vzporedno ali pa kmalu po uvedbi ukrepa zgodnjega upokojevanja so države članice EU uvedle tudi ukrep podpore mladim prevzemnikom kmetij, ker so ugotovile, da sam izstop iz kmetovanja ni zadosten pogoj za uspešen generacijski prenos kmetij. Kritične točke, s katerimi so se oz. se prevzemniki pogosto srečujejo, zadevajo najprej težave, povezane z višjimi stroški za zagon dejavnosti mladih kmetovalcev. Zlasti težavne so ovire pri dostopu do posojil in zagotavljanju jamstev. Te težave se večajo s spremenljivostjo pogojev, ki jih ponuja sistem posojil za kmetovalce iz različnih držav članic. Posledično visoka stopnja zadolženosti mladih kmetovalcev v številnih primerih izničuje prizadevanja, ki se uresničijo z dodelitvijo pomoči za zagon dejavnosti. Med drugim zmanjšuje pričakovane učinke zakonodaje o državni pomoči, ki jo uporabljajo številne države članice (Bika, 2007).

Evropski parlament (PE402.594, 2008) je na lastno pobudo v letu 2008 sprejel resolucijo v kateri poziva EU, da močneje spodbudi prevzemanje kmetij s strani mladih gospodarjev. Statistični podatki so namreč kazali, da je povprečna starost gospodarja na več kot 50 % evropskih kmetij nad 50 let, na 25 % pa celo več kot 65 let. Po drugi strani pa so mladi gospodarji ekonomsko bolj uspešni in bolj dovzetni za inovacije.

V Evropski uniji se lahko zagon dejavnosti in ohranitev mladih v kmetijskem sektorju spodbuja prek podpornih medsektorskih instrumentov, ki zadevajo vse kmetovalce kot na primer pomoč, dodeljena za izvajanje naložb v kmetijska gospodarstva pa tudi s posebnimi določbami, namenjenimi samim upravičencem, ki so mlajši od 40 let.

Instrumenti Skupnosti, ki so posebej namenjeni mladim kmetovalcem, so razvrščeni v dve kategoriji: prvič, med ukrepe podpore, ki jih sofinancira Evropski kmetijski sklad za

razvoj podeželja, in drugič, med ukrepe, predvidene s programi Skupnosti za usposabljanje ali raziskave ali z drugimi posegi, ki jih neposredno vodi EU in ki se nanašajo na mlade kmetovalce. Taka je npr. politika predčasne upokojitve.

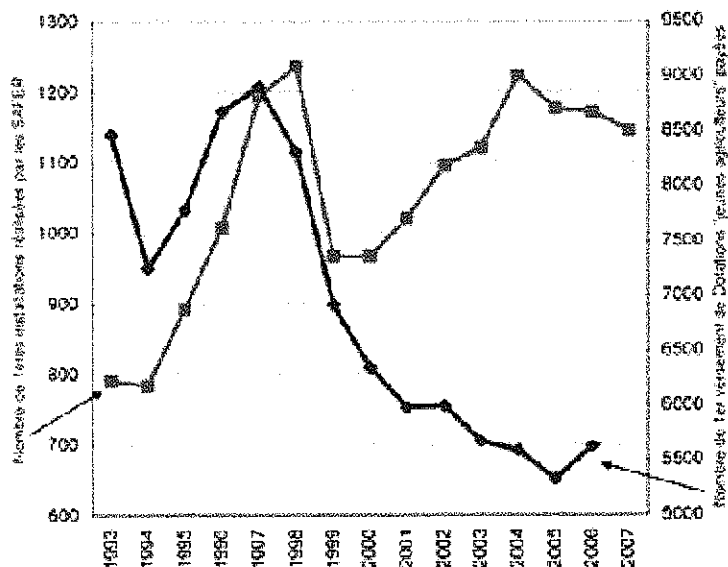
Člen 20 uredbe (ES) št. 1698/2005 predvideva pomoč za mlade prevzemnike kmetij, ki so vodje kmetijskega gospodarstva. V tem okviru se velika vrednost pripisuje razvojnemu načrtu (naložbe in predvidene dejavnosti), ki lahko prek posebnih kazalnikov pokaže izvedljivost in donosnost dejavnosti, ki se financirajo.

Pomoč za zagon dejavnosti lahko predstavljata: enkratna premija do največ 25 000 EUR, in subvencija obrestne mere za posojila, ki krijejo stroške v zvezi z zagonom dejavnosti. Znesek, ki je enak kapitalizirani vrednosti obresti, ne sme presegati zneska enkratne premije.

Države članice imajo v tem pogledu različne strategije. V anglosaksonskih deželah prevladuje pristop, kjer država subvencionira predvsem obrestne mere za kredite, ki jih mladi prevzemniki najamejo ob prevzemu kmetije (Velika Britanija, Irska, tudi Avstralija in Tasmanija). Slednje je utemeljila tudi študija Caskie in drugih (2002), ki ugotavlja, da je subvencioniranje obrestne mere veliko bolj učinkovit mehanizem kot pa neposredna podpora. Hkrati pa s takim pristopom tudi močneje spodbujajo mlade kmete, da svoje kmetovanje vežejo na gospodarnost.

V letu 2005 so mladi kmetje (do 35 leta starosti) v Veliki Britaniji predstavljali 5,6 % vse delovne sile v kmetijstvu in na Irskem 10,5 %. V tem letu je bilo povprečje v EU 8,3 %. Najbolj kritične razmere so v državah na jugu Unije. Kmetovalci, mlajši od 35 let, predstavljajo v Uniji le 7,6 % delež kmetovalcev. V Avstriji in Nemčiji mladi kmetovalci predstavljajo 17 % celote; na Finskem in v Belgiji več kot 14 %, v Franciji in na Irskem pa približno 12 %. To so sredozemske države, ki beležijo najnižjo stopnjo prisotnosti mladih kmetovalcev, zlasti na Portugalskem (3,7 %) in v Italiji (5,2 %).

V Franciji se določajo enkratne premije predvsem v povezavi s pomočjo pri prenosu zemljišč z nacionalnega zemljiškega sklada (SAFER) na mlade kmete (Young farmers and Safer).

Slika: Število oblikovanih kmetij s podporo SAFER-ja (leva lestvica) in število podpor za mlade kmete s strani SAFER (desna lestvica) v letih 1993 – 2007 (vir: www.Safer.fr)

Analiza Popisa kmetijskih gospodarstev v Franciji v letu 2000 (Boinon, Dussol, 2005) je pokazala, da je od leta 1988 dalje, 95.396 kmetij izpolnjevalo merila za vstop v shemo pomoči mladim kmetom. Od tega 35 % kmetij ni izkoristilo dane možnosti, njihove obdelovalne površine pa predstavljajo 26 % vseh obdelovalnih površin. Analiza je pokazala, da so kmetije, ki niso izkoristile dane možnosti, v povprečju manjše od kmetij, kjer so podporo izkoristili, predvsem pa je delež tistih, ki nimajo nobene formalne kmetijske izobrazbe kar 35 %.

IV. REZULTATI

Dobljeni rezultati

V prvi fazi analize smo se osredotočili na del vprašalnika, ki se nanaša na vsebine, povezane izključno s kmečkim prebivalstvom.² To pomeni, da smo obdelali tisti del vprašalnika, ki smo ga oblikovali v skladu s potrebami naročnika. Pri tem smo upoštevali štiri vzorce vprašancev: kmete mlade prevzemnike, kmete zgodnje upokojece, splošno populacijo kmetov in splošno prebivalstvo. Z bivariatno analizo smo ugotovili naslednje statistično pomembne rezultate:

- Kmetije, na katerih gospodarijo mladi prevzemniki, so po svoji celotni velikosti posesti (v ha) večje (zlasti glede njiv in travnikov in gozda) kot kmetije, na katerih živijo zgodnji kmečki upokojece. Še večje pa so od kmetij, ki subvencij za zgodnje upokojevanje oz. zgodnji prevzem niso prejele. V prvih dveh skupinah kmetij je tudi pomemben bolj pogosto izražen namen nadaljevati s kmetijsko dejavnostjo in povečati obseg kmetije kot pa na kmetijah, ki omenjenih subvencij niso prejele.
- Kmetije z mladimi nasledniki in zgodnjimi upokojece so v večji meri usmerjene v živinorejo kot pa kmetije, ki tovrstnih subvencij niso prejele.
- Mladi prevzemniki in zgodnji upokojece bolj pogosto živijo v hišah na samem kot pa kmetje iz splošne populacije, katere bolj pogosto najdemo v strnjjenih vaseh.
- Mladi prevzemniki in njihovi partnerji so se pogosteje usposobili za kmetijski poklic v procesu rednega izobraževanja (zlasti univerzitetnega) kot pa drugi kmetje.
- Zgledi za nasledstvo kmetije so slabši na splošnih kmetijah kot na kmetijah, ki prejemajo rento za zgodnjo upokojece. Na splošnih kmetijah ta dogodek bolj pogosto načrtujejo po smrti gospodarja, v primerjavi s kmetijami z zgodnjimi upokojece.
- Vse kmetije so si, ne glede na prejem subvencij za zgodnji prevzem ali zgodnje upokojevanje, po vključenosti vseh svojih članov gospodinjstva v delo na kmetiji, dokaj podobne. Prav tako so si kmetije podobne glede izraženega (precejšnjega) zadovoljstva z delitvijo dela med družinskimi člani.
- Po številu članov gospodinjstva so kmetije z mladimi nasledniki in zgodnjimi upokojece večje kot gospodinjstva splošne kmečke in splošne populacije. Pri prvih dveh skupinah je tip razširjene družine (so-bivanje treh generacij) tudi bolj pogost kot pri splošni kmečki in splošni populaciji.
- Kmetje iz vseh skupin se glede strinjanja s trditvami: »Vsi tisti člani kmečkega gospodinjstva, ki delajo na kmetiji, bi morali biti solastniki kmetije«, »Le moški lahko dobro vodi kmetijo«, in »Redna zaposlitev soproge gospodarja zunaj kmetije neugodno vpliva na delovanje kmetije«, med seboj ne razlikujejo. Pri vseh treh trditvah v podobnem deležu prevladuje nestrinjanje z njimi. Razlike pa se kažejo v strinjanju s trditvama: »Redna zaposlitev gospodarja zunaj kmetije

² Naj na tem mestu poudarimo, da je raba izrazov: vprašanec, prevzemnik, upokojenec, kmet, prejemnik subvencij ipd. zapisana v moški slovnični obliki, je pa rabljena kot nevtralna za ženske in moške.

neugodno vpliva na delovanje kmetije« (to mnenje pomembno bolj zagovarjajo prejemniki subvencije za zgodnje upokojevanje kot pa mladi prevzemniki in splošni kmetje) ter: »Kmetijo naj dedujejo vsi otroci v enakih deležih ne glede na to, ali na kmetiji delajo ali ne, naslednik kmetije pa je vsem dolžan izplačati pripadajoče odškodninske deleže«. S to trditvijo se manj strinjajo mladi prevzemniki in zgodnji upokojenci kot pa splošna kmečka populacija.

V drugi fazi analize smo primerjali naslednje štiri skupine: urbane prebivalce, prebivalce podeželja,³ skupino kmetov prejemnikov subvencij in skupino kmetov, ki takih subvencij ni prejela. S tem smo želeli preveriti vpliv različne vrste nastanitve na njihove odgovore, oz. v okviru širšega konteksta pojasniti posebnosti kmečke populacije v zvezi z raziskovalnimi vprašanji. Ta so naslednja:

Kako se uresničuje zaveza mlade generacije – skrbeti za starejšo generacijo na kmetijah?

Tovrstna pričakovanja respondentov smo opazovali skozi tri sklope različnih trditev. Prvi sklop se je nanašal na vprašanje, kdo je najbolj odgovoren za skrb odvisnih družinskih članov. *Slika 1: Odgovornost družine/družbe do odvisnih članov družine* kaže, da je z vidika vprašanca družina najbolj odgovorna za skrb predšolskih in šolo obveznih otrok (53,8 % in 50,2 %). Vendar naj bi bili družba in družina (46,4 %) enako odgovorni za skrb starejših, oz. družba naj bi bila najbolj odgovorna poskrbeti za denarno podporo starejših in mlajših družin (69,2 % in 68,8 %), kadar te podporo potrebujejo. Primerjava teh rezultatov po spolu, starosti in vrsti bivanja je pokazala pomembne razlike glede skrbi za predšolske otroke in starejše člane družine samo med urbanim, podeželskim in kmečkim prebivalstvom. Kmetje se v veliko večjem deležu strinjajo s trditvijo, da je družina odgovorna skrbeti za odvisne člane družine, kot pa se strinjajo urbani in podeželski prebivalci.

Drugi sklop trditev se je nanašal na oceno obveznosti odraslih otrok do svojih staršev. Iz podatkov, ki jih prikazuje *Slika 2: Odgovornost odraslih otrok do ostarelih staršev*, lahko razberemo, da se večina vprašancev strinja, da so otroci načeloma odgovorni skrbeti za svoje starše in jim denarno pomagati, ko ti tako pomoč potrebujejo (70 % in 55 %). Vendar nam vpogled v bolj konkretne trditve, kot so: »Hčere bi morale bolj skrbeti za svoje starše kot pa sinovi«, »Otroci bi morali prilagoditi svoje delo potrebam svojih staršev«, in »Starši bi se morali priseliti k svojim otrokom, kadar niso sposobni skrbeti sami zase« pokaže, da prevladuje nestrinjanje s takimi trditvami (65 %, 41 % in 34 %). Ko smo primerjali te rezultate po spolu, starosti in vrsti bivanja smo odkrili signifikantne razlike samo pri strinjanju s trditvijo: »Otroci bi morali prilagoditi svoje delo potrebam svojih staršev«; kmečko prebivalstvo se v večji meri kot urbano strinja s to trditvijo.

Tretji sklop trditev se nanaša na oceno odgovornosti staršev do svojih odraslih otrok (*Slika 3: Odgovornost staršev do svojih odraslih otrok*). Večina se strinja, da bi »Stari starši morali skrbeti za svoje vnuke, ko njihovi starši tega niso zmožni«, »Starši bi morali denarno pomagati svojim odraslim otrokom, ko ti tako pomoč potrebujejo«, in »Starši bi

³ Podeželsko prebivalstvo smo opredelili kot tako, ki živi v primestnih območjih, v vaseh in v hišah na samem, se pa ne ukvarja s kmetijsko dejavnostjo.

morali prilagoditi svoje življenje otrokom, ko ti to potrebujejo« (52,4 %, 52,4 % in 44,3%). Signifikantne razlike po spolu, starosti in vrsti bivanja so se pokazale samo v primeru, ko smo obravnavali obveznosti starih staršev do svojih vnukov. Ženske, starejši respondenti in kmetje se strinjajo s temi trditvami. Pomembne razlike so se pokazale tudi pri ocenjevanju trditev, ki se nanašajo na denarno pomoč staršev svojim odraslim otrokom. Večina žensk se strinja s to izjavo, medtem ko se starejši strinjajo s trditvijo, da bi »Starši morali prilagoditi svoje življenje svojim otrokom, kadar ti to potrebujejo«.

Ti rezultati so pokazali, da je vrsta bivanja najbolj razlagalna neodvisna spremenljivka, ko jo primerjamo s spolom in starostjo. Pomembne razlike smo ugotovili med urbanimi in kmečkimi prebivalci, vendar pričakovanih razlik med prejemniki in neprejemniki subvencij naši rezultati niso potrdili. Ocene žensk in moških se ne razlikujejo. Prav tako mlajši in starejši intervjuvanci izražajo podobne poglede o medgeneracijski solidarnosti. Prav tako nismo identificirali pomembne razlike v stališčih o odgovornosti sinov in hčera do svojih ostarelih staršev.

Vendar pa smo bolj kompleksno razlago izluščili iz primerjave strinjanja s posamičnimi trditvami. Pri tem smo identificirali vsaj tri ambivalentne ocene. Prvo smo odkrili, ko smo primerjali trditve, ki se nanašajo na denarno podporo ostarelim staršem. Večina vprašancev je prepričana, da je družba odgovorna za denarno pomoč ostarelim, hkrati pa se več kot polovica vprašancev načelno strinja s trditvijo, da je taka pomoč obveza odraslih otrok. Ta ambivalenca je bolj izrazita med urbanim kot pa kmečkim prebivalstvom. Drugo ambivalenco smo izluščili iz nasprotujočih si trditev o dolžnosti odraslih otrok do svojih staršev. Večina urbanih prebivalcev se strinja, da so odrasli otroci dolžni skrbeti za svoje starše, vendar se hkrati ne strinja, da bi morali odrasli otroci prilagoditi svoje delo potrebam svojih staršev. Tretja ambivalenca je utemeljena v nasprotujočih si izjavah, ki kažejo večjo obvezo staršev do svojih otrok kot pa obratno. Ta ambivalenca je izražena bolj z vidika starosti kot pa spola in vrste bivanja.

Naša analiza podpira rezultate študij, ki govorijo o razlikah med urbanim in ruralnim prebivalstvom glede močnih in tesnih medgeneracijskih odnosov. Še več, naši rezultati kažejo na bolj izrazite razlike med kmečkim in urbanim prebivalstvom. Prav tako so naši rezultati v skladu z naborom literature o medgeneracijski ambivalenci in redkimi tovrstnimi študijami, ki se nanašajo na kmečki kontekst. Nenazadnje lahko zatrdimo, da je zavezanost mlajše generacije starejši na kmetijah večja, kot pa je med mestnim prebivalstvom.

Kakšni so odnosi med starši in otroki na družinski kmetiji in med partnerjema?

Te odnose opazujemo na podlagi izraženega zadovoljstva vprašanca s člani svojega gospodinjstva in starši, ki ne živijo več z njim. *Preglednica 1: Zadovoljstvo s člani gospodinjstva* kaže, da so vsi anketiranci najbolj zadovoljni z odnosom s svojimi otroki in starši. Temu sledijo zadovoljstvo s partnerjem, materjo, s katero ne živi in partnerjevimi starši. Najmanjše vrednosti zadovoljstva pa se kažejo pri zadovoljstvu z očetom, s katerim vprašanec ne živi. Podatki ne kažejo statistično značilnih razlik med opazovanimi štirimi skupinami razen pri zadovoljstvu s starši. Tu se kaže najvišja stopnja zadovoljstva

pri podeželskih prebivalcih, sledijo kmetje s subvencijo, najmanj pa so s svojimi starši zadovoljni vprašanci iz splošne kmečke populacije. Kljub nesignifikantnim rezultatom pa se pri zadovoljstvu z drugimi člani kaže tendenca najvišje stopnje zadovoljstva pri kmetih, ki so prejeli subvencije, najmanjšo stopnjo pa izražajo vprašanci iz splošne kmečke populacije.

Izražena zadovoljstva smo opazovali tudi po osnovnih značilnostih posameznikov v kmečki populaciji (npr. spol, starost, izobrazba, dohodek, prejem subvencije, velikost kmetije). Rezultati te vrste analize (GLM)⁴ povedo (*Preglednica 2: Zadovoljstvo s člani gospodinjstva*), da nobena izmed izbranih neodvisnih spremenljivk ne pojasni zadovoljstva s partnerjevimi starši. Zadovoljstvo s partnerjem najmočneje pojasni materialni položaj vprašanca (shajanje z dohodkom), zadovoljstvo z otroki najmočneje pogojuje spol (npr. ženske izražajo višjo stopnjo zadovoljstva z otroki kot pa moški), zadovoljstvo z lastnimi in tudi partnerjevimi starši pa izbrane spremenljivke ne pojasnjujejo. Zadovoljstvo z očetom, s katerim oseba ne živi več, najmočneje opredeljuje starost vprašanca (stopnja zadovoljstva med mlajšimi respondenti je nižja kot pri starejših), odnos z materjo, s katero ne živi pa najmočneje pojasnjuje shajanje z dohodkom. To pomeni, da z boljšim materialnim položajem vprašanca, narašča stopnja njegovega zadovoljstva z odnosom z materjo, s katero ne živi več.

Kakšna je znotraj družinska solidarnost in kakšna je solidarnost v okviru širšega sorodstvenega omrežja in kako na te odnose vplivajo imetje gospodinjstva, višina dohodka, poklicna in izobrazbena sestava gospodinjstva?

Ta vprašanja smo analizirali v sklopu štirih podtem: ali vprašanec lahko pričakuje pomoč (pogovor o svojih problemih, reševanje problemov s pomočjo drugih, pomoč pri opravih, ki jih sam ne zmore opraviti) v primeru, da bi jo potreboval in če, od koga; ali je v zadnjem letu tudi sam nudil komu tako pomoč; ali je v zadnjem letu vprašanec govoril s kom o svojih osebnih izkušnjah in občutkih; ali so druge osebe vprašancu zaupale svoje osebne izkušnje in občutke.

Preglednica 3: Osebe, od katerih anketiranec pričakuje pomoč kaže, da velika večina vprašancev pričakuje pomoč od drugih. Na prvem mestu navajajo člane, ki bi jih v grobem lahko uvrstili med družinske člane oz. med bližnje sorodnike. Med temi na prvo mesto uvrščajo partnerja, nato partnerja z otroki, samo otroke, starše, partnerja in starše, starše in sorojence ter otroke in vnuke. Na drugem mestu pričakujejo pomoč od različnih oseb, ki smo jih glede na vrednosti ocen združevali v skupne kategorije, ki si sledijo: poleg zgoraj omenjenih so zdaj navedeni še prijatelji, sodelavci, sosedje, redko so navedli celo institucije (npr. delovno organizacijo, socialno službo). Razlike med opazovanimi štirimi skupinami so se tokrat pokazale kot statistično značilne. Od vseh opazovanih skupin pričakuje pomoč v največji meri podeželsko prebivalstvo najmanj pa urbano prebivalstvo. Pomoč bližnjih sorodnikov v največji meri pričakuje kmečko prebivalstvo ne glede na prejem subvencije. Največji delež takih, ki pričakujejo pomoč od različnih oseb, pa najdemo med mestnim prebivalstvom.

⁴ General Linear Model (GLM) je razširjena (miltivariatna) analiza variance z vključitvijo večjega števila neodvisnih spremenljivk v model.

Podatki o tem, komu je vprašanec ponudil pomoč, ne kažejo statistično značilnih razlik. *Preglednica 4: Osebe, katerim je anketiranec nudil pomoč* kaže, da velika večina (preko 90 %) ni nikomur nudila take pomoči v zadnjem letu. Če že, so pa nudili pomoč najbližjim sorodnikom oz. članom družine.

Preglednica 5: Osebe, s katerimi je anketiranec govoril o svojih občutkih ponovno prikazuje statistično značilne razlike med opazovanimi skupinami. Polovica vprašancev je zaupala svoja občutenja in izkušnje drugim; najbolj zaupljivi so prebivalci mest, najmanj pa kmečka populacija, ki je prejela subvencijo. V primeru, ko pa kmetje zaupajo drugim, so to na prvem mestu prav bližnji sorodniki, medtem ko se mestni prebivalci v enaki meri opirajo tako na bližnje sorodnike kot tudi na druge osebe.

Preglednica 6: Osebe, ki so se zaupale vprašancu prav tako prikazuje statistično značilne razlike med opazovanimi skupinami. Vrednosti deležev kažejo, da se je kmečkemu prebivalstvu, ki je prejelo subvencijo, zaupalo v zadnjem letu najmanj ljudi. Razlika med to skupino in drugimi tremi skupinami znaša približno 20 odstotnih točk. V primerih, ko pa so se jim zaupali, so to bili zlasti njihovi bližnji sorodniki, pri urbanem prebivalstvu pa ponovno prevladuje kombinacija bližnjih sorodnikov in drugih oseb.

Omenjene štiri vsebine smo ponovno analizirali z upoštevanjem večjega števila neodvisnih spremenljivk (*Preglednica 7: Socialne vezi*). Na pričakovanja v zvezi s prejemanjem pomoči v največji meri vpliva velikost kmetije. To pomeni, da čim večja je kmetija, manjša so pričakovanja njenih članov po pomoči drugih. Nudeno pomoč drugim pa najmočneje pojasnjuje spol; ženske nudijo več pomoči drugim kot pa moški. Izrazito signifikantne rezultate smo dobili pri izražanju obojestranskega zaupanja. Spol in velikost kmetije najbolj pojasnujeta spremenljivost spremenljivke zaupanja in sicer v smeri: ženske so bolj zaupljive in so hkrati deležne večje zaupljivosti drugih, z velikostjo kmetije pa to obojestransko zaupanje upada. Dohodek, izobrazba in delovni status (ne/zaposlen itd.) so neodvisne spremenljivke, ki prav tako pomembno vendar v manjši meri pojasnjujejo spremenljivost anketirančevega zaupanja drugim in sicer v smeri: manjši kot je dohodek, manjše je zaupanje, višja kot je izobrazba, večje je zaupanje in večja kot je delovna aktivnost, večja je zaupljivost. Variabilnost v zaupanju drugih do vprašanca pojasni tudi prejem subvencije v smislu: prejemniki subvencij so bili manj nagovorjeni s strani drugih kot pa neprejemniki subvencij.

Kakšne so njihove bivanjske razmere?

To vprašanje pojasnjujemo z analizo stanja bivanjskih razmer z vidika anketirančeve ocene opremljenosti bivalnega okolja s storitvami in težav v okolju. Kot kaže *Slika 4: Opremljenost bivalnega okolja s storitvami* - nima, kmečka populacija, zlasti pa prejemniki subvencij, odstopa za 20 do 30 odstotnih točk od celotne populacije v slabši opremljenosti svojega okolja. V njihovem okolju ni internetnih povezav, čevljarjev, servisov bele tehnike, tržnic, železniških postaj, bank, zdravstvenih ustanov itd., kar imajo v večji meri v svojem bivalnem okolju druge opazovane skupine. Vsled tega dejstva pa v svojem okolju kmetje, še zlasti taki brez subvencij, najbolj pogrešajo

ambulanto ali zdravstveni dom, banko, klasično trgovino, lekarno, servis kmetijske mehanizacije, veterinarja, samopostrežno trgovino in pa pošto (*Slika 5: Opremljenost bivalnega okolja s storitvami - pogreša*).

Med težavami v okolju pa anketirance najbolj moti to, »da vsak živi po svoje in se nič ne dogaja«; vendar to dejstvo bolj moti mestno prebivalstvo. Težave, kot so: oddaljenost od varstvenih ustanov za ostarele, zdravstvenih storitev, izobraževalnih ustanov, kulturnih ustanov in varstvenih ustanov za otroke ter slabe prometne povezave in slabi gospodarski obeti pa predvsem motijo kmečko populacijo, in sicer za 10 do 15 odstotnih točk v primerjavi s podeželskim in mestnim prebivalstvom. Po drugi strani pa mestno prebivalstvo v primerjavi z drugimi skupinami, še zlasti s kmeti, vidijo večje težave v odnosih v neposredni bližini. Pri tem so v ospredju kriminal in nasilje, alkoholizem in narkomanija, neprijazni sosedi in zanemarjen videz okolice (*Slika 6: Težave v bivalnem okolju*).

Kakšne so motivacije posamičnih članov kmečkih družin za nadaljnje izobraževanje?

Izobrazbena struktura kmetov je še vedno neugodna. To se zlasti vidi v statistično pomembnih razlikah med opazovanimi skupinami (*Preglednica 8: Izobrazba anketirancev in njegovega partnerja in želja po nadaljnjem izobraževanju*). V primerjavi z mestnim in podeželskim prebivalstvom imajo kmetje precej nižjo izobrazbo. Kar za več kot 10 odstotnih točk imajo nižjo izobrazbo od povprečne nizke izobrazbe, medtem ko imajo za 5 odstotnih točk nižjo izobrazbo od povprečne visoke izobrazbe. Tudi želja po nadaljnjem izobraževanju je pri kmetih pomembno nižja kot pri drugih opazovanih skupinah, zlasti pri mestnem prebivalstvu. Za kar 20 odstotnih točk je ta želja nižja pri kmetih v primerjavi z drugimi.

Kakšna je delitev dela in odločanja med člani kmečke družine pri kmetijskih opravilih?

Ker se to vprašanje veže izključno za kmečko populacijo in ker so kmečka opravila specifična, smo analizirali zgolj prejemnike in neprejemnike subvencij po spolu in starosti. Kot smo že zgoraj povedali, prevladujejo kmetije z živinorejsko dejavnostjo med prejemniki subvencij za prevzem kmetije oz. zgodnje upokojitve. Na teh kmetijah delo z živalmi v večji meri opravljajo moški, medtem ko se na kmetijah brez subvencij s to dejavnostjo pogosteje ukvarjajo ženske (*Preglednica 9: Delitev dela na kmetiji po spolu*). Izrazita delitev dela med spoloma se kaže pri poljskih opravilih s stroji, ki je prevladujoča dejavnost moških, medtem ko je obdelovanje zelenjavnega vrta prevladujoča dejavnost žensk. Izpolnjevanje obrazcev za pridobitev različnih vrst kmetijskih subvencij pa je na vseh kmetijah prevladujoča dejavnost moških, še posebno pa je izrazita na kmetijah, ki so prejele subvencijo za zgodnji prevzem kmetije oz. zgodnjo upokojitve. Še večja razlika med spoloma v smeri večje udeležbe moških se kaže pri urejanju zadev na kmetijski zadruzi. Povzamemo lahko, da je delitev dela med spoloma bolj izrazita na kmetijah s subvencijo kot pa na kmetijah brez subvencije.

Kot je razvidno iz *Preglednice 10: Delitev dela na kmetiji po starosti*, se z delom z živalmi na kmetijah s subvencijo ukvarja pretežno mlada generacija (stara od 18 do 37

let), srednja generacija (stara od 38 do 57 let) se s to dejavnostjo ukvarja bolj na kmetijah brez subvencij, medtem ko pri starejši generaciji (stari 58 let in več) ni razlik pri ukvarjanju z živino glede na vrsto kmetije. S poljskimi opravili se pretežno ukvarja mlada generacija; še posebej izrazito pa se to kaže pri mladi generaciji na kmetijah s subvencijo. Obdelovanje zelenjavnega vrta je pri mladi generaciji ne glede na vrsto kmetije zadolžitev druge osebe v gospodinjstvu, medtem ko je pri srednji in starejši generaciji to domena anketiranca, oz. kot smo prej omenili, žensk srednje in starejše generacije. Z izpolnjevanjem obrazca za pridobitev različnih subvencij se v mlajši generaciji na kmetiji s subvencijo za upokojevanje in prevzem kmetije ukvarjajo vprašanci, medtem ko se pri družinskih kmetijah brez tovrstnih subvencij bolj ukvarjajo druge osebe v gospodinjstvu kot pa vprašanec in njegov partner. V srednji generaciji na kmetijah s prejeto subvencijo je izpolnjevanje obrazcev stvar drugih oseb v gospodinjstvu, pri srednji generaciji, živeči, na kmetiji brez subvencije pa je to stvar vprašanca in njegovega partnerja. V starejši generaciji pa v obeh vrstah kmetij to delo opravljajo druge osebe v gospodinjstvu in ne vprašanec ali njegov partner. Zelo podobno sliko lahko razberemo tudi v zvezi z urejanjem zadev na kmetijski zadrugi.

Poglavitni zaključek se torej glasi, da je mlada generacija glede opravljanja kmetijskih opravil najbolj dejavna prav na kmetijah, ki so pridobile subvencijo za prevzem oz. zgodnjo upokožitev.

Kakšne so oblike varstva za otroke in ostarele v kmečki družini?

Kot smo zgoraj omenili, je običajno kmečka družina tri-generacijska, na podlagi česar zgolj domnevamo, da je mlajša generacija prevzela skrb za starejšo. Zato smo analizirali tiste primere, v katerih starši ne živijo več z vprašancem. Podatki kažejo (*Preglednica 11: Vrsta bivanja matere in očeta, ki ne živita z vprašano osebo*), da za te starše skrbijo bratje in sestre vprašancev, ki živijo na kmetijah, še posebej pa na kmetijah s subvencijo, medtem ko pa imajo vprašanci iz mestnega okolja starše, ki živijo sami ali pa v domu za starejše.

Urejeno redno varstvo otrok imajo v večjem deležu prebivalci mest in podeželja kot pa kmečko prebivalstvo (*Preglednica 12: Oblika otroškega varstva*). Najnižji delež rednega varstva otrok razberemo pri kmečki populaciji s subvencijo. Kar se tiče različnih oblik otroškega varstva (plačana varuška, vrtec za mlajše oz. starejše otroke od treh let, podaljšano bivanje v šoli) ni statistično pomembnih razlik med opazovanimi skupinami. Prav tako tudi ne glede redne pomoči s strani sorodnikov, prijateljev in drugih, kar je na eni strani v nasprotju z našimi pričakovanji o tesnejših stikih pomoči v kmečkem okolju, vendar pa na drugi strani ni v nasprotju z zgoraj predstavljenimi ugotovitvami v zvezi z zaznavanjem medgeneracijske solidarnosti med kmeti.

Kakšno je rodnostno vedenje v kmečki družini?

Pri analizi te vsebine razlikujemo med dvema starostnima skupinama: med anketiranci, ki so še v rodni dobi (do 40 let) in anketiranci, za katere domnevamo, da so rodno dobo

zaključili (nad 40 let).⁵ Kot kažejo podatki v *Preglednici 13: Dejansko in pričakovano število otrok*, ima kmečko prebivalstvo še vedno statistično pomembno večje število otrok v primerjavi z mestnim in podeželskim. Te razlike se ohranjajo tudi pri mladi generaciji, v kateri pa v primerjavi s starejšo starostno skupino predvsem izstopa kmečka populacija s subvencijo. Hkrati ta skupina kaže tudi najvišjo rodnost glede pričakovanega števila otrok – 2,6.

Analiza dejavnikov pojasnjevanja rodnostnega vedenja (*Preglednica 14: Dejavniki rodnosti*) kaže, da na dejansko število otrok močneje vplivata struktura gospodinjstva in zakonski stan vprašanca kot pa njegova vrednotna usmeritev (vernost, stališča do vlog med spoloma itd.) ne glede na vrsto bivanja. Pri vseh anketirancih pričakovano število otrok najbolj pomembno določa način rešitve stanovanjskega problema (v mestnem okolju prevladuje nakup stanovanja ali hiše, med kmeti prevladuje pridobitev stanovanja oz. hiše od staršev, med podeželskim prebivalstvom pa lastna gradnja). Z opazovanjem zgolj kmečkega prebivalstva pa se je kot odločilna neodvisna spremenljivka pokazala pridobitev subvencije. Torej, posamezniki s pridobljeno subvencijo načrtujejo večje število otrok kot pa kmetje brez subvencije.

Kakšne so vrednotne usmeritve med člani v kmečki družini in splošnih družbenih vrednot?

Iz *Preglednice 15: Stališča in vrednote* je razvidno, da je delež vernih med kmečkim prebivalstvom znatno večji kot pa med prebivalci mest in podeželja. Statistično pomembne razlike se kažejo predvsem pri pogostosti obiskovanja verskih obredov, pri katerih prevladujejo kmetje, še posebno taki s pridobljeno subvencijo. Presoja tolerantnosti do različnih oblik partnerskih zvez (zunajzakonsko partnerstvo, razveza, istospolna partnerstva) je naslednji statistično pomemben rezultat, ki kaže manjšo toleranco pri kmetih. Prav tako so ilustrativni rezultati o družbenih usmeritvah oz. ciljih, ki so zanje prednostni (*Preglednica 16: Opredelitev do družbenih ciljev*). V primerjavi z nekmečko populacijo, se kmečko prebivalstvo, še posebno pa prejemniki subvencij, zavzema za stabilno gospodarstvo. Hkrati pa izkazujejo manjši interes za razvoj k »družbi, v kateri so ideje pomembnejše od denarja«. Ta dvojnost nakazuje njihovo manjšo pripravljenost za inovativnost in odpor do novosti in tveganj.

Potrditev/zavrnitev hipotez

Na podlagi dobljenih rezultatov je presoja hipotez naslednja:

Prvo temeljno hipotezo - (*Obstoj in vitalnost kmečke družine sta odvisna od sposobnosti članov kmečkega gospodinjstva pri reševanju nasprotij med ohranjanjem družinske tradicije in individualnimi hotenji*) – lahko deloma potrdimo. Mladi prevzemniki so skupina v kmečki populaciji, ki kaže voljo za nadaljevanje s kmetovanjem. Čeprav so proti razdelitvi dediščine med več upravičencev in živijo na večjih kmetijah, so uspešni pri usklajevanju interesov različnih članov gospodinjstva. To sklepamo na podlagi

⁵ Ta delitev temelji na statističnih podatkih, ki kažejo, da se rodna doba večine prebivalstva običajno sklene po 40 letu starosti. Še zlasti to velja za ženske, kljub temu, da se po statističnih merilih njihova rodna doba šteje do 49. leta starosti.

izrečene visoke stopnje zadovoljstva z odnosi z drugimi družinskimi člani, višjo izobrazbo (in to tako, ki se nanaša na kmetijsko dejavnost) v primerjavi s kmečko populacijo brez subvencij in z višjo rodnostjo. Hkrati so bolj zavezani k skrbi za starejšo generacijo, in so manj vključeni v širše socialno omrežje zunaj svojega ožjega sorodstvenega okolja. Njihova pripravljenost nadaljevati in izboljšati kmetovanje se med drugim kaže tudi v njihovi kritični presoji opremljenosti svojega bivalnega okolja s storitvenimi dejavnostmi.

Drugo temeljno hipotezo – (*Odnosi med spoloma in med generacijami pomembno razlikujejo kmečka gospodinjstva, ki so uspela pridobiti subvencije za zgodnejšo predajo kmetije nasledniku in za zgodnje upokojevanje, od kmečkih gospodinjstev, ki take subvencije niso prejela*) - naši rezultati ne potrjujejo. Dobljeni rezultati kažejo, da so statistično pomembne razlike glede odnosov med spoloma in generacijami identificirane bolj med urbanim, podeželskim in kmečkim prebivalstvom kot pa med prejemniki in neprejemniki subvencij za prevzem kmetije in zgodnje upokojevanje.

Presoja specifičnih hipotez pa je naslednja:

Hipotezo – *Zadovoljstvo z odnosom s partnerjem pomembno prispeva k ohranjanju in vitalnosti družinske kmetije* - lahko v celoti sprejmemo na podlagi komentarja prve temeljne hipoteze. Zadovoljstvo med partnerjema na kmetijah, ki so prejele subvencijo je višje, kot na kmetijah, ki subvencije niso prejele.

Prav tako lahko potrdimo hipotezo, da *Medgeneracijska solidarnost pomembno prispeva k ohranjanju in vitalnosti družinske kmetije*. Rezultati kažejo, da je mlada generacija, ki je prejela subvencijo za prevzem kmetije pripravljena skrbeti za starejšo generacijo, kar med drugim potrjujejo tudi običajno tri-generacijska gospodinjstva prejemnikov subvencij.

Hipotezo, da *Ekonomski položaj kmečkega gospodinjstva pomembno prispeva k ohranjanju in vitalnosti družinske kmetije* prav tako ne moremo zavreči. Mladi prevzemniki z večjih kmetij so bolj pripravljeni nadaljevati s kmetovanjem in ga celo povečati kot pa kmetje, ki niso prejemniki subvencij.

Hipotezo - *Raven izobrazbe in izobrazbene motivacije pomembno prispevajo k ohranjanju in vitalnosti družinske kmetije* – prav tako ne moremo zavreči. Dobljeni rezultati so namreč pokazali, da so mladi prevzemniki bolj izobraženi kot drugi kmetje, predvsem pa je pomembno, da so se skupaj s partnerji pogosteje usposobili za kmetijski poklic v procesu rednega izobraževanja (zlasti univerzitetnega) kot drugi kmetje, neprejemniki subvencij.

Nenazadnje, na podlagi dobljenih rezultatov lahko zavrnamo hipotezo, ki trdi, da *Vključenost v socialna omrežja pomembno prispeva k ohranjanju in vitalnosti družinske kmetije*. Mladi prevzemniki kot najverjetnejši nosilci razvoja kmetijstva v Sloveniji niso vključeni v širša socialna omrežja, ampak nasprotno, opirajo se izključno na svoje ožje sorodstvo.

Potencialni vpliv rezultatov

V prijavi smo napovedali oceno vitalnosti (sposobnost reproduktivne obnove samih prebivalcev in ohranjanja ter razvijanja kmetijskih in nekmetijskih pridobitnih dejavnosti) kmečke populacije z ozirom na medgeneracijske odnose in odnose med spoloma, katerih poznavanje je nujno za kakršnokoli načrtovanje ukrepov kmetijske politike in razvoj podeželja. Na podlagi pridobljenih rezultatov ugotavljamo, da so ukrepi zgodnjega upokojevanja in zgodnjega prevzemanja le deloma uspešni. Ugoden učinek se prav gotovo kaže zlasti v večji pripravljenosti mladih prevzemnikov za nadaljnje ukvarjanje s kmetijsko dejavnostjo. Prav tako imajo mladi nasledniki v primerjavi z neprejemniki kmetijskih subvencij boljšo izobrazbo, ki je v veliki meri povezana s kmetijskim poklicem. Ugodna značilnost je tudi ta, da se za te ukrepe odločajo kmetje na večjih kmetijah, kar je prav gotovo perspektivno z vidika ohranjanja kmetij in njihove potencialne ekonomske uspešnosti. Nenazadnje njihova sorazmerno visoka rodnost (blizu enostavne obnove prebivalstva) v primerjavi s kmečkim prebivalstvom brez subvencij in še posebno nekmečkim prebivalstvom, kaže na njihov potencial obnove.

Neugodno podobo pa kažejo naslednje ugotovitve: prejemniki subvencij so še vedno sorazmerno družbeno izolirani in samozadostni. Poleg pretežnega bivanja v hišah na samem je njihovo socialno omrežje še vedno omejeno na družino in ožje sorodstvo, ki pa vzdržuje ustaljene vzorce odnosov med spoloma in med mlajšo in starejšo generacijo po zgledu predhodnih generacij. Delitev dela je še vedno bolj toga kot pa prilagodljiva glede na interese posamičnih članov take družine. Prav tako pa je mlajša generacija še vedno zavezana skrbeti za starejšo generacijo bodisi zaradi ohranjanja tovrstne tradicije bodisi zaradi slabe razvitosti socialnih storitev v njihovem bivanjskem okolju. Prav tako so manj naklonjeni idejnim spremembam v družbi, kar se med drugim kaže v njihovem zavzemanju zlasti za ekonomsko stabilnost družbe. To pa so, v primerjavi z drugimi dobrimi praksami »razvitih držav« (evropskih in ameriških), neperspektivne značilnosti potencialno uspešnih kmetij, saj globalni trendi zahtevajo hitrejši odziv nanje in večjo prilagodljivost, ki se kaže v učinkoviti komunikaciji s širšim družbenim okoljem, kar je nujno pri uspešnem vključevanju v programe razvoja podeželja (npr. LEADER). Naši rezultati kažejo, da so družinske kmetije mladih prevzemnikov in zgodnjih upokojujencev še vedno dokaj zaprta socialno poklicna skupina.

Nadalje ugotavljamo, da je pripravljenost kmečkega prebivalstva za nadaljnje izobraževanje, ki je predpogoj za njihovo učinkovito odzivanje na ukrepe kmetijske politike, dokaj nizka v primerjavi z nekmečkim prebivalstvom. S tega vidika je nujno preučiti vzroke tako nizke motivacije, saj ne moremo enoznačno zatrditi, da so izključno na strani nemotiviranih kmetov. Kazalo bi npr. preveriti, kako primerni so obstoječi izobraževalni programi in svetovalne službe za različne skupine kmetov, ki prav gotovo niso homogena kategorija glede na izobrazbo, izkušnje, starost, vrsto kmetijske dejavnosti in velikost kmetije.

Dobljeni rezultati so pomemben prispevek k razumevanju in poznavanju razmer na kmetijah v Sloveniji, še posebno, ker je takih študij sorazmerno malo v primerjavi s tujino. Prav gotovo na njihovi podlagi ne moremo zadovoljivo odgovoriti na prav vsa vprašanja; mnoga so se nanovo porajala tekom raziskave in delnih analiz. Nujno bi bilo

dobljeno obsežno podatkovno zbirko še podrobneje analizirati in dopolniti z raziskavami, ki bi upoštevale še druge metodološke in teoretične pristope.

V. LITERATURA

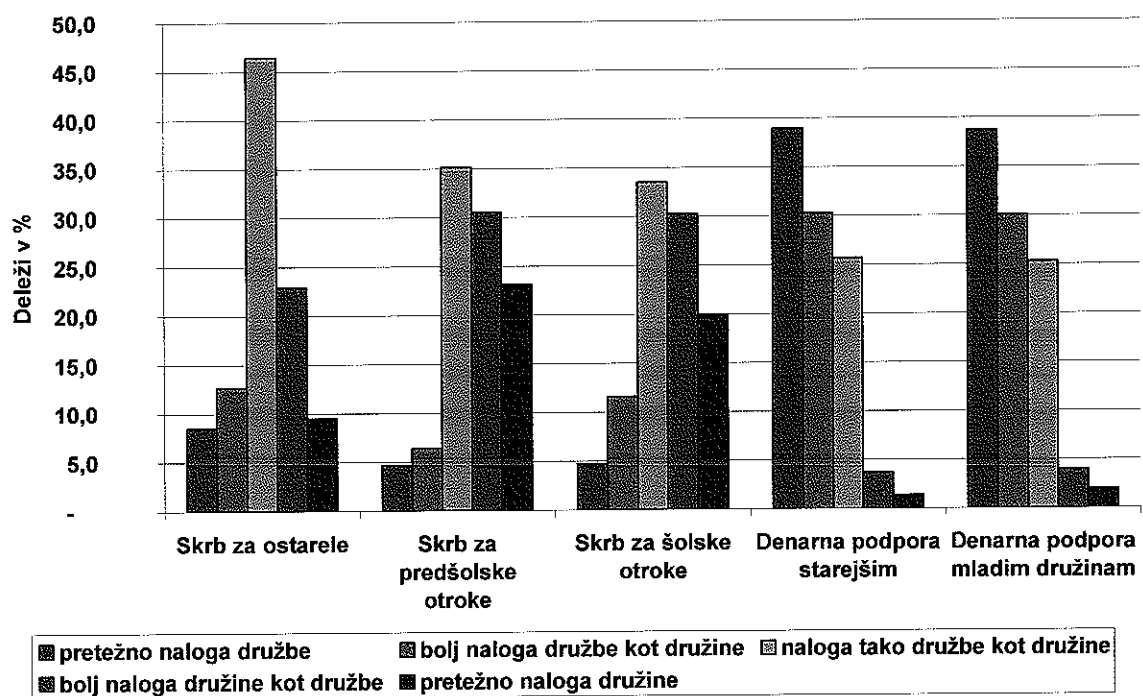
1. Barbič, A. 1992. (Self)reproduction of family farms in Slovenia: why girls do not want to marry farmers. Zbornik Biotehnične fakultete Univerze v Ljubljani, Kmetijstvo, št. 59, str. 257-274.
2. Barlett, P. F., K. J. Conger. 2004. Three Visions of Masculine Success on American Farms. *Men and Masculinities*, 7/2, str. 205-227.
3. Bengston, V. L. 2001. Beyond the nuclear family: The increasing importance of multigenerational bonds. *Journal of Marriage and Family*, 63/1, str. 1-16.
4. Bengston, V. in R. Giarrusso, J. B. Mabry, M. Silverstein. 2002. Solidarity, Conflict, and Ambivalence: Complementary or Competing Perspectives on Intergenerational Relationships? *Journal of Marriage and Family*, 64/3, str. 568-576.
5. Bika, Z. 2007. The Territorial Impact of the Farmers' Early Retirement Scheme. *Sociologia Ruralis*, 47/3, str. 247-272.
6. Blandford, D. in B. Hill. 2004. Implications of agricultural policy reform-an assesment of the need for public assistance for industry adjustment. Symposium on Agriuctlural Adjustment to CAP Reform. Agricultural Economists Society, 78th Annual Conference, 2-4 April 2004, 20 p.
7. Bock, B. B. in S. Shortall (ur.). 2006. Rural Gender Relations. Issues and Case Studies. Cabi Publishing. Oxfordshir, Cambridge. str. 374.
8. Bock, B. B. 2006. Introduction: Rural Gender Studies in North and South. V: Bock, B. B., S. Shortall (ur.), *Rural Gender Relations: Issues and Case Studies*. Wallingford, UK: CABI Publishing, str. 1-14.
9. Bohler, K., Hinldenbrand B. 1990. Farm families between tradition and modernity. *Sociologia Ruralis* 30, str. 34-47.
10. Boinon, J. P., A. M. Dussol. 2005. Les Installations sans DJA: une contribution significative a l'ectivite agricole. *Agreste Cahierse No.3*
11. Brandth, B. 2002. Gender Identity in European Family Farming: A Literature Review. *Sociologia Ruralis*, 42/3, str. 181-200.
12. Brannnen, J. 2003. Towards a typology of intergenerational relations: Continuities and change in families. Paper, presented at the 6th ESA Conference, Murcia; Research networks 9, Sociology of Families and Intimate Lives.
13. Connidis, I.A., J.A. McMullin. 2002. Sociological ambivalence and family ties: A critical perspective. *Journal of Marriage and Family* 64/3, str. 558-567.
14. Dernulc, S., U. Ilijaš, B. Kutin, I. Orešnik. 2002. Popis kmetijskih gospodarstev, Slovenija 2000. Statistični Urad Republike Slovenije. Ljubljana. 255 str.
15. Dumas, C., J. P. Dupuis, F. Richer, L. St.-Cyr. 1995. Factors That Influence the Next Generation's Decision to Take Over the Family Farm. *Family Business Review*, 8/2, str. 99-120.
16. Errington, A. 2002. Handing over the reins: A comparative study of intergenerational farm transfers in England, France and Canada. 14 str.
17. ESPON Project 2.1.3: The Territorial Impact of CAP and Rural Development Policy, 39 str.

18. Expenditure Review of The Early Retirement Scheme (ERS2) 2000. Department of Agriculture and Food, Johnstown Castle, 12 str.
19. Gillmor, D. A. 1999. The Scheme of Early Retirement from Farming in the Republic of Ireland. *Irish Geography*, 32/2, str. 78-86.
20. Hennon, C., B. Hildenbrand. 2005. Modernising to Remain Traditional: Farm Families Maintaining a Valued Lifestyle. *Journal of Comparative Family Studies*, Summer, 36/3, str. 505-520.
21. Hareven, T. K. 1996. Introduction: Aging and Generational Relations Over the Life Course, V: T. K. Hareven (ur.), Aging and Generational Relations. Life Course and Cross-Cultural Perspectives. New York: Aldine de Gruyter, str. ix-xxv.
22. Hennon, C. B. in B. Hildenbrand. 2005. Modernising to Remain Traditional: Farm Families Maintaining a Valued Lifestyle. *Journal of Comparative Family Studies*, Summer, 36/3, str. 505-520.
23. Hildenbrand, B. in C. B. Hennon. 2005. Above All, Farming Means Family Farming: Context for Introducing the Articles in This Special Issue. *Journal of Comparative Family Studies*, Summer, 36/3, str. 357-366.
24. Kovač, M. 2002. Primarna dejavnost - politika in stanje v Sloveniji v primerjavi z EU. Delovni zvezki Urada za makroekonomske analize in razvoj st. 3. Letnik XI. str. 53.
25. Kovačič, M. 2000 Razvojno-tipološka členitev podeželja v Republiki Sloveniji Biotehniška fakulteta. Oddelek za agronomijo. Inštitut za agrarno ekonomiko. Ljubljana str. 129.
26. Kovačič, M., A. Udovč, B. Čebulj. 2001. Dohodek na kmetijah. Raziskovalno poročilo. Biotehnična Fakulteta. Univerza v Ljubljani, Agronomija, št. 2, str. 247-266.
27. Kovačič, M. 2001. Podjetniške in sociološke značilnosti kmetij v Sloveniji. V: Erjavec, E., L. Juvančič (ur.), Učinki reforme slovenske kmetijske politike. DAES, Ljubljana, str. 209-221.
28. Lee, G.R., Cassidy, M.L. 1985. Kinship system and extended family ties, str. V: Coward, R.T., W. M. Smith, (ur.), The Family in Rural Society. Boulder, CD Westview, str. 57-71.
29. Lüscher, K., K. Pillmer. 1998. Intergenerational ambivalence: Further steps in theory and research. *Journal of Marriage and the Family* 60/2, str. 413-425.
30. Marotz-Baden, R., C. B. Hennon, T. Bribacker. 1988. Families in Rural America: Stress, Adaptation and Revitalisation. St.Paul, MN: National Council of family Research.
31. Mazorra, A. P. 2000. Analysis of the evolution of farmers' early retirement policy in Spain. The case of Castille and León. *Land Use Policy* 17, str. 113-120.
32. Melberg, K. 2003. Farming, Stress and Psychological Well-being: The Case of Norwegian Farm Spouses. *Sociologia Ruralis*, 43/1, str. 56-76.
33. Melberg, K. 2005. Family Fram Transactions in Norway: Unpaid Care Across Three Farm Generations. *Journal of Comparative Family Studies*, Summer, 36/3, str. 419-441.
34. Morell, I. A. in B. Brandth (ur). 2007. Family and Gender in the Transformation of the Countryside. *Journal of Comparative Family Studies*, 38/3.

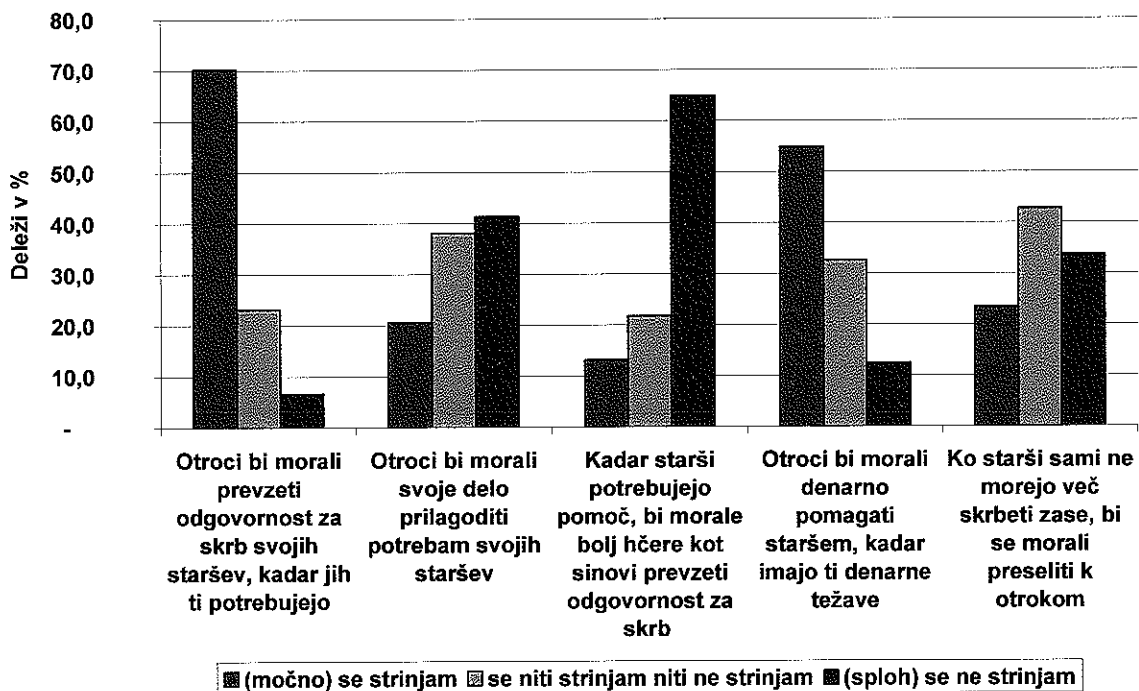
35. Ramos, G. 2005. The Continuity of Family Agriculture and the Succession System: The Basque Case. *Journal of Comparative Family Studies*, Summer, 36/3, str. 367-375.
36. Rosenblatt, P.C., R.M. Anderson. 1981. Interaction in Farm Families: Tension and Stress. V: Coward, R.T., W.M. Smith (ur.), *The Family in Rural Society*. Boulder, CD: Westview.
37. Rossier, R. 2005. Role Models and Farm Development Options: A Comparison of Seven Swiss Farm Families. *Journal of Comparative Family Studies*, Summer, 36/3, str. 399-417.
38. Shortall, S. 2006. Gender and Farming: An Overview. V: Bock, B. B., S. Shortall (ur.), *Rural Gender Relations: Issues and Case Studies*. Wallingford, UK: CABI Publishing, str. 19-26.
39. Stiglbauer, Alfred in Christoph Weiss: Hochnachfolge: Ein theoretische und empirische analyse für Oberösterreich.
40. SMART FARMING Young Farmer Interest Rebate Scheme: Guidelines 2008-09. Department of Primary Industries and Water, 2008.
41. Tietje, H. 2003. Hofnachfolgesituation in Deutschland – Ein empirische Analyse von Querschnittsdaten auf Kreisebene. Working Paper EWP 0301, Department of Food Economics and Consumption Studies, University of Kiel, January 2003, str. 24.
42. To install or reinforce the installation of farmers in France – Young farmers and Safer. www.safer.fr 27. 8. 2008.
43. Väre, Minna, Almas Heshmati. 2004. Perspectives on the Early Retirement Decisions of Farming Couples. Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit / Institute for the study of Labour, Bonn, October 2004, 30 p.
44. Veraldi D.T. What future for young farmers under the ongoing reform of the CAP? INI/2007/2194. European Parliament, Agriculture Committee.
45. Villa, M. 1999. Born to be Farmers? Changing Expectations in Norwegian Farmers' Life Courses. *Sociologia Ruralis*, 39/3, str. 328-342.
46. Villa, M. in K. Daugstad. 2007. Summer Farmers: Gender Discourses in New Arenas. *Journal of Comparative Family Studies*, 38/3, str. 395-408.
47. Willems, E., C. Fuchs, S. Bojnec, J. Turk. 2002. Agricultural Situation in the Candidate Countries. Country report on Slovenia. European Commission, Directorate-General for Agriculture, Brussels.
48. Willson, A. E., K. M. Shuey in G. H. Elder, Jr. 2003. Ambivalence in the Relationship of Adult Children to Aging Parents and In-laws. *Journal of Marriage and Family*, 65/4, str. 1055-1072.

VI. DODATEK (Slike in preglednice)

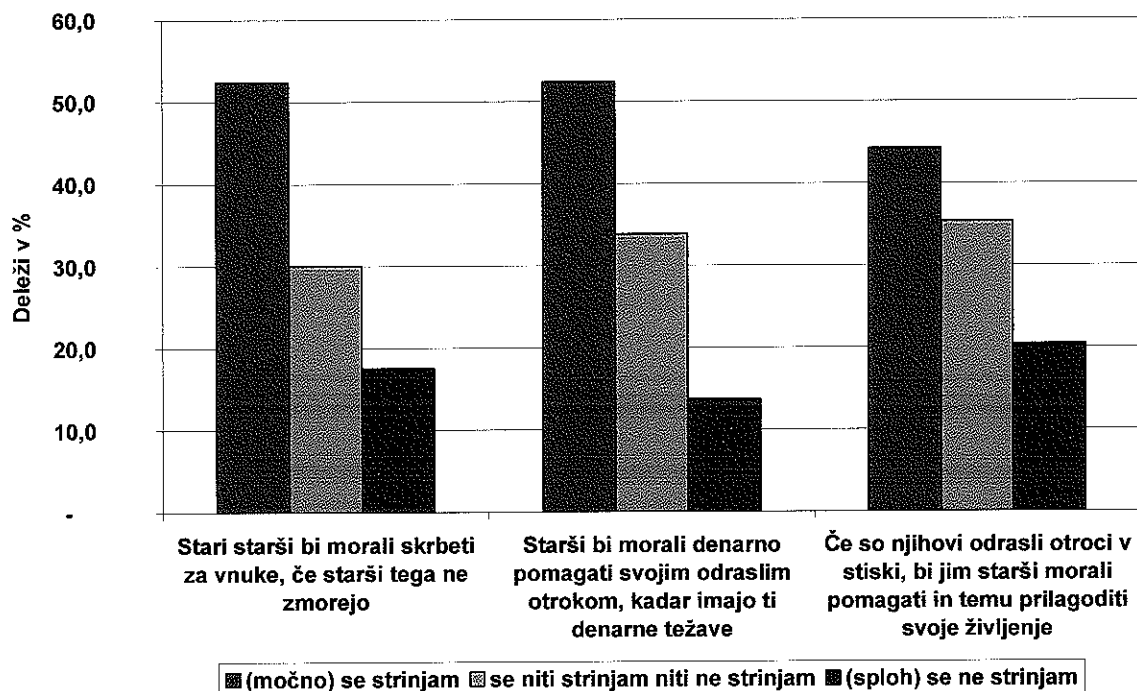
Slika 1: Odgovornost družine/družbe do odvisnih članov družine

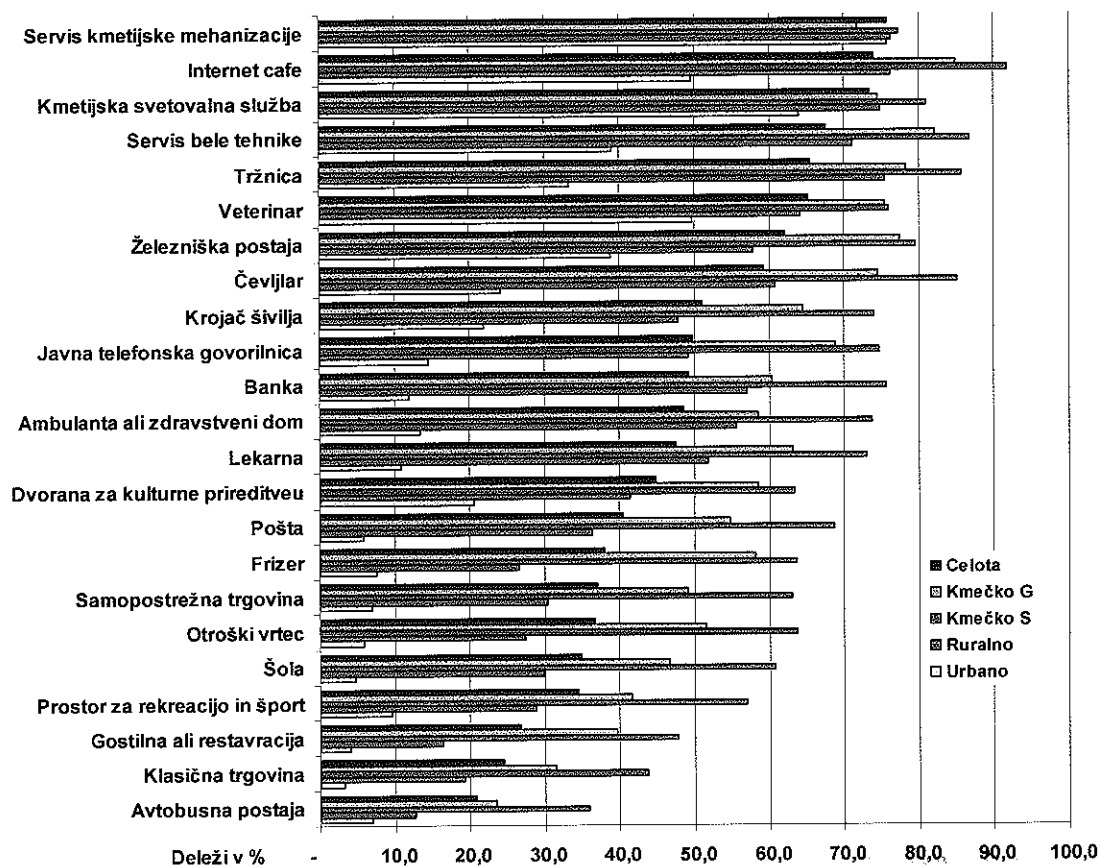
Slika 2: Odgovornost odraslih otrok do ostarelih staršev

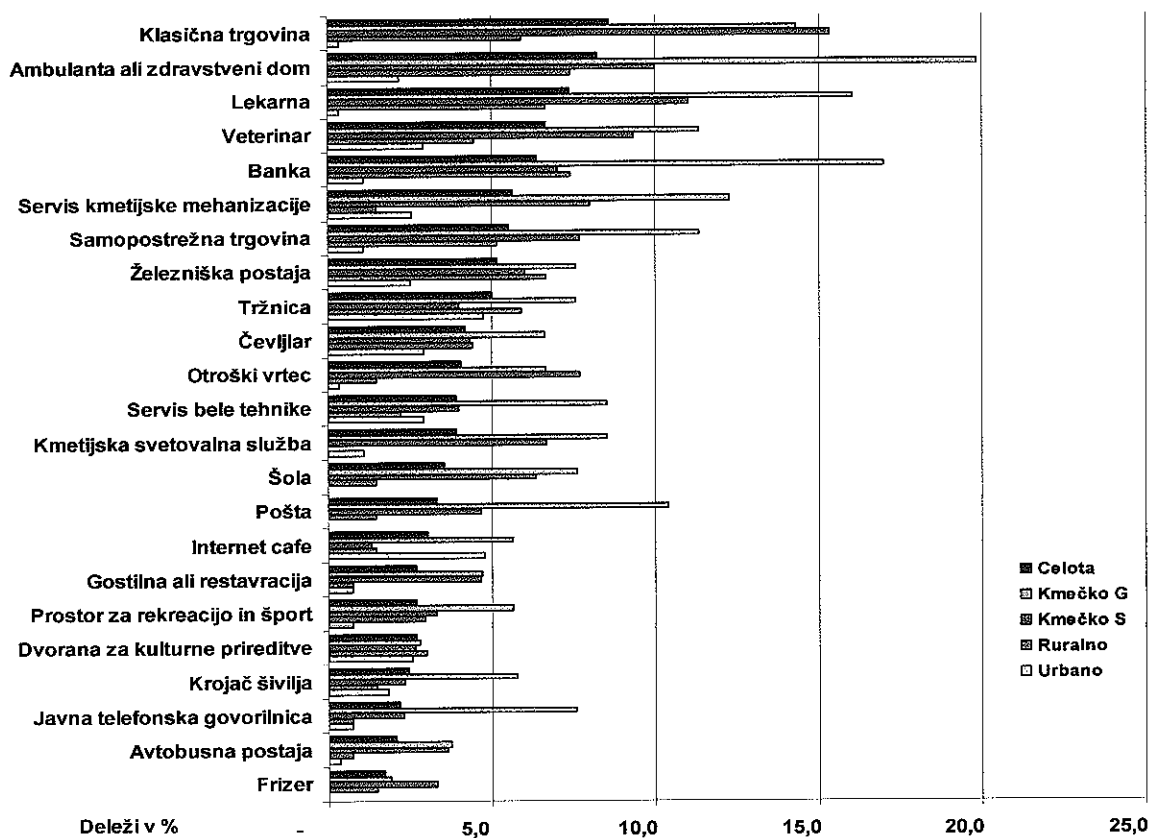
Slika 3: Odgovornost staršev do svojih odraslih otrok

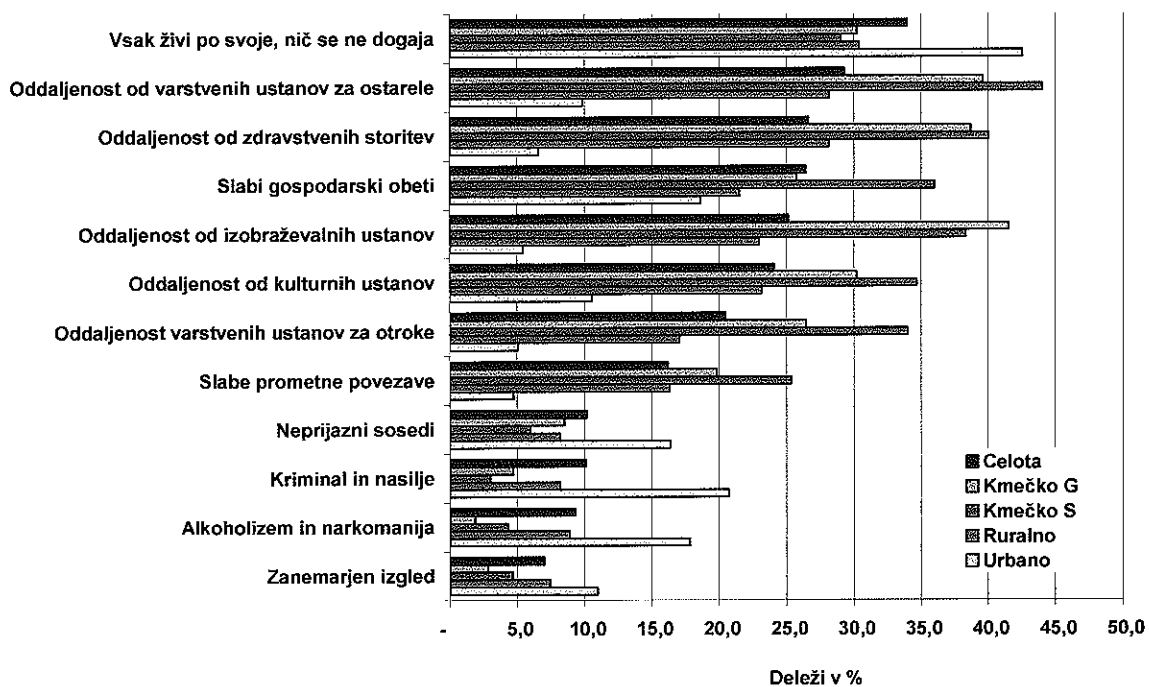
Slika 4: Opremljenost bivalnega okolja s storitvami - nima

Slika 5: Opremljenost bivalnega okolja s storitvami – pogoša

Slika 6: Težave v bivalnem okolju

Preglednica 1: Zadovoljstvo s člani gospodinjstva

		N	Povprečje	Std. Deviacija	Leven statistica	F
Zadovoljstvo partnerjem	s	170	8,6	1,7	,846	1,294
	urbano	94	8,7	1,8		
	podeželsko	244	8,8	1,5		
	kmečko subvencije	81	8,5	1,7		
	kmečko splošno	589	8,7	1,6		
Zadovoljstvo z otroki		77	8,9	1,3	,686	2,779
	urbano	63	9,1	1,3		
	podeželsko	155	8,9	1,7		
	kmečko subvencije	49	8,7	1,7		
	kmečko splošno	344	8,9	1,5		
Zadovoljstvo s starši		18	8,6	1,6	2,453	3,524***
	urbano	12	9,8	0,5		
	podeželsko	65	8,9	1,4		
	kmečko subvencije	12	8,4	1,4		
	kmečko splošno	107	8,9	1,4		
Zadovoljstvo partnerjevimi starši	s	1	8,0		,323	,272
	urbano	6	8,5	1,4		
	podeželsko	26	8,1	1,8		
	kmečko subvencije	7	7,6	1,8		
	kmečko splošno	40	8,1	1,7		
Zadovoljstvo z očetom, s katerim ne živi	z	92	7,4	2,5	1,630	,712
	urbano	36	6,9	3,0		
	podeželsko	54	8,0	2,4		
	kmečko subvencije	20	8,0	3,1		
	kmečko splošno	202	7,5	2,6		
Zadovoljstvo z materjo, s katero ne živi	z	115	8,3	2,2	,753	1,054
	urbano	52	8,2	2,0		
	podeželsko	82	8,7	1,6		
	kmečko subvencije	36	8,4	2,1		
	kmečko splošno	285	8,4	2,0		

*** p > 0.001 ** p > 0.010 * p > 0.050

Preglednica 2: Zadovoljstvo s člani gospodinjstva (GLM) F statistike

	Zadovoljstvo s partnerjevimi starši	Zadovoljstvo s partner	Zadovoljstvo z otroki	Zadovoljstvo s starši	Zadovoljstvo z očetom, s katerim ne živi	Zadovoljstvo z materjo, s katero ne živi
Model	0,713	1,954*	1,219	0,747	1,072	1,067
Intercept	18,993***	1553,052***	659,507***	523,349***	100,830	280,073***
Spol	1,625	0,047	7,716**	0,519	0,027	0,035
Starost	0,393	1,822	1,218	0,832	4,210*	0,094
Izbrazba_	0,015	1,576	0,800	0,324	0,639	1,229
Delovni status	0,830	0,765	0,552	0,109	1,511	0,671
Shajanje z dohodkom	0,712	2,207*	0,930	1,042	1,186	2,269*
Prejem subvencije	0,312	1,089	0,022	0,536	0,956	0,015
Velikost_kmetije_	1,499	0,082	0,091	0,169	0,041	0,350
Levene statistika	0,239	1,487***	0,803	0,624	7,981	0,545
R ²	0,604	0,121	0,117	0,167	0,255	0,190

*** p > 0.001 ** p > 0.010 * p > 0.050

Preglednica 3: Osebe, od katerih vprašanec pričakuje pomoč

	urbano	podeželsko	kmečko subvencije	kmečko splošno	Celota	Hi ²
Nikogar	8,7	1,5	7,3	6,6	6,7	43,665***
Bližnji sorodniki*	41,8	54,8	60,5	60,4	53,2	
Različne kombinacije	36,4	31,1	25,6	25,5	30,1	
Drugi sorodniki in drugi	5,1	4,4	5,0	6,6	5,1	
Drugi	8,0	8,1	1,7	0,9	4,8	
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	
N	275	135	301	106	817	
*partner	9,1	11,1	17,6	12,3	13,0	
*partner in otroci	8,0	14,8	14,6	19,8	13,1	
*otroci	7,6	10,4	6,3	8,5	7,7	
*starši	6,2	3,7	6,0	6,6	5,8	
*partner in starši	3,3	5,9	5,0	5,7	4,7	
*starši in sorojenci	1,8	3,7	4,0	4,7	3,3	
*otroci in vnuki	,7	2,2	,7	,9	1,0	
Povprečno število oseb (stand.dev.)	2,43 (1,570)	2,58 (1,395)	2,30 (1,406)	2,44 (1,394)	2,41 (1,461)	
F	1,249					
Levene statistika	3,454*					

*** p > 0.001 ** p > 0.010 * p > 0.050

Preglednica 4: Osebe, katerim je vprašanec nudil pomoč

	urbano	podeželsko	kmečko subvencije	kmečko splošno	Celota	Hi ²
Z nikomer	91,3	88,1	92,0	92,5	91,2	8,828
Z bližnjimi sorodniki	6,9	8,9	3,7	5,7	5,9	
Z drugimi	1,8	3,0	4,3	1,9	2,9	
	100	100	100	100	100	
N	275	135	301	106	817	
Povprečno število oseb (stand.dev.)	,10 (,348)	,13 (,382)	,09 (,330)	,08 (,312)	,10 (,343)	
F	,587					
Levene statistika	2,144					

*** p > 0.001 ** p > 0.010 * p > 0.050

Preglednica 5: Osebe, s katerimi je vprašanec govoril o svojih občutkih

	urbano	podeželsko	kmečko subvencije	kmečko splošno	Celota	Hi ²
Z nikomer	40,4	45,2	59,1	47,2	49,0	52,553***
V družini*	16,7	24,4	22,3	25,5	21,2	
Z drugimi+	11,6	13,3	8,0	8,5	10,2	
V družini in drugi	12,7	5,2	5,0	9,4	8,2	
Različne kombinacije	18,5	11,9	5,6	9,4	11,5	
N	275	135	301	106	817	
	100	100	100	100	100	
*partner	9,1	6,7	10,3	16,0	10,0	
*starsi	2,2	,7	2,7	,9	2,0	
*partner in otroci	1,8	5,2	2,3	1,9	2,6	
+prijatelji	10,9	12,6	6,6	7,5	9,2	
Povprečno število oseb (stand.dev.)	1,35 (1,524)	1,20 (1,455)	,71 (1,092)	1,05 (1,376)	1,05 (1,373)	
F	11,301***					
Levene statistika	13,692***					

*** p > 0.001 ** p > 0.010 * p > 0.050

Preglednica 6: Osebe, s katerimi je vprašanec govoril o njihovih občutkih

	urbano	podeželsko	kmečko subvencije	kmečko splošno	Celota	Hi ²
Z nikomer	38,9	44,4	60,5	44,3	48,5	53,392***
V družini*	17,1	20,0	20,3	26,4	20,0	
Z drugimi+	23,6	21,5	12,0	16,0	18,0	
Različne kombinacije	16,4	13,3	4,7	11,3	10,9	
V družini in drugi	4,0	0,7	2,7	1,9	2,7	
N	275	135	301	106	817	
	100	100	100	100	100	
*partner	7,6	8,9	8,3	11,3	8,6	
*partner in otroci	2,2	2,2	3,0	5,7	2,9	
*otroci	1,8	1,5	1,3	5,7	2,1	
*starši	2,2	,7	1,7	1,9	1,7	
+prijatelji	12,7	17,8	9,6	6,6	11,6	
Povprečno število oseb (stand.dev.)	1,33 (1,488)	1,15 (1,464)	,66 (1,031)	1,14 (1,390)	1,03 (1,349)	
F	13,077***					
Levene statistika	13,163***					

*** p > 0.001 ** p > 0.010 * p > 0.050

Preglednica 7: Socialne vezi (GLM) F statistike

	Ima nekoga, od katerega lahko pričakuje pomoč	Nekomu je nudil pomoč	Govoril z nekom svojih občutkih	Govoril o drugih njihovih občutkih
Model	1,113	1,150	2,544***	2,577***
Intercept	631,571***	3,760*	59,270***	67,667***
Spol	0,033	3,906*	6,648**	5,688**
Starost	0,112	0,847	1,211	0,505
Izobrazba	0,953	1,500	2,587*	0,817
Delovni status	0,757	1,163	2,095*	1,048
Shajanje z dohodkom	1,655	1,101	0,591	1,929
Prejem subvencije	0,001	0,989	0,254	2,636*
Dohodek	1,180	0,718	1,896*	2,851*
Velikost_kmetije	3,480*	0,057	4,879**	3,942**
Levene statistika	0,805	0,886	1,641	1,314
R ²	0,085	0,088	0,175	0,117

*** p > 0.001 ** p > 0.010 * p > 0.050

Preglednica 8: Izobrazba anketiranca in njegovega partnerja in želja po nadaljnem izobraževanju

	Urbano p.	Podeželsko p.	Kmečko subvencije	Kmečko splošno	Celota	Hi ²
<i>Izobrazba partnerja</i>						65.111***
Nizka	11.4	20.1	36.9	36.8	25.6	
Srenja	65.6	64.9	52.2	52.8	58.8	
Visoka	23.1	14.9	11.0	10.4	15.6	
<i>Izobrazba partnerja</i>						77.634***
Nizka	10.5	18.4	46.5	40.2	30.7	
Srenja	66.9	60.2	41.2	53.7	53.4	
Visoka	22.7	21.4	12.2	6.1	15.9	
Želja po nadaljnem izobraževanju	50.2	36.3	27.9	31.0	36.5	28,638**

*** p > 0.001 ** p > 0.010 * p > 0.050

Preglednica 9: Delitev dela na kmetiji po spolu

	Molža krav				Krmljenje živine			
	Moški		Ženske		Moški		Ženske	
	kmečko SUB	kmečko S	kmečko SUB	kmečko S	kmečko SUB	kmečko S	kmečko S	kmečko SUB
Vprašanec	23.6	14.9	27.0	26.3	40.8	31.9	11.5	17.5
V in P enako	15.3	8.5	13.8	8.8	17.8	14.9	25.4	19.3
Partner	13.4	10.7	13.9	8.8	1.9	4.2	23.9	21.1
Druge osebe v gospod	17.2	21.3	17.7	8.8	19.7	27.7	23.1	15.8
Osebe, ki ne živijo v gospod.	1.9	0.0	1.5	5.3	4.5	2.1	3.1	7.0
Ne pride v poštev	28.7	44.7	26.2	42.1	15.3	19.1	13.1	19.3
Celota	157	47	130	57	157	47	130	57
	100	100	100	100	100	100	100	100
	Poljska opravila s stroji				Obdelovanje zelenjavnega vrta			
	Moški		Ženske		Moški		Ženske	
	kmečko SUB	kmečko S	kmečko SUB	kmečko S	kmečko SUB	kmečko S	kmečko S	kmečko SUB
Vprašanec	55.4	57.7	4.6	7.1	8.9	8.5	59.2	56.1
V in P enako	8.9	6.4	10.0	7	2.5	12.8	10.0	8.8
Partner	2.5	4.4	41.5	40.4	38.2	40.4	0.8	3.6
Druge osebe v gospod	16.6	14.9	35.4	26.3	27.4	25.5	18.5	17.5
Osebe, ki ne živijo v gospod.	3.8	0.0	3.8	10.5	3.8	0.0	1.5	3.5
Ne pride v poštev	12.7	17.0	4.6	8.8	19.1	12.8	10.0	10.5
Celota	157	47	130	57	157	47	130	57
	100	100	100	100	100	100	100	100

(nadaljevanje Preglednice 9 na naslednji strani)

Preglednica 9: Delitev dela na kmetiji po spolu (nadaljevanje)

	Izpolnjevanje obrazcev za pridobitev subvencij				Urejanje zadev na kmetijski zadrugi			
	Moški		Ženske		Moški		Ženske	
	kmečko SUB	kmečko S	kmečko SUB	kmečko S	kmečko SUB	kmečko S	kmečko S	kmečko SUB
Vprašanec	49.6	34.0	20.7	21.0	54.8	38.3	18.5	12.3
V in P enako	7.6	10.6	20.0	17.5	7.0	10.6	16.2	21.1
Partner	7.6	12.8	18.5	19.3	5.1	4.1	27.6	24.5
Druge osebe v gospod	22.3	25.5	26.9	17.5	22.3	25.5	29.2	17.5
Osebe, ki ne živijo v gospod.	5.7	2.1	8.5	5.3	5.1	0.0	3.1	5.3
Ne pride v poštev	7.0	14.9	5.4	19.3	5.7	21.3	5.4	19.3
Celota	157	47	130	57	157	47	130	57
	100	100	100	100	100	100	100	100

Preglednica 10: Delitev dela na kmetiji po starosti

	Mlada g.	Kmečka S	Srednja g.	Kmečka S	Starejša g.	Kmečka S
	Kmečko SUB		Kmečko SUB		Kmečko SUB	
Molža krav						
Vprašanec	32.5	13	22.5	29.8	16.9	15.3
V in P enako	7.9	0	22.5	14.9	14.1	7.7
Partner	13.2	6.5	12.7	8.6	15.5	
Druge osebe v gospod	21.9	32.3	11.8	4.3	18.3	15.3
Osebe, ki ne živijo v gospod.	1.8	3.2			4.2	7.7
Ne pride v poštev	22.8	45.2	30.4	42.6	31.0	42.3
Celota	114	31	102	47	71	26
	100	100	100	100	100	100
Krmljenje živine						
Vprašanec	37.7	16.1	19.6	27.6	22.6	26.9
V in P enako	14		28.4	27.7	22.5	19.2
Partner	11.4	6.4	18.6	21.3	2.8	7.6
Druge osebe v gospod	21.9	51.6	14.7	6.4	29.6	11.5
Osebe, ki ne živijo v gospod.	5.3	6.5	1.0	0.0	5.6	11.5
Ne pride v poštev	9.6	19.4	17.6	17.0	16.9	23.1
Celota	114	31	102	47	71	26
	100	100	100	100	100	100

Preglednica 10: Delitev dela na kmetiji po starosti (nadaljevanje)

	Mlada g. Kmečko SUB	Kmečka S	Srednja g. Kmečko SUB	Kmečka S	Starejša g. Kmečko SUB	Kmečka S
Poljska opravila s stroji						
Vprašanec	45.6	35.5	26.5	27.7	19.8	26.9
V in P enako	7.9		10.8	10.6	9.9	7.7
Partner	20.2	12.9	25.5	36.2	12.7	15.3
Druge osebe v gospod	14.9	35.5	26.5	12.8	39.4	19.2
Osebe, ki ne živijo v gospod.	2.6	3.2	1.0	4.3	9.9	11.5
Ne pride v poštev	8.8	12.9	9.8	8.5	8.5	19.2
Celota	114	31	102	47	71	26
	100	100	100	100	100	100
Obdelovanje zelenjavnega vrta						
Vprašanec	20.2	12.9	41.2	36.2	36.6	57.7
V in P enako	3.5	3.2	9.8	19.1	4.2	3.8
Partner	14	12.9	19.6	25.6	35.2	19.2
Druge osebe v gospod	40.4	58.1	13.7	4.3	9.9	7.7
Osebe, ki ne živijo v gospod.	3.5	0.0	0.0	2.1	5.6	3.8
Ne pride v poštev	18.4	12.9	15.7	12.8	8.5	7.7
Celota	114	31	102	47	71	26
	100	100	100	100	100	100
Izpolnjevanje obrazcev za pridobitev subvencij						
Vprašanec	57.9	32.4	22.4	29.8	8.4	15.4
V in P enako	10.5		19.6	27.7	8.5	7.7
Partner	15.8	6.2	10.7	25.5	9.9	11.6
Druge osebe v gospod	7.9	45.2	24.5	4.3	50.7	23.1
Osebe, ki ne živijo v gospod.	2.6	0.0	6.9	0.0	14.1	15.4
Ne pride v poštev	5.3	16.1	5.9	12.8	8.5	26.9
Celota	114	31	102	47	71	26
	100	100	100	100	100	100
Urejanje zadev na kmetijski zadrugi						
Vprašanec	59.7	25.8	29.4	23.4	16.9	23.1
V in P enako	7	3.2	19.6	29.8	5.6	7.7
Partner	16.6	6.4	16.7	25.6	11.2	7.7
Druge osebe v gospod	11.4	45.2	25.5	6.4	47.9	19.2
Osebe, ki ne živijo v gospod.	0.9	0.0	2.0	0.0	12.7	11.5
Ne pride v poštev	4.4	19.4	6.9	14.9	5.6	30.8
Celota	114	31	102	47	71	26
	100	100	100	100	100	100

Preglednica 11: Vrsta bivanja matere in očeta, ki ne živita z vprašano osebo

	urbano	podeželsko	kmečko subvencije	kmečko splošno	Celota
Mati					
Sama	61.6	42.3	45.7	51.9	52.9
S partnerjem	9.6	11.5	2.2	3.7	7.0
S sinom	12.3	19.2	21.7	18.5	16.9
S hčerko	6.8	15.4	13.0	14.8	11.0
S sorodnikom	1.4	0.0	4.3	7.4	2.9
S prijateljem	0.0	0.0	2.2	0.0	0,6
V domu za starejše	4.1	7.7	2.2	3.7	2.3
Oče					
Sama	35.1	37.5	33.3	25.0	33.3
S partnerjem	35.1	50.0	8.3	25.0	30.9
S sinom	5.4	0.0	25.0	0.0	7.7
S hčerko	2.7	0.0	0.0	12.5	3.1
S sorodnikom	2.7	0.0	8.3	0.0	3.1
S prijateljem	0.0	0.0	8.3	12.5	3.1
V domu za starejše	8.1	0.0	8.3	12.5	7.7
S partnerko in sinom	2.7	0.0	0.0	12.5	3.1
S partnerko in hčerko	5.4	12.5	0.0	12.5	6.2
S partnerko, sinom in hčerko	2.7	0.0	0.0	0.0	1.5

Preglednica 12: Oblike otroškega varstva

	Urbano	Podeželsko	Kmečko subvencije	Kmečko splošno	Total	Hi ²
Redno urejeno varstvo otrok	47,9	56,7	27,1	33,3	37,4	12,672*
Plačana vauška	0,0	17,6	0,0	0,0	4,1	10,306*
Vrtec za otroke, mlajše od 3 let	26,1	11,8	23,1	28,6	21,9	1,459
Vrtec za otroke, starejše od 3 let	56,5	41,2	50,0	42,9	49,3	1,050
Podaljšano bivanje v šoli	26,1	41,2	26,9	71,4	34,2	5,959
Redna pomoč sorodnikov, prijateljev in drugih	39,6	46,7	43,8	28,6	41,5	3,138
N	23	17	26	7	73	

Preglednica 13: Dejansko in pričakovano število otrok

	Urbano .	Ruralno	Kmečko subvencija	Kmečko splošno	F	Levene Statistic
> 40 let	1.25	1.71	1.79	1.84	10.949***	0.145
Dejansko	(0.91)	(0.91)	(0.96)	(0.93)		
< 40 let	0.44	0.77	1.26	0.85	14.830***	24.720***
Dejansko	(0.74)	(1.02)	(1.17)	(1.18)		
< 40 let	2.26	2.24	2.60	2.46	2.942*	0.390
Pričakovano	(0.89)	(0.86)	(0.87)	(0.81)		

Preglednica 14: Dejavniki rodnost (F statistika)

	Dejansko število otrok				Pričakovano število otrok	
	< 40 let	> 40 let	< 40 let kmečka p.	> 40 let kmečka p.	< 40 let	< 40 let kmečka p
Model	21.034***	5.087***	10.849***	2.685***	2.183***	1.585***
Intercept	39.001***	37.224***	3.204	8.182***	55.650***	61.800***
Zakonski status	101.384***	6.853***	40.557***	5.286***	0.841	0.397
Urbani-ruralni- kmečki kontekst	1.087	0.279			0.929	
Struktura gospodinjstva	10.349***	14.214***	4.468**	5.542***	1.024	0.612
Izobrazba vprašanca	2.564	0.310	1.498	1.050	0.002	0.747
Izobrazba matere	0.875	1.370	0.828	1.384	1.036	1.387
Prihranki	3.441	2.257	4.955*	0.543	1.850	1.271
Vernost	0.754	0.025	0.038	0.016	0.343	0.209
Obiskovanje verskih obredov	1.238	1.764	0.108	0.473	1.017	0.099
Delovni status	1.920	0.447	1.586	1.758	1.056	1.478
Dolžnost otrok skrbeti za starše	0.001	0.096	1.345	0.321	0.104	0.268
Usklajevanje dela in družine	0.091	4.449*	0.138	0.326	0.481	0.971
Enakost spolov	0.085	4.065*	0.960	7.257**	0.952	1.288
Partnerski odnosi	0.315	0.348	1.003	0.087	3.853	0.486
Izpolnitev življenja z otroki	0.022	1.325	0.005	0.008	0.099	0.399
Način rešitve stanovanjskega problema	1.747	1.598	0.637	1.142	2.441*	1.279
Socialne vezi	1.169	7.809**	0.465	2.705	0.003	0.001
Velikost kmetije			3.589	2.479		0.683
Prejem subvencije			0.734	0.344		4.665*
Zagotovljen naslednik			0.510	1.102		0.178
R Squared	0.801	0.420	0.817	0.511	0.392	0.547
Levene Statistic	0.804	0.708	0.630	1.201	0.869	1.716

*** p < 0,001 ** p < 0,050 * p < 0,100

Preglednica 15: Stališča in vrednote

	Urbano p.	Podeželsko p.	Kmečko subvencije	Kmečko splošno	Celota	Hi ²	F
Vernost (da)	68.7	79.3	95.3	95.3	83.7	87.600***	
Obiskovanje verskih obredov							
<i>Nikoli</i>	51.3	32.1	10.0	17.3	28.5	157.728***	
<i>Redko</i>	28.7	38.8	31.3	33.7	32.0		
<i>Včasih</i>	11.3	14.2	24.3	22.1	18.0		
<i>Pogosto</i>	8.7	14.9	34.3	26.9	21.5		
Toleranca do različnih oblik partnerskega življenja	0.33	0.18	- 0.30	- 0.26	0.00		24.585***
Vloge med spoloma	0.13	0.05	- 0.13	- 0.05	0.00		3.449**
Usklajevanje dela in družine	0.07	0.14	- 0.15	0.06	0.00		3.855**

*** p < 0,001 ** p < 0,050 * p < 0,100

Preglednica 16: Opredelitev do družbenih ciljev

	Mladi prevzemniki	Zgodnji upokojenci	Spolšna kmečka populacija	Splošna populacija	Celota	Hi ²
N	118	117	76	255	566	28.286 ***
stabilno gospodarstvo (%)	79.2	78.0	71.7	62.2	69.4	
	14.5	14.4	9.3	31.3	69.4	
N	20	19	18	110	167	
razvoj k manj brezosebni in bolj humani družbi (%)	13.4	12.7	17.0	26.8	20.5	
	2.5	2.3	2.2	13.5	20.5	
N	7	5	8	26	46	
razvoj k družbi, v kateri so ideje pomembnejše od denarja (%)	4.7	3.3	7.5	6.3	5.6	
	.9	.6	1.0	3.2	5.6	
N	4	9	4	19	36	
boj proti kriminalu (%)	2.7	6.0	3.8	4.6	4.4	
	.5	1.1	.5	2.3	4.4	
N	149	150	106	410	815	
Celota (%)	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	
	18.3	18.4	13.0	50.3	100.0	

*** p < 0,001 ** p < 0,050 * p < 0,100